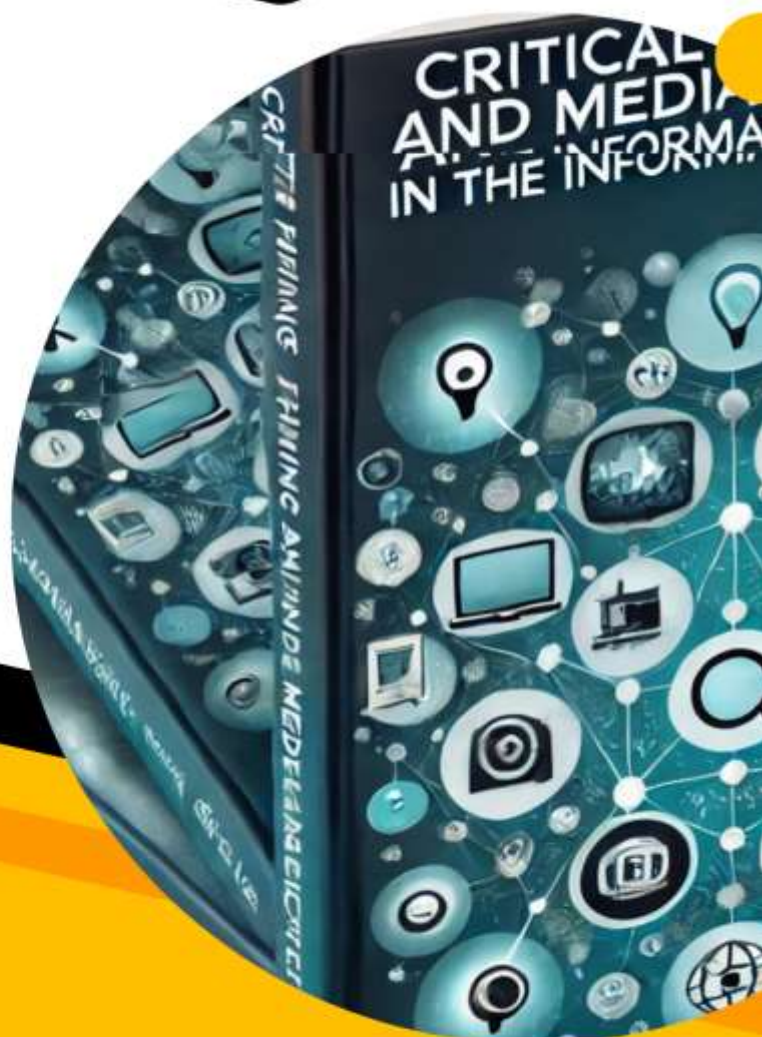

КРИТИЧЕСКО МИСЛЕНЕ И МЕДИЙНА ГРАМОТНОСТ В ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО

ПЪТЕВОДИТЕЛ
ЗА ОСЪЗНАТО
УЧАСТИЕ
В ДИГИТАЛНАТА
ЕРА

CTIS

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Критическо мислене и медийна грамотност в информационното общество

БУРГАС – 2024

Монографията „Критическо мислене и медийна грамотност в информационното общество: Пътеводител за осъзнато участие в дигиталната ера“ се издава по проект „Критическо мислене и медийна грамотност в ерата на информационното общество (CTIS)“, договор № 2022-1-RO01-KA220-HED-000090207, Програма „Еразъм+“, „Партньорства за сътрудничество между организации и институции“, сектор „Висше образование“ (KA220-HED).

Книгата анализира ключови аспекти на критическото мислене, като оценка на достоверността на източници, разпознаване на манипулации и разбиране на медийни контексти. Особено внимание е отделено на методи, като „обърнатата класна стая“ и интерактивното обучение, които подпомагат студентите и професионалистите да развият умения за критичен анализ и активна гражданска позиция. Монографията е ориентирана към образователни специалисти, университетски преподаватели, студенти и изследователи в социалните и хуманитарните науки. Подходяща е и за професионалисти, ангажирани с дигитална грамотност и обществена комуникация, като цели да предостави теоретична и практическа рамка за по-ефективно и осъзнато участие в съвременното информационно общество.

The monograph "Critical Thinking and Media Literacy in the Information Society: A Guide for Conscious Participation in the Digital Era" is published as part of the project "Critical Thinking in the Information Society (CTIS)," contract No. 2022-1-RO01-KA220-HED-000090207, under the Erasmus+ Programme, "Cooperation Partnerships in Higher Education" (KA220-HED).

The book analyses key aspects of critical thinking, such as evaluating the credibility of sources, recognizing manipulation and understanding media contexts. Special attention is given to methods such as the "flipped classroom" and interactive learning, which help students and professionals to develop skills for critical analysis and active civic engagement.

The monograph is intended for educational specialists, university lecturers, students, and researchers in the social and humanities sciences. It is also suitable for professionals engaged in digital literacy and public communication, aiming to provide a theoretical and practical framework for more effective and conscious participation in the modern information society.

Рецензенти:

проф. д-р Даниела Йорданова
доц. д-р Ищван Зигмунд

Научен редактор и коректор:

проф. д-р Мария Алексиева
доц. д-р Златина Димитрова

Критическо мислене и медийна грамотност в информационното общество
Първо издание, 2024

ISBN 978-619-253-046-4

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ	4
ПЪРВА ЧАСТ. КРИТИЧЕСКО МИСЛЕНЕ И МЕДИЙНА ГРАМОТНОСТ В ЦИФРОВАТА ЕПОХА, проф. д-р Мария Алексиева	10
ВТОРА ЧАСТ. ОЦЕНЯВАНЕ НА НАДЕЖДНОСТТА И ВАЛИДНОСТТА НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА, ПРЕДСТАВЕНИ В МЕДИИТЕ, проф. д-р Мария Алексиева, доц. д-р Златина Димитрова, ас. Камелия Станева	40
ТРЕТА ЧАСТ. АКТИВНО ГРАЖДАНСТВО ЧРЕЗ СОЦИАЛНИТЕ МРЕЖИ, доц. д-р Веселина Жечева, преп. Гергана Кирова	66
ЧЕТВЪРТА ЧАСТ. АКТИВНО УЧЕНЕ И ЧЕТЕНЕ С РАЗБИРАНЕ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА РАЗВИВАНЕ НА УМЕНИЯ ЗА УСТОЙЧИВО МИСЛЕНЕ И ЗАДЪЛБОЧЕНО ОСМИСЛЯНЕ В СЪВРЕМЕННАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА, проф. д-р Мария Алексиева, проф. д-р Милен Балтов, доц. д-р Златина Димитрова	86
ПЕТА ЧАСТ. ФАКТ ИЛИ ФИКЦИЯ - КАК ДА ОЦЕНИМ НАДЕЖДНОСТТА И ВАЛИДНОСТТА НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА, ПРЕДСТАВЕНИ В МЕДИИТЕ, доц. д-р Златина Димитрова	108
ШЕСТА ЧАСТ. КРИТИЧНО МИСЛЕНЕ И МЕДИЙНА ГРАМОТНОСТ В ДИГИТАЛНАТА ЕПОХА - ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОЕКТА STIS, проф. д-р Мария Алексиева, проф. д-р Милен Балтов, доц. д-р Красимира Минева, доц. д-р Златина Димитрова, доц. д-р Веселина Жечева, ас. Камелия Станева, преп. Гергана Кирова	130
СЕДМА ЧАСТ. ПРОУЧВАНЕ НА КРИТИЧЕСКОТО МИСЛЕНЕ И МЕДИЙНАТА ГРАМОТНОСТ НА СТУДЕНТИТЕ ЧРЕЗ МЕТОДА НА ОБЪРНАТАТА КЛАСНА СТАЯ: ВЪЗМОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА В ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО, проф. д-р Мария Алексиева, проф. д-р Милен Балтов, доц. д-р Красимира Минева, доц. д-р Златина Димитрова, доц. д-р Веселина Жечева, ас. Камелия Станева, преп. Гергана Кирова	149
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА.....	165
БИБЛИОГРАФСКА СПРАВКА.....	166
РЕЦЕНЗИЯ от проф. д-р Даниела Йорданова	176
РЕЦЕНЗИЯ от доц. д-р Ищван Зигмунд	179

CONTENTS

INTRODUCTION	8
Part one.	
CRITICAL THINKING AND MEDIA LITERACY IN THE DIGITAL AGE	12
Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D.	
Part two.	
EVALUATION OF THE RELIABILITY AND VALIDITY OF EVIDENCE PRESENTED IN THE MEDIA	42
Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D., Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D., Assist. Prof. Kameliya Staneva	
Part three.	
ACTIVE CITIZENSHIP THROUGH SOCIAL MEDIA	67
Assoc. Prof. Veselina Zhecheva, Ph.D., Assist Prof. Gergana Kirova	
Part four.	
ACTIVE LEARNING AND READING COMPREHENSION AS A FOUNDATION FOR DEVELOPING SUSTAINABLE THINKING AND DEEP UNDERSTANDING IN THE MODERN EDUCATIONAL ENVIRONMENT	109
Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D., Prof. Milen Baltov, Ph.D., Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D.	
Part six.	
CRITICAL THINKING AND MEDIA LITERACY IN THE DIGITAL ERA - RESEARCH FINDINGS FROM THE CTIS PROJECT	132
Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D, Prof. Milen Baltov, Ph.D., Assoc. Prof. Krasimira Mineva, Ph.D., Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D., Assoc. Prof. Veselina Zhecheva, Ph.D., Assist. Prof. Kameliya Staneva, Assist Prof. Gergana Kirova	
Part seven.	
RESEARCHING CRITICAL THINKING AND MEDIA LITERACY AMONG STUDENTS THROUGH THE FLIPPED CLASSROOM METHOD: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN THE INFORMATION SOCIETY	150
Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D, Prof. Milen Baltov, Ph.D., Assoc. Prof. Krasimira Mineva, Ph.D., Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D., Assoc. Prof. Veselina Zhecheva, Ph.D., Assist. Prof. Kameliya Staneva, Assist Prof. Gergana Kirova	
BIBLIOGRAPHICAL REFERENCE	166
REVIEW by Prof. Daniela Yordanova, Ph.D. on the Collective Monograph "Critical Thinking in the Information Society" (Project № 2022-1-RO01-KA220-HED-000090207)	177
REVIEW by Assoc. Prof. István Zsigmond , Ph.D. on the Collective Monograph "Critical Thinking in the Information Society" (Project № 2022-1-RO01-KA220-HED-000090207)	180

ВЪВЕДЕНИЕ

*"В свят, изпълнен с информация,
способността да анализираш критично
и да задаваш въпроси
вече не е просто предимство
– тя е необходимост."
Джон Палфри*

Тези думи на Джон Палфри подчертават значимостта на критическото мислене и медийната грамотност в условията на съвременния свят, който непрекъснато еволюира под влиянието на технологиите и социалните медии. В контекста на тази информационна експлозия е жизненоважно да се осигури устойчивостта на съвременното общество чрез овластяване на гражданите с тези базови умения.

Нарастващата дигитализация и информационният поток в съвременното общество изискват развиването на критическо мислене и медийна грамотност като основни умения за 21-ви век. Критическото мислене помага на хората да разграничават факти от манипулация и позволява формиране на обосновани решения и преценки. Медийната грамотност, в комбинация с дигитална компетентност, предлага необходимите умения за осъзнато използване и оценка на различни медийни канали, които са сред водещите източници на информация в днешно време.

Проучването на критическото мислене и медийната грамотност разкрива тяхната многостранна роля в обществото. В свят, в който нарастващото разпространение на фалшиви новини, „ехо камери“ и алгоритмични манипулации подкопават доверието в институциите и медиите, критическото мислене се налага като важно умение за ориентация в този нов медиен пейзаж. Освен индивидуална компетенция, критическото мислене е важна част от гражданската култура – то помага за развитието на социално и политически активни граждани, които са в състояние да правят информиран избор и да разпознават манипулативните практики в публичния и дигиталния дискурс.

Социалните медии променят начина, по който се разпространява информация, като позволяват на потребителите да създават и споделят съдържание в мащаб, невиджан досега. Тази промяна води до необходимостта от медиен и дигитален капацитет, който да осигурява ефективно взаимодействие с многобройните и разнообразни източници на информация. Например, медийната грамотност дава на гражданите способността не само да разпознават дезинформацията, но и активно да участват в медийния процес чрез създаване на съдържание и установяване на етични стандарти в собственото си присъствие онлайн. Подобни умения са ключови за създаване на активно и информирано гражданско общество.

Анализът на съществуващата литература е насочен към трудовете на Робърт Енис (1996), който определя критическото мислене като „целенасочено,

разумно разсъждение“. Освен Енис, значим е и трудът на Питър Факоне (2011), който изследва критическото мислене като съвкупност от когнитивни умения, включващи анализ и саморефлексия. Това подкрепя тезата, че критическото мислене е важно в процеса на вземане на обосновани решения.

Медийната грамотност също получава значително внимание в изследванията на Рене Хобс (2010) и Дейвид Бъкингъм (2003). Хобс разглежда медийната грамотност като необходимо умение за участие в културна и обществена среда, докато Бъкингъм акцентира върху развитието на способността за критическа оценка на медийното съдържание.

Съвременните изследвания на Соня Ливингстън (2004) и Хенри Дженкинс (2006) подчертават дигиталната грамотност като компонент на медийната грамотност. Ливингстън изследва промените в медийното взаимодействие на потребителите, а Дженкинс акцентира върху нуждата от критически анализ и умения за създаване на съдържание.

Интерактивни методи като „обърнатата класна стая“ и проектното учене предлагат иновативни образователни решения за развиване на критическо мислене и медийна грамотност. „Обърнатата класна стая“ например стимулира студентите към предварителна подготовка и самостоятелно изследване на темите, което ги прави по-ангажирани и подготвени за участие в задълбочени дискусии в клас. Този метод позволява на преподавателите да се фокусират върху анализ и практически задачи, което насърчава студентите да използват аналитичните си умения и да прилагат теорията на практика.

Монографията разглежда критическото мислене и медийната грамотност като основополагащи компетенции в съвременното информационно общество. Научното изследване подчертава необходимостта от разработване на систематични и целенасочени подходи за преподаване, които развиват и усъвършенстват критическото мислене и медийната грамотност. Включените ретроспективни анализи, съвременни теории и практически приложения в учебната среда предоставят цялостна рамка за разбирането и прилагането на тези компетенции в различни социални и образователни контексти.

Монографията е структуриран пътеводител за „осъзнато участие в дигиталната ера“ – израз, който обобщава мисията на изследването. Основният акцент е поставен върху развитието на практически умения за навигация и активно взаимодействие в сложната и многопластова дигитална среда. В общество, в което социалните мрежи и онлайн платформите са водещи канали за комуникация, е от съществено значение гражданите да бъдат информирани, критично мислещи и отговорни участници.

Основни акценти в монографията:

1. Противоводействие на дезинформацията и манипулацията. Дигиталната среда често е сцена за разпространение на фалшиви новини, манипулативно съдържание и пропаганда. Пътеводителят предоставя ефективни стратегии и инструменти за разпознаване и справяне с тези явления. Това включва проверка на факти, критичен анализ на източниците и осъзнато потребление на информация. Така се гарантира общественото доверие и насърчава информираното участие на гражданите в публичния живот.

2. **Етика и отговорност в онлайн общуването.** С нарастващото влияние на дигиталните комуникации е важно да се утвърждават етични принципи и да се осъзнава въздействието на онлайн действията върху другите. Пътеводителят служи като ориентация за отговорно и уважително поведение, което допринася за създаването на здрава и конструктивна дигитална култура.

3. **Развитие на критическо мислене и медийна грамотност.** Монографията акцентира върху значението на медийната грамотност и критическото мислене като ключови умения за съвременния човек. Те подпомагат анализа и оценката на информацията, която получаваме ежедневно, и улесняват разграничаването на факти от манипулация. Това позволява на гражданите да бъдат активни, информирани и ангажирани участници в обществения и политически живот.

4. **Създаване на съдържание и активизъм.** Пътеводителят не се ограничава само до потреблението на съдържание. Той стимулира гражданите да създават етично, въздействащо и отговорно съдържание, което може да насърчи социална промяна и да вдъхнови различни общности. Създаването на качествени кампании и съобщения е в основата на ефективния граждански активизъм.

5. **Управление на сложността в дигиталната среда.** Изисква развитие на умения за критично мислене, оценка на информацията и адаптиране към бързо променящите се технологии и комуникационни платформи. Този процес включва способността да се анализират и филтрират многобройни източници на данни, както и умението да се разпознават манипулации и недостоверна информация. За да бъдат успешни в дигиталната епоха, учащите трябва да развиват компетенции за цифрова грамотност, които да им позволяват не само да използват съвременните технологии, но и да разбират тяхното въздействие върху обществото, културата и комуникацията.

Тази комплексност в дигиталната среда създава предизвикателства и възможности, които изискват интегрирането на интердисциплинарни подходи и съвременни методологии в образователния процес. Умението за ефективно навигиране в дигиталната среда е свързано и със способността за сътрудничество, иновации и използване на технологични инструменти в контекста на съвместното решаване на проблеми. По този начин се създават предпоставки за устойчиво развитие и ефективно участие в глобалното информационно общество.

Настоящата работа съчетава теоретични и практически подходи, които подпомагат преподавателите и изследователите в процеса на интегриране на критическото мислене и медийната грамотност в образованието. Чрез своя анализ монографията предоставя инструменти за изграждане на информирано и ангажирано гражданско общество, способно да отговори на предизвикателствата на новата дигитална ера.

От съставителите

INTRODUCTION

*"In a world filled with information,
the ability to think critically
and ask questions is no longer a luxury
– it is a necessity."
John Palfrey*

These words by John Palfrey emphasize the importance of critical thinking and media literacy in the modern world, constantly evolving under the influence of technology and social media. In the context of this informational explosion, it is vital to ensure the sustainability of contemporary society by empowering citizens with these fundamental skills.

The growing digitalization and flow of information in today's society demand the development of critical thinking and media literacy as core competencies for the 21st century. Critical thinking helps individuals distinguish facts from manipulation and enables well-grounded decisions and judgments. Media literacy, combined with digital competence, provides essential skills for conscious use and assessment of various media channels, which are among the main sources of information today.

Research on critical thinking and media literacy reveals their multifaceted role in society. In a world where the spread of fake news, "echo chambers," and algorithmic manipulation undermine trust in institutions and media, critical thinking emerges as a crucial skill for navigating this new media landscape. Beyond being an individual competence, critical thinking is a vital part of civic culture—it fosters the development of socially and politically active citizens capable of making informed choices and recognizing manipulative practices in public and digital discourse.

Social media has fundamentally changed how information is disseminated, allowing users to create and share content on an unprecedented scale. This shift necessitates media and digital capabilities that ensure effective interaction with numerous and diverse sources of information. For example, media literacy empowers citizens not only to identify disinformation but also to actively engage in the media process by creating content and establishing ethical standards for their online presence. Such skills are crucial for creating an active and informed civic society that can contribute to democratic processes.

The analysis of existing literature focuses on the works of Robert Ennis (1996), who defines critical thinking as "purposeful, reflective reasoning." In addition to Ennis, the work of Peter Facione (2011) explores critical thinking as a set of cognitive skills, including analysis and self-reflection. This supports the thesis that critical thinking plays a key role in the decision-making process.

Media literacy has also been extensively studied by scholars like Renee Hobbs (2010) and David Buckingham (2003). Hobbs views media literacy as an essential skill for participating in cultural and societal contexts, while Buckingham emphasizes the development of the ability to critically evaluate media content.

Contemporary studies by Sonia Livingstone (2004) and Henry Jenkins (2006) highlight digital literacy as a component of media literacy. Livingstone examines changes in users' media interaction, and Jenkins focuses on the need for critical analysis and content creation skills.

Interactive methods such as the "flipped classroom" and project-based learning offer innovative educational solutions for developing critical thinking and media literacy. The "flipped classroom," for example, encourages students to prepare independently on topics in advance, making them more engaged and ready for in-depth classroom discussions. This method allows teachers to concentrate on analysis and practical tasks, thus promoting students' analytical skills and their application of theory in practice.

The monograph presents critical thinking and media literacy as foundational competencies in the contemporary information society. In a world dominated by rapidly changing technologies and a vast flow of information, these skills are essential for successful social and civic integration. The scientific study underscores the need for systematic and targeted approaches to teaching that develop and enhance critical thinking and media literacy. The included retrospective analyses, contemporary theories, and practical applications within the educational setting offer a comprehensive framework for understanding and applying these competencies across various social and educational contexts.

The monograph serves as a structured guide for "conscious participation in the digital age"—a phrase that encapsulates the mission of the research. The primary focus is on developing practical skills for navigating and actively engaging in the complex and multifaceted digital environment. In a society where social networks and online platforms are leading communication channels, it is essential for citizens to be informed, critically minded, and responsible participants.

Key highlights of the monograph:

1. **Countering Disinformation and Manipulation.** The digital environment often serves as a platform for spreading fake news, manipulative content, and propaganda. The guide provides effective strategies and tools for identifying and dealing with these phenomena, including fact-checking, critical source analysis, and conscious consumption of information. This ensures public trust and encourages informed civic participation.

2. **Ethics and Responsibility in Online Communication.** With the growing influence of digital communications, it is crucial to uphold ethical principles and understand the impact of online actions on others. The guide serves as an orientation for responsible and respectful behavior, contributing to the development of a strong and constructive digital culture.

3. **Development of Critical Thinking and Media Literacy.** The monograph emphasizes the importance of media literacy and critical thinking as essential skills for the modern individual. These skills aid in analyzing and evaluating the information we encounter daily, helping to differentiate facts from manipulation. This enables citizens to be active, informed, and engaged participants in social and political life.

4. **Content Creation and Activism.** The guide goes beyond mere consumption of content and encourages citizens to create ethical, impactful, and

responsible content that can drive social change and inspire various communities. The creation of quality campaigns and messages lies at the heart of effective civic activism.

5. Managing Complexity in the Digital Environment. This requires the development of critical thinking skills, information evaluation, and adaptation to rapidly changing technologies and communication platforms. It involves the ability to analyze and filter numerous sources of data and recognize manipulative or unreliable information. To succeed in the digital era, learners must develop digital literacy competencies that enable not only the use of modern technologies but also an understanding of their societal, cultural, and communicative impact.

This complexity in the digital environment presents both challenges and opportunities, necessitating the integration of interdisciplinary approaches and modern methodologies in the educational process. The ability to effectively navigate the digital environment is also tied to skills in collaboration, innovation, and the use of technological tools within the context of joint problem-solving. This creates prerequisites for sustainable development and effective participation in the global information society.

The present work combines theoretical and practical approaches that support educators and researchers in integrating critical thinking and media literacy into education. Through its analysis, the monograph offers tools for building an informed and engaged civic society capable of meeting the challenges of the new digital era.

By the Editors

ПЪРВА ЧАСТ.

КРИТИЧЕСКО МИСЛЕНЕ И МЕДИЙНА ГРАМОТНОСТ В ЦИФРОВАТА ЕПОХА

проф. д-р Мария Алексиева

Резюме

В съвременния свят на интензивно развиваща се дигитализация, способността за критическо оценяване на информацията и умелото взаимодействие с медийните канали се превръщат в ключов фактор за личното и общественото развитие. В ерата на бързо разпространяващи се цифрови технологии и медиен достъп, хората са изправени пред предизвикателството да обработват, анализират и филтрират огромен обем от информация, голяма част от която може да бъде подвеждаща или дезинформираща. В този контекст, проектът CTIS, реализиран по програма „Еразъм+“, е значим принос в посока изграждане на устойчиви и ефективни методи за развиване на критическо мислене и медийна грамотност.

Критическото мислене е умение, което позволява на индивидите да анализират информацията на дълбоко ниво, да изследват аргументи от различни гледни точки и да правят обосновани изводи. С развитието на технологиите и глобализацията на информацията, способността за осъзнаване на контекста, в който дадена информация е представена, се оказва решаваща за формирането на активно и информирано гражданско общество. Проектът CTIS подчертава значимостта на изграждането на такива умения чрез целенасочени подходи и иновации в образованието. Разработените в рамките на проекта инструменти и образователни стратегии имат за цел да подобрят способността на индивидите да се ориентират в сложния цифров свят с необходимата информираност и критичен подход.

Медийната грамотност, от друга страна, е неразривно свързана с критическото мислене и включва способността да се разпознават манипулативни тактики, да се оценяват достоверността на различни източници и да се разбират нюансите на информационните потоци.

В рамките на проекта CTIS е акцентирано върху предизвикателствата, свързани с „фалшивите новини“, които представляват сериозна заплаха за демократичното общество и неговите ценности. Тези явления изискват специално внимание и ефективни стратегии за противодействие, като обучението и информираността се явяват най-мощното средство за превенция. Проектът също така поставя фокус върху обучаеми и преподаватели, като основни участници в процеса на изграждане на компетентности за критическо взаимодействие с медиите. Чрез насърчаване на критичния анализ на информационни източници и развиване на умения за разпознаване на пристрастия и дезинформация, CTIS цели да подготви младите хора и техните учители за по-съзнателно и отговорно участие в обществото. В това отношение е

от съществено значение сътрудничеството между изследователски екипи, образователни институции и други заинтересовани страни, които да работят заедно в посока интегриране на критическото мислене и медийната грамотност в официалните образователни системи.

Научните открития, получени в хода на проекта, разкриват необходимостта от структурирани и систематични подходи към преподаването на тези умения. Интеграцията на критическо мислене и медийна грамотност в учебните програми е от съществено значение за формирането на отговорни и активни граждани, които не само могат да разпознават и интерпретират информацията, но и да допринасят за общественото развитие чрез своите информирани действия и решения. Тези компетенции не само предпазват индивидите от подвеждащи и манипулативни практики, но също така засилват тяхната способност да бъдат иновативни и активни участници в обществото.

Проектът CTIS е пример за отговор на нарастващата необходимост от ефективни средства и методи за критическо взаимодействие с медийната среда. Уменията за критическо мислене и медийна грамотност са не само необходими за личния успех, но и за колективната устойчивост на нашите общества. Те осигуряват на индивидите инструментите, от които се нуждаят, за да се ориентират в дигиталния свят със самоувереност и способност за информирано участие в един все по-комплексен и взаимосвързан глобален контекст.

Ключови думи: критическо мислене, медийна грамотност, цифрова епоха, дезинформация, проект Еразъм+, CTIS, информационно общество, цифрови умения, образователни стратегии, медиен анализ, умения за бъдещето, фалшиви новини, цифрова манипулация, медийно образование.

CHAPTER ONE

CRITICAL THINKING AND MEDIA LITERACY IN THE DIGITAL AGE

Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D.

Abstract

In the modern world of rapidly advancing digitalization, the ability to critically evaluate information and effectively interact with media channels has become a key factor for both personal and societal development. In an era of rapidly spreading digital technologies and media access, individuals face the challenge of processing, analyzing, and filtering an enormous amount of information, much of which may be misleading or disinformative. In this context, the CTIS project, implemented under the Erasmus+ program, represents a significant contribution to building sustainable and effective methods for developing critical thinking and media literacy.

Critical thinking is a skill that enables individuals to deeply analyze information, explore arguments from different perspectives, and draw well-founded conclusions. With the development of technology and the globalization of information, the ability to comprehend the context in which information is presented proves crucial for

forming an active and informed civil society. The CTIS project emphasizes the importance of building such skills through targeted approaches and educational innovations. The tools and educational strategies developed within the project aim to enhance individuals' ability to navigate the complex digital world with the necessary awareness and critical approach.

Media literacy, on the other hand, is inextricably linked to critical thinking and encompasses the ability to recognize manipulative tactics, evaluate the credibility of different sources, and understand the nuances of information flows. Within the framework of the CTIS project, emphasis is placed on challenges related to "fake news," which pose a serious threat to democratic society and its values. These phenomena require special attention and effective counter-strategies, with education and awareness being the most powerful means of prevention.

The project also focuses on learners and educators as key participants in the process of building competencies for critical interaction with the media. By encouraging the critical analysis of information sources and developing skills for recognizing bias and misinformation, CTIS aims to prepare young people and their teachers for more conscious and responsible participation in society. In this regard, the cooperation between research teams, educational institutions, and other stakeholders is essential for integrating critical thinking and media literacy into formal educational systems.

The scientific findings obtained during the project reveal the need for structured and systematic approaches to teaching these skills. The integration of critical thinking and media literacy into curricula is essential for the formation of responsible and active citizens who can not only recognize and interpret information but also contribute to societal development through their informed actions and decisions. These competencies not only protect individuals from misleading and manipulative practices but also enhance their ability to be innovative and active participants in society.

The CTIS project is an example of a response to the growing need for effective tools and methods for critical engagement with the media environment. Skills in critical thinking and media literacy are not only necessary for personal success but also for the collective resilience of our societies. They provide individuals with the tools they need to navigate the digital world with confidence and the ability to participate meaningfully in an increasingly complex and interconnected global context.

Keywords: critical thinking, media literacy, digital age, disinformation, Erasmus+ project, CTIS, information society, digital skills, educational strategies, media analysis, skills for the future, fake news, digital manipulation, media education.

1. Критическо мислене и медийна грамотност – същност, историческо развитие и характеристики

Критическото мислене (СТ) и медийната грамотност (ML) са два взаимосвързани, но отделни процеса, които играят решаваща роля в съвременния информационен контекст, изискващ аналитичен подход към оценката и интерпретацията на информацията. Критическото мислене е често

дефинирано като процес на целенасочено и саморегулирано мислене, насочено към вземане на информирани и аргументирани решения въз основа на задълбочен анализ на информацията, доказателства и съответния контекст (Ennis, 2011). Този процес включва поредица от умения – наблюдение, интерпретация, анализ, оценка, извеждане на изводи и обяснение – които го правят ключов инструмент за преодоляване на когнитивни предразсъдъци, дезинформация и заблуди. Способността за критическо мислене дава възможност на индивидите да правят независими преценки, да осъзнават манипулации и да извеждат аргументирани заключения, като по този начин се повишава капацитетът им за справяне със сложни ситуации в личен и обществен план.

Медийната грамотност, според изследователя Дейвид Бъкингам (Buckingham, 2015), представлява сложен набор от способности за анализ, оценка и създаване на съдържание в различни медийни формати. Тя надхвърля техническите умения за работа с медии и включва критично осмисляне на политическите, икономическите и културните условия, които формират създаването и разпространението на медийно съдържание. Така, медийната грамотност не само помага на потребителите да разберат същността и посланията на медиите, но също така им позволява да анализират как и защо се създава определена информация и по какъв начин тя е представена в обществения контекст.

В условията на нарастваща дигитализация медийната грамотност става изключително важна за справяне с явления като дезинформацията и „фалшивите новини“, които могат да подкопават демократичните процеси и да насърчават манипулации. Чрез насърчаване на уменията за критическо мислене и анализ на информация, медийната грамотност допринася за формирането на по-добре информирано и ангажирано общество. Изследванията показват, че хората с по-високи нива на медийна грамотност са по-способни да разпознават подвеждащи твърдения, да поставят под въпрос надеждността на източниците и да създават обосновани мнения по сложни въпроси (Potter, 2013).

Интеграцията на критическото мислене и медийната грамотност в образователните системи се разглежда като съществена за подготовката на учениците за предизвикателствата на цифровия свят. Съществуват емпирични доказателства, че систематичното обучение по тези умения значително повишава способността на учениците да се ориентират и да вземат информирани решения в информационно наситена среда (Hobbs, 2010). Проекти като CTIS, реализирани в рамките на програмата „Еразъм+“, подчертават значимостта на изграждането на практически инструменти и образователни стратегии за развиване на тези умения. Тяхното приложение се фокусира върху разпознаване на пристрастия, идентифициране на дезинформация и насърчаване на критически анализ, което подготвя учениците

и преподавателите за съзнателно и отговорно взаимодействие с медийната среда.

1.1. Историческо развитие

Критическото мислене има своите корени в древногръцката философия. Още през V век пр.н.е. Сократ, често наричан „бащата на критическото мислене“, развива метод за разпит и анализ, известен като „Сократов метод“. Чрез задаване на въпроси и провокиране на диалози, Сократ стимулира дълбоко размишление и оценка на базисните убеждения, което поставя основата на логическото мислене и етичното разсъждение. Този подход е продължен и доразвит от неговите ученици, включително Платон и Аристотел. Аристотел разработва формална логика, което по-късно ще окаже влияние върху структурата на аргументите в различни науки и философски школи.

През Средновековието, критическото мислене е интегрирано в схоластиката – средновековен подход към научните изследвания и дискусии, използван от мислители като Томас Аквински, който прилага логически анализ за изследване на теологични въпроси. С настъпването на Ренесанса и развитието на хуманизма, научната методология и критическото разсъждение се превръщат в основа за културен и научен подем.

През 17-ти век философи като Рене Декарт насърчават рационализма и подхода на систематичен съмнение към всички знания, което е важен момент в историята на критическото мислене. Неговото съчинение „Размишления за първата философия“ (1641) подчертава важността на самостоятелното мислене и критичния анализ на доказателствата.

През 20-ти век критическото мислене започва да се разглежда в контекста на образованието, благодарение на философи и педагози като Джон Дюи. В книгата си „How We Think“ (1933) Дюи дефинира критическото мислене като процес на „активно, целенасочено и внимателно размишление върху вярата или знанието в светлината на основанията, които ги подкрепят“. Той свързва критическото мислене с демократичните ценности и социалната отговорност.

През 80-те години на 20-ти век изследователи като Робърт Енис и Ричард Пол развиват структурирани теории и практики за преподаване на критическо мислене, което го интегрира в училищните програми и университетите по целия свят. Критическото мислене се утвърждава като основополагащо умение за съвременното образование, ориентирано към решаване на сложни проблеми и вземане на аргументирани решения (Ennis, 1985; Paul & Elder, 2013).

Концепцията за медийна грамотност започва да се развива през 20-ти век, паралелно с възхода на масовите медии като радио, кино и телевизия. В ранните етапи, през 1930-те години, някои образователни програми в Съединените щати и Канада се фокусират върху анализа на филмите и радиопредаванията, с цел да се разбере как медийното съдържание влияе върху обществените нагласи и поведение (Hobbs, 1998).

През 1960-те години, с нарастващото влияние на телевизията, започва да се обръща все по-голямо внимание на ролята на медиите в обществото. Канадският философ и теоретик на комуникацията Маршал Маклуън публикува книгата си „Understanding Media: The Extensions of Man“ (1964), в която изследва как различните медийни форми променят човешкото възприятие и социалните структури. Неговата работа поставя основите за разглеждането на медийната грамотност като необходима способност за осъзнаване на влиянието на медийните технологии върху обществото.

През 80-те и 90-те години на 20-ти век медийната грамотност става основен елемент в образователните системи на страни като Великобритания, Австралия и Канада. Изследователят Дейвид Бъкингъм и други експерти започват да подчертават значението на критическото осмисляне на медийното съдържание и способността да се разпознават различните политически, икономически и културни фактори, които влияят върху създаването и разпространението на медийни послания (Buckingham, 2003). В съвременен контекст медийната грамотност обхваща не само анализ и интерпретация на традиционните медии, но и критично мислене по отношение на цифровите платформи, социалните медии и онлайн съдържанието.

Историческото развитие на критическото мислене и на медийната грамотност подчертава тяхната роля като основополагащи инструменти за осъзнаване и критическо отношение към информацията, както в миналото, така и в настоящето. Тези компетенции не само формират интелектуалната основа на съвременните общества, но и ги подготвят за справяне с предизвикателствата на днешната информационно наситена среда.

1.2. Роля на критическото мислене и на медийната грамотност в цифровата епоха

В ерата на глобална дигитализация, критическото мислене (Critical Thinking, CT) и медийната грамотност (Media Literacy, ML) се превръщат в основни компетенции, необходими за успешно функциониране в обществото. С нарастващото влияние на цифровите технологии върху всички аспекти на ежедневието – от комуникациите и образованието до бизнеса и политиката – способността за анализ и оценка на информацията по критичен начин е по-важна от всякога. Критическото мислене позволява на хората да разпознават факти от мнения, да откриват логически грешки и манипулации, както и да изграждат аргументирани решения на сложни проблеми. От своя страна, медийната грамотност не се ограничава само до способността да се използват технологии, а включва разбиране на различните форми на медийни послания, техните цели и въздействия върху аудиторията.

Едно от основните предизвикателства на съвременното цифрово общество е лавинообразно нарастващият обем информация, достъпен чрез интернет и социалните медии. Според изследвания, всеки ден се създават над

2.5 екзабайта данни – обем, който създава информационни претоварвания. Това прави все по-трудно за хората да оценяват достоверността и качеството на информацията, на която се сблъскват ежедневно. Дезинформацията, "фалшивите новини" (fake news), пропагандата и цифровите манипулации допълнително усложняват този процес, поставяйки критическото мислене и медийната грамотност като основни оръжия в борбата с тези явления.

Феноменът на "фалшивите новини" е утвърден като сериозна заплаха за обществените дискусии и демократичните процеси. Социалните медии значително улесняват разпространението на невярна или подвеждаща информация, поради тяхната децентрализирана и леснодостъпна структура. Изследванията показват, че "фалшивите новини" се разпространяват шест пъти по-бързо от истинската информация в социални платформи като Twitter (Vosoughi, Roy, & Aral, 2018). В този контекст, липсата на умения за критична оценка на информацията може да доведе до масово възприемане на неверни твърдения и създаване на поляризация в обществото.

Съществуват редица изследвания, които подчертават потребността от развитие на критическото мислене и медийната грамотност в образованието и в обществената среда. Според Buckingham (2015), медийната грамотност се разглежда като компетенция за участие в съвременния свят, където медиите отразяват и формират социални и политически процеси. Подобни заключения има и в изследванията на Hobbs (2010), които твърдят, че развитието на медийната грамотност е ключово за гражданското образование и за активното участие в демократични процеси.

Критическото мислене, както е посочено от Paul и Elder (2013), е интелектуален процес, включващ систематичен анализ на аргументи и доказателства, като целта е да се стигне до логически заключения. Съществуващите изследвания показват, че уменията за критическо мислене не се развиват автоматично, а изискват целенасочено обучение, особено в контекста на цифровите медии. Програмите за развитие на критическо мислене в рамките на образователните системи все още са недостатъчно развити в много страни, което създава пропуски в подготовката на младите хора за справяне с предизвикателствата на информационната епоха.

Изследванията на European Commission (2018) посочват, че 85% от европейските граждани не разполагат с достатъчни умения за идентифициране на дезинформация и цифрови манипулации. В същото време, проучванията на Ofcom (2019) сочат, че едва 2% от младите хора във Великобритания могат да разпознаят спонсорирано съдържание от неутрална журналистика в социалните мрежи. Тези данни подчертават потребността от засилване на критическото мислене и медийната грамотност в глобален мащаб.

В обобщение, критическото мислене и медийната грамотност са основни умения за цифровото общество, особено в епохата на информационно претоварване и нарастваща дезинформация. Въпреки че тези компетенции са широко признати като важни, съществуващите изследвания показват, че все още има значителни пропуски в образованието и обществените инициативи за тяхното развиване. На преден план излиза необходимостта от по-структурирани

и систематични образователни стратегии за критическо мислене и медийна грамотност в цифровата епоха.

1.2.1. Значимост на критическото мислене (СТ) и медийната грамотност (ML) в контекста на цифровото общество

В днешната дигитална ера критическото мислене (Critical Thinking, CT) и медийната грамотност (Media Literacy, ML) са основополагащи умения за съвременното общество, тъй като подпомагат хората не само да разбират и интерпретират информацията, но и да се ориентират в изключително динамичната информационна среда, създадена от технологичните иновации. Способността да се оценява качеството, източника и контекста на информацията е критично важна, като се вземат предвид растящите предизвикателства, свързани с дезинформацията, манипулацията на съдържанието и поляризацията на обществените нагласи.

Медийната грамотност включва не само техническите умения за работа с нови технологии, но също така критично осмисляне на съдържанието, което те предоставят, и разбирането на неговите въздействия върху обществото. Според Дейвид Бъкингам (Buckingham, 2015), ML е способност, която надхвърля простото използване на технологии и обхваща критическо осмисляне на социалните, културните и политическите фактори, които влияят върху създаването и разпространението на медийно съдържание. С други думи, медийната грамотност изисква да се разбере не само как медиите функционират, но и как те могат да бъдат манипулирани и използвани за политически, икономически или други цели.

Тази способност е ключова в условията на нарастваща сложност и глобализация на медийните потоци. Социалните медии например позволяват на всеки да бъде създател на съдържание, но също така отварят вратата за дезинформация, „фалшиви новини“ и пристрастни източници. Потребителите, които са медийно грамотни, са по-добре подготвени да разпознават подобни практики и да правят информирани избори, като оценяват надеждността на различни източници и разбират скритите влияния и интереси зад дадено съдържание.

Критическото мислене е още една основна способност, която осигурява на хората методология за систематично и аналитично разсъждение, което е от съществено значение за вземане на обосновани решения. Ричард Пол и Линда Елдър (Paul & Elder, 2013) определят критическото мислене като „интелектуален процес на активно и съзнателно оценяване на информация, чрез наблюдение, опит, разсъждение и комуникация“. В контекста на дигиталната епоха, когато информацията е леснодостъпна и често е източник на несигурност или манипулация, критическото мислене предоставя на хората нужните инструменти за разграничаване между достоверни и подвеждащи източници.

Технологиите, като интернет и социалните медии, драстично променят начина, по който информацията се генерира, споделя и възприема. Алгоритмите, които контролират потока от съдържание, често засилват информационните балони и поляризацията, като предоставят на потребителите съдържание, съобразено с техните предпочитания, но не непременно обективно или балансирано. Именно тук критическото мислене играе централна роля – то насърчава хората да задават въпроси, да проверяват факти и да разглеждат различни гледни точки, преди да приемат дадена информация за истина.

Взаимодействието между критическото мислене и медийната грамотност е особено значимо в контекста на формирането на социално отговорни граждани. Способността за критически анализ на информация и осъзнато участие в обществените дискусии е от съществено значение за поддържане на демократичните процеси и устойчивото развитие на обществото. Според изследванията, индивидите с развити способности за критическо мислене и медийна грамотност са по-склонни да участват активно в обществения живот, като допринасят за дебати и решения, базирани на факти и рационален анализ (Mihailidis & Thevenin, 2013).

Критическото мислене и медийната грамотност са необходими умения за хората в дигиталната епоха, които подпомагат разбирането и оценката на информацията и защитават от манипулативни и подвеждащи практики. Те предоставят основата за съзнателно и информирано участие в обществените процеси, като същевременно насърчават иновации и критическа ангажираност.

1.2.2. Предизвикателства в цифровата епоха: Обемът на информацията и дезинформацията

С развитието на интернет и социалните медии обществото е изправено пред нови и сериозни предизвикателства, свързани както с обема на информацията, така и с нарастващата дезинформация. Цифровата ера предоставя безпрецедентен достъп до данни и информационни потоци, но същевременно създава благоприятна среда за разпространение на подвеждащо и манипулативно съдържание. В този контекст информационният хаос се явява като заплаха за обществото, тъй като подкопава доверието в медиите, политическите системи и социалните връзки.

Според изследванията на Wardle и Derakhshan (2017), информационният хаос е пряко следствие от нарастващата сложност и плурализъм на дигиталната среда, в която социалните медии играят ключова роля за разпространението на неверни и подвеждащи новини. Те описват това явление като "информационна анархия" – среда, в която липсват ефективни механизми за филтриране на съдържание и регулиране на достоверността на информацията. Подобна ситуация създава предпоставки за поляризация на общественото мнение, манипулации на общественото съзнание и засилване на недоверието към институциите и традиционните медийни източници.

Един от основните проблеми, свързани с дезинформацията, е скоростта, с която тя се разпространява. Изследванията на Vosoughi, Roy и Aral (2018) показват, че фалшивите новини имат потенциала да се разпространяват значително по-бързо и по-широко в сравнение с достоверната информация. Те установяват, че фалшивите новини са шест пъти по-склонни да бъдат споделени и достигат до по-широка аудитория в социалните мрежи. Основните причини за това включват емоционалния характер на фалшивите новини, които често предизвикват по-силни реакции, както и липсата на ефективни алгоритми за контрол на съдържанието в социалните медии.

Това явление разкрива сериозни недостатъци в способността на потребителите да оценяват достоверността на информацията. Липсата на критическо мислене и на медийна грамотност сред потребителите прави трудно разпознаването на манипулативни тактики и подвеждащи новини. Непознаването на методите, чрез които дезинформацията се разпространява и манипулира общественото мнение, увеличава риска от неправилно формиране на възгледи, което може да доведе до вземане на необосновани решения в политически, икономически и социален план.

Разпространението на дезинформация в социалните медии има далечни социални и политически последици. Според Wardle и Derakhshan (2017), фалшивите новини и манипулативното съдържание могат да подкопават демократичните процеси, като подбуждат омраза, засилват разделенията в обществото и създават несигурност по отношение на истинността на информацията, която хората получават. Политическите кампании и геополитическите интереси често използват дигиталните платформи като средство за дезинформация и пропаганда, което засилва необходимостта от съзнателно и критично отношение към съдържанието в интернет.

В контекста на нарастващите предизвикателства, свързани с обема на информацията и дезинформацията, значимостта на образователните мерки, насочени към развитие на критическо мислене и медийна грамотност, е особено важна. Въвеждането на тези умения в ранна възраст в образователната система може да изгради у децата и младите хора основни механизми за разпознаване на дезинформация, анализиране на съдържанието и критично осмисляне на медийните послания. Изследванията показват, че програми за обучение, насочени към развитие на критическо мислене и медийна грамотност, водят до по-добра способност за идентифициране на подвеждащи твърдения и оценка на достоверността на информацията (Hobbs, 2010).

Активното участие на обществото и сътрудничеството между институциите, медийните организации и образователните институции могат да допринесат за създаването на устойчиви програми, които да насърчават критическото мислене и медийната грамотност като основни умения в цифровата епоха. Това не само ще повиши информираността на гражданите, но

и ще допринесе за изграждането на устойчиви и демократични общества, които са в състояние да противодействат на дезинформацията и манипулацията.

Предизвикателствата на цифровата епоха, свързани с обема на информацията и дезинформацията, изискват комплексен подход, включващ критическо мислене и медийна грамотност като основни елементи за защита на демократичните ценности и социалната стабилност. Тези умения са ключови за изграждането на осъзнато и отговорно общество, способно да се ориентира в сложния информационен пейзаж на днешния свят.

1.3. Преглед на съществуващите изследвания. Подчертаване на необходимостта от засилване на уменията

Изследванията в областта на критическото мислене (СТ) и медийната грамотност (ML) многократно подчертават, че тези умения са слабо интегрирани в образователните системи по света, въпреки нарастващата им значимост в съвременното общество. В условията на динамично развиваща се информационна и цифрова среда, индивидите трябва да са способни да оценяват и анализират съдържанието, с което се сблъскват, и да вземат обосновани решения. Без тези умения потребителите често попадат под влиянието на манипулативни и подвеждащи новини, което ограничава способността им да формират обективна и информирана представа за света.

Според Рене Хобс (Hobbs, 2010) медийната грамотност е ключов елемент на гражданското образование, който позволява на хората не само да се информират, но и да разбират социалните, политическите и икономическите процеси, които определят обществото, в което живеят. Медиите имат мощно въздействие върху формирането на обществени нагласи и възприятия, поради което способността за критическа оценка на медийното съдържание е необходимост за опазване на демократичните ценности. Хобс посочва, че медийната грамотност включва анализ на политическо влияние, оценка на търговски интереси, разпознаване на стереотипи и предразсъдъци, и същевременно изграждане на умения за създаване и споделяне на отговорно съдържание.

Важността на медийната грамотност става още по-очевидна в светлината на дигитализацията на медиите, където социалните мрежи и онлайн платформи се превръщат в основен източник на информация. Способността за разпознаване на манипулативни послания и пропаганда е ключова за предпазване от дезинформация и укрепване на гражданската осъзнатост и активност.

Робърт Енис (Ennis, 2011) подчертава, че критическото мислене трябва да бъде в основата на всяка образователна програма, като основно умение за справяне с предизвикателствата на информационното общество. Според него критическото мислене не само помага за вземане на информирани решения, но също така предоставя методология за рационално мислене и оценка на информацията. Това включва умения за разглеждане на различни гледни точки,

анализ на аргументи, проверка на достоверността на източниците и идентифициране на логически грешки и когнитивни пристрастия.

В цифровата епоха, когато информацията се разпространява бързо и е подложена на манипулации, критическото мислене позволява на индивидите да бъдат по-устойчиви срещу фалшиви новини и медийни манипулации. Според Енис, този подход е не само желателен, но и необходим за постигането на информираност и автономност, особено в социално-икономическа среда, където дезинформацията и пропагандата често доминират в медийния дискурс.

Изследвания на Европейската комисия (European Commission, 2018) и Ofcom (2019) посочват, че значителна част от населението не притежава умения за разпознаване на дезинформация и медийна манипулация. Липсата на критическа способност за разграничаване на достоверно съдържание от манипулативно води до лесното разпространение на подвеждаща информация и до сериозни последствия за социалната стабилност и общественото мнение. Според тези изследвания младите хора, които са най-активни в социалните медии, често се затрудняват в оценката на надеждността на източниците и са изложени на сериозен риск от манипулации.

Тези данни подчертават необходимостта от изграждане на структурирани и дългосрочни образователни програми, които насърчават развитието на критическо мислене и медийна грамотност. Ефективното обучение в тази област трябва да включва практически занимания за анализ на съдържание, разпознаване на манипулации и оценка на аргументи, с цел формиране на умения за устойчиво и отговорно поведение в информационната среда.

За да бъдат справени тези предизвикателства, е необходимо въвеждането на систематични образователни инициативи, които да развиват критическо мислене и медийна грамотност още от ранна възраст. Според Hobbs (2010), образователните програми трябва да подготвят учениците да разбират и анализират информацията, която срещат, както и да се справят с манипулации и дезинформация. Това включва обучение на учениците как да разпознават медийни пристрастия, да оценяват качеството на информацията и да развиват умения за създаване на съдържание, което отговаря на етични и професионални стандарти.

Прегледът на съществуващите изследвания ясно показва, че критическото мислене и медийната грамотност са основополагащи умения за успешна адаптация в съвременното общество. Те допринасят не само за личното развитие на индивидите, но също така укрепват демократичните ценности и социалната кохезия. Систематичните усилия за тяхното развитие и интеграция в образователната система и обществото трябва да бъдат приоритет за създаване на устойчиво и осъзнато гражданско общество.

1.3.1. Анализ на различни методи към преподаването на критическо мислене и медийната грамотност

Анализът на различни методи към преподаването на критическо мислене и медийната грамотност е важен аспект на съвременното образование. Тези умения изпълняват ключова роля в изграждането на компетентни и критично мислещи граждани, които могат да се ориентират в сложната и динамична информационна среда. В различните образователни системи съществуват разнообразни стратегии за преподаване на тези умения, които се определят от националните образователни стандарти, културния контекст и нуждите на обществото. Основните подходи към преподаването на критическо мислене и медийна грамотност могат да бъдат категоризирани в няколко ключови направления.

Сократическият метод е един от най-старите и широко използвани методи за преподаване на критическо мислене. Той се основава на философията на Сократ, който вярвал, че чрез задаване на въпроси човек може да достигне до истината и да разбере логическите връзки между аргументите. В класната стая Сократическият метод се изразява чрез диалог и задаване на въпроси, които стимулират дълбоко разсъждение и анализ. Този метод развива аналитичните способности на учениците и ги подтиква да търсят нови перспективи по даден въпрос. Например, при дискусия по етична дилема в обществото, учителят може да насърчи учениците да разгледат различни гледни точки и да аргументират позициите си чрез последователни въпроси. Американският философ Джон Дюи (1933) доразвива този подход, като твърди, че критическото мислене е непрекъснат процес на анализ, оценка и рефлексия върху собствените убеждения и действия. Сократическият метод създава среда на открит диалог и насърчава учениците да изследват различни аспекти на даден проблем, като се стремят към логическа последователност и доказателствена обоснованост.

Интегриране на критическото мислене в предметното съдържание е друг широко прилаган метод, който има за цел да направи критическото мислене неразделна част от учебния процес по различни дисциплини. В този контекст преподаването на критическо мислене се осъществява чрез анализ и оценка на материалите и съдържанието на конкретни предмети. Например, в часовете по история учениците могат да анализират исторически източници и събития чрез критичен подход, който подчертава значението на контекста, предубежденията и разнообразието от гледни точки. Чрез въпроси като „Какви са факторите, довели до това събитие?“ и „Какви са различните гледни точки на участващите страни?“, учениците развиват уменията си за критичен анализ. Изследователите Ричард Пол и Линда Елдър (2013) твърдят, че преподаването на критическо мислене по този начин насърчава учениците да се отнасят критично към съдържанието, което учат, и да прилагат своите аналитични умения към реални ситуации.

Медийната грамотност е също обект на различни подходи, които имат за цел да развият у учениците способността да анализират, оценяват и създават медийно съдържание. В съвременната дигитална епоха, в която

дезинформацията и манипулацията на информацията са широко разпространени, преподаването на медийна грамотност е от съществено значение.

Проектно базираното обучение е метод, който ангажира учениците в създаването и анализа на медийно съдържание чрез практически проекти. Този метод насърчава развитието както на технически умения за работа с медии, така и на критично разбиране на съдържанието, което се създава или анализира. Например, учениците могат да създадат видео репортаж за значимо събитие в общността си, като същевременно анализират как различни медийни източници отразяват събитието и каква е потенциалната манипулация на фактите. Изследователката Рене Хобс (2010) подчертава значението на този подход за развиване на умения за критично мислене и творческо създаване на съдържание.

Моделът на критически въпроси е друг ефективен подход към преподаването на медийна грамотност. Той се основава на задаване на въпроси, които целят да изследват създателите на медийните послания, техните намерения, целевите групи и възможните въздействия на съдържанието. Дейвид Бъкингам (2015) акцентира върху важността на този модел за разбирането на начина, по който медиите влияят върху обществените нагласи. Например, при анализ на рекламна кампания учениците могат да се питат: „Кой е създателят на това съобщение?“, „Каква е целта му?“ и „Кои са целевите аудитории?“. Този метод е особено полезен за идентифициране на манипулации, пропаганда и дезинформация, като развива способността на учениците да оценяват медийните послания и да разпознават скритите намерения и въздействия.

Преподаването на критическо мислене и медийна грамотност изпълнява съществена роля в условията на съвременната информационна среда, в която обществото е изправено пред предизвикателствата на дезинформацията и бързото разпространение на фалшиви новини. Развиването на тези умения позволява на учащите се да анализират, преценяват и формират информирани възгледи по различни въпроси. Например, критично мислещите ученици са способни да разпознаят фалшиви новини в социалните медии и да анализират политическа пропаганда чрез оценка на източниците и намеренията. Много изследвания показват, че преподаването на критическо мислене и медийна грамотност подобрява способността на учениците да се справят с информационни и социални предизвикателства, да правят информирани избори и да решават сложни проблеми в личния и обществен живот. Чрез овладяването на тези умения учениците се превръщат в активни и информирани граждани, които са способни да анализират различни източници на информация и да разпознават манипулации и дезинформация. Това ги подготвя за ефективно участие в обществото и изгражда основите на едно по-критично и осъзнато общество.

1.4. Значение на критическото мислене и медийната грамотност в образователните системи

Критическото мислене и медийната грамотност заемат изключително важно място в съвременните образователни системи. Те представляват основополагащи умения, които дават възможност на учащите да анализират, оценяват и използват информация по начин, който е логически последователен, обоснован и етичен. С нарастващата сложност на глобалния информационен поток и честото разпространение на дезинформация, фалшиви новини и пропаганда, значението на тези компетенции става още по-осезаемо.

Критическото мислене е процес на активно и целенасочено мислене, което включва анализ, синтез и оценка на информация с цел вземане на информирани решения. То има ключова роля за развитието на аналитични и логически умения, които са от съществено значение за учениците, за да разбират и оценяват света около тях. Умението да се разсъждава критично позволява на учащите не само да разпознават предразсъдъци, логически грешки и манипулации, но също така и да съставят собствени добре аргументирани позиции по различни въпроси.

Образователните системи, които насърчават развитието на критическо мислене, подготвят учащите за успешна адаптация към динамичната работна среда и обществото като цяло. Учениците, които развиват това умение, са способни да се справят с комплексни задачи, да решават проблеми и да разсъждават по иновативен начин. Например, те могат да използват критическото мислене, за да анализират научни статии, да дискутират обществено значими теми или да оценяват ефективността на определени политики.

Медийната грамотност, от своя страна, е от съществено значение в условията на нарастващата роля на медиите и технологиите в съвременния живот. Това умение включва способността да се анализира, оценява и създава медийно съдържание, като се разбират неговите социални, икономически и културни аспекти. В ерата на социалните медии и лесния достъп до информация, медиите не само отразяват обществото, но и влияят върху обществените нагласи и поведение.

Медийната грамотност обучава учениците да разпознават манипулации, пропаганда и дезинформация, както и да анализират намеренията на създателите на медийно съдържание. Чрез този процес те стават по-критични потребители на информация и развиват способността да разпознават скрити интереси и въздействия. Това е особено важно в контекста на дигиталната култура, в която всеки може да бъде създател на съдържание и разпространител на информация. Например, учениците, които притежават висока степен на медийна грамотност, са способни да анализират новини, социални медии и реклами, като разграничават достоверни източници от фалшиви.

Комбинираното обучение по критическо мислене и медийна грамотност има силен трансформиращ ефект върху учениците, подготвяйки ги за сложната информационна реалност, с която ще се сблъскат в бъдеще. Чрез развитие на тези умения, образователните системи създават по-критично мислещи и социално отговорни граждани, които са в състояние да участват активно и съзнателно в обществения живот. Освен това, тези компетенции са основа за изграждане на устойчиви демократични общества, в които хората могат да вземат информирани и осъзнати решения на базата на обективна и надеждна информация.

Значението на критическото мислене и медийната грамотност в образователните системи не може да бъде подценено. Те не само развиват интелектуалния капацитет на учениците, но и формират у тях умения за ориентиране и критично възприемане на заобикалящия свят. В съвременния глобализиран свят, в който информацията често е подложена на манипулация, тези компетенции осигуряват основа за по-успешен, обоснован и етичен подход към живота.

1.4.1. Как образователните програми могат да бъдат подобрени за по-ефективно обучение на критическо мислене и медийна грамотност

Съвременните образователни системи често са подложени на критика за това, че не подготвят учащите адекватно за реалностите на цифровата епоха, в която достъпът до информация е лесен, но качеството на тази информация е под въпрос. Преодоляването на този проблем изисква въвеждането и системното развитие на критическото мислене (СТ) и медийната грамотност (ML) в образователните програми. Тези умения са от ключово значение за изграждането на способността на учащите да анализират, оценяват и използват информация по отговорен и критичен начин. Чрез разнообразни подходи могат да се постигнат значими резултати за повишаване на нивото на критическо мислене и медийна грамотност в различни образователни контексти.

Подходи за развитие на критическото мислене и медийната грамотност ***Интердисциплинарен подход***

Критическото мислене и медийната грамотност трябва да бъдат интегрирани във всички учебни дисциплини, а не да се разглеждат като отделни предмети. Този подход се основава на принципа, че тези умения са универсални и приложими във всяка област на знанието – от литературата до природните науки. Според Ричард Пол и Линда Елдър (2013) критическото мислене може да бъде развито чрез целенасочено обучение, което акцентира върху анализ на аргументи, оценка на доказателства и решаване на проблеми. Например, в часовете по математика могат да се използват задачи, които изискват логическо разсъждение и оценка на различни методи за решение, докато в часовете по литература може да се анализират текстове, като се изследва авторската позиция, скритите послания и въздействието върху читателите.

Интердисциплинарният подход помага на учениците да видят връзките между различните учебни предмети и как критическото мислене и медийната грамотност могат да бъдат прилагани във всекидневния им живот. Това стимулира по-дълбокото разбиране и осъзнаване на сложността на съвременната информация, независимо от източника ѝ.

Обучение чрез практика

Практическото обучение е ключов компонент за развитие на критическо мислене и медийна грамотност. Вместо учениците да усвояват само теоретични концепции, те трябва да бъдат активно ангажирани с практически дейности като дискусии, анализ на медийни текстове, създаване на собствени медийни проекти и решаване на казуси. Според Дейвид Бъкингам (2015) учащите трябва да бъдат включени в процеса на създаване на медийно съдържание, за да разберат по-добре медийната среда и техниките за манипулация. Например, чрез създаване на собствен видео репортаж учениците могат да изследват различни аспекти на медийното въздействие, като се научат да разпознават предразсъдъци и да осъзнават етиката на журналистиката.

Чрез практика учащите придобиват умения за оценка на информацията и развиват критично отношение към медийното съдържание, с което се сблъскват. Това ги подготвя за реалния свят, където е необходимо да се справят с изобилието от информация и да разпознават надеждни източници.

Разработване на интерактивни и дигитални платформи

Дигитализацията на обучението и използването на интерактивни платформи може значително да подобри ефективността на преподаването на критическо мислене и медийна грамотност. Образователните системи трябва да се адаптират към технологиите, които са неразделна част от ежедневието на младите хора. Проекти, които използват онлайн инструменти, симулации и платформи за съвместно обучение, могат да направят обучението по-привлекателно и интерактивно, стимулирайки учениците да мислят критично и да анализират информацията, с която се сблъскват. Изследователката Рене Хобс (2010) акцентира върху значението на използването на технологични средства за развиване на умения за критично мислене и анализ на медийно съдържание.

Например, интерактивни онлайн симулации, които представят новини с фалшива информация, могат да ангажират учениците да разграничават фактите от манипулациите. Такива платформи стимулират развитието на аналитични умения и помагат на учениците да разбират как медиите формират обществени нагласи и влияят на общественото мнение.

Развитието на критическото мислене и медийната грамотност е жизненоважно за адаптирането на учениците към цифровата епоха, в която живеем. Чрез интегриране на интердисциплинарни подходи, практически опит и иновативни технологии, образователните системи могат да създадат ангажирани, информирани и критично мислещи граждани. Тези умения са

фундаментални за успешното участие в обществото и за вземането на информирани и етични решения в съвременния свят.

1.4.2. Преглед на добри практики в различни европейски и световни образователни системи

В различни образователни системи по света вече са въведени иновативни програми, които се фокусират върху развитието на критическо мислене и медийна грамотност. Тези добри практики демонстрират важността на интегрирането на тези умения в учебния процес и предлагат ефективни начини за подготовка на учащите да се справят с предизвикателствата на съвременната информационна епоха.

Финландия

Финландия е лидер в интеграцията на критическото мислене и медийната грамотност в своите училищни програми. Финландската образователна система се фокусира върху интердисциплинарен подход, при който уменията за критическо мислене и анализ на медийно съдържание се вплитат в различни учебни дисциплини. Учителите са обучени да насърчават учениците да използват критически подход при работа с информация, включително анализ на новини, социални медии и рекламno съдържание. Уроците често включват практически упражнения за разпознаване на дезинформация и оценка на достоверността на източници. Програмите насърчават и създаването на собствено медийно съдържание, което спомага за по-дълбокото разбиране на процесите на медийна комуникация (Kotilainen & Arnolds-Granlund, 2010). Тази практика цели да създаде ученици, които са активни и информирани участници в обществения и дигиталния живот.

Великобритания

Медийната грамотност е важна част от гражданското образование във Великобритания. Чрез програмата Media Smart, насочена към ученици на възраст от 7 до 11 години, се предлагат ресурси, които развиват умения за критическо осмисляне на рекламите и медийните послания. Програмата включва дискусии за това как рекламите се създават и какви са целите им, като по този начин насърчава критичен поглед към съдържанието, което децата виждат в медиите. Освен това, във висшите учебни заведения във Великобритания се предлагат специализирани курсове по критическо мислене. Те подготвят студентите да разпознават манипулации в медиите и да развиват аналитични умения, които да използват в ежедневието и професионалния си живот (Livingstone, 2012). Тази цялостна програма цели да създаде отговорни и информирани граждани, които са способни да оценяват сложни информационни потоци и да защитават своите гледни точки на базата на логически аргументи и доказателства.

Австралия

Австралийската образователна система също е пионер в развитието на медийната грамотност и критическото мислене. Обучението включва разнообразни проекти и симулации, в които учениците трябва да оценяват истинността на информацията и да създават собствени медийни материали. Тези дейности позволяват на учениците да придобият реални умения, като се учат да разпознават фалшиви новини, манипулативно съдържание и предразсъдъци в медийното отразяване. С използването на дигитални инструменти за обучение, като например онлайн платформи за съвместно създаване на съдържание и симулационни игри, образователната система в Австралия мотивира учениците да бъдат активни участници в медийната среда (Notley & Dezuanni, 2019). Чрез този подход се изгражда критична и съзнателна аудитория, която е подготвена да се справя с предизвикателствата на информационната епоха.

Добри практики в различни образователни системи показват, че развитието на критическо мислене и медийна грамотност е съществено за подготовката на младите хора за живот в днешното общество. Финландия, Обединеното кралство и Австралия са примери за успешна интеграция на тези умения чрез иновативни образователни програми. Те подчертават значението на интердисциплинарния подход, практическото обучение и използването на дигитални технологии, които мотивират учениците да бъдат критични, отговорни и ангажирани граждани.

1.4.3 Препоръки от CTIS проекта за по-структурирани методи за обучение и тяхната необходимост

Проектът CTIS (Critical Thinking and Information Skills) е източник на ценни препоръки и добри практики, насочени към по-структурирани и систематични подходи за обучение по критическо мислене и медийна грамотност. Съществуват доказателства, че тези умения играят решаваща роля за способността на учащите да се ориентират в информационния поток на цифровата епоха и да се справят с предизвикателствата на дезинформацията, фалшивите новини и манипулацията на медийното съдържание. Проучванията, проведени в рамките на CTIS проекта, разкриват значителни различия в нивото на критическо мислене и способността за разпознаване на дезинформация сред учащите в различни държави от ЕС, което подчертава нуждата от единни и ефективни образователни стратегии.

Основни препоръки от CTIS проекта

1. Интегриране на критическото мислене и медийната грамотност като основни образователни цели

Една от ключовите препоръки на проекта CTIS е необходимостта от интегриране на критическото мислене и медийната грамотност като основни елементи на учебните програми, а не като допълнителни или неформални

дейности. Това означава създаване на структурирани учебни планове, които акцентират върху аналитичното мислене и умението за критическа оценка на медийното съдържание. Пример за такава интеграция може да бъде включването на теми, свързани с медийна грамотност, в уроците по история или литература, където учениците могат да анализират исторически източници или литературни текстове през критичен обектив.

В тази връзка Пол и Елдър (2013) отбелязват, че критическото мислене е универсално умение, което може да бъде развито в различни контексти чрез целенасочени педагогически стратегии. В допълнение, такива програми биха могли да включват и дейности като дебати, анализ на новини и социални медии, които позволяват на учениците да се учат чрез практически примери и реални казуси.

2. Професионално развитие на учителите

Професионалното развитие на учителите е критичен елемент за ефективното въвеждане и прилагане на програмите за критическо мислене и медийна грамотност. Уменията за критично мислене и медийна грамотност не могат да се развиват у учащите без съответните педагогически подходи и методи, които учителите трябва да владеят и използват в класната стая. Според проекта CTIS (Critical Thinking and Information Skills) е от изключителна важност учителите да бъдат подготвени да прилагат ефективни подходи и стратегии за развитието на тези компетенции. Това изисква целенасочени програми за обучение, които да ги подготвят за сложността на преподаването на критическо мислене и медийна грамотност.

Програмите за професионално развитие трябва да бъдат насочени към изграждане на дълбоки и устойчиви познания у преподавателите относно същността на критическото мислене и медийната грамотност. Това включва както теоретични основи, така и практически методи за приложение в училищната среда. Например, обучителни семинари, практически уъркшопи и онлайн курсове могат да предоставят на учителите инструменти и ресурси, които да улеснят преподаването на тези умения. Според изследванията на Хобс (2010), подходи като анализ на медийни текстове, работа със социални медии и симулации могат значително да подобрят способността на учителите да въвеждат концепции, свързани с критическо мислене и медийна грамотност, по интерактивен и ангажиращ начин.

Учителите трябва да бъдат насърчавани да участват в професионални мрежи и общности на практика, където могат да обменят идеи, опит и ресурси с колеги. Тази съвместна работа не само обогатява техните педагогически умения, но и изгражда култура на споделяне на добри практики. Освен това, подкрепата на училищната администрация е от съществено значение за успеха на тези програми. Училищата трябва да предоставят необходимите ресурси и време за професионално развитие на своите преподаватели, за да се осигури устойчивост на обучителния процес.

За да бъде успешен процесът на развитие на критическото мислене и медийната грамотност сред учениците, учителите трябва да разполагат с разнообразни и иновативни инструменти. Това включва дигитални платформи, образователен софтуер, интерактивни приложения и други ресурси, които могат да направят обучението по-привлекателно и ефективно. Според Notley & Dezuanni (2019), технологиите могат да създадат динамична учебна среда, в която учениците не само получават информация, но и се научават как критично да я анализират и прилагат.

Симулациите, например, могат да предоставят на учениците възможност да вземат решения на базата на реалистични сценарии, което развива техните умения за критическо мислене и разпознаване на дезинформация. Работа със социални медии и анализ на медийни текстове е още един ефективен метод за насърчаване на критическо мислене, като учителите могат да използват актуални примери от реалния живот, за да илюстрират принципите на критически анализ.

Професионалното развитие на учителите е от съществено значение за изграждането на устойчива култура на критическо мислене и медийна грамотност в училищната среда. Когато преподавателите са добре подготвени и ангажирани с усъвършенстването на тези умения у своите ученици, те могат да създадат среда, в която критическото мислене става неразделна част от ежедневно обучение. По този начин учениците се научават да анализират информация, да задават въпроси, да разпознават манипулации и да изграждат обосновани възгледи.

Според Пол и Елдър (2013), културата на критическо мислене се развива чрез постоянна практика и целенасочено насърчаване на учениците да използват аналитични умения във всички аспекти на своето обучение. Когато учителите са добре обучени и мотивирани, те са способни да вдъхновяват своите ученици и да ги подготвят за предизвикателствата на съвременния свят, където критическото мислене и медийната грамотност са от решаващо значение.

Професионалното развитие на учителите е ключово за ефективното преподаване на критическо мислене и медийна грамотност. Чрез целенасочени програми за обучение, използване на иновативни технологии и подкрепа от училищната администрация, учителите могат да създадат учебна среда, която насърчава учениците към критическо и аналитично мислене. Само по този начин можем да изградим общество, в което критически мислещите и информирани граждани играят активна роля в обществените процеси.

3. Използване на иновативни технологии

Проектът CTIS (Critical Thinking and Information Skills) подчертава значението на използването на иновативни технологии за подобряване на обучението по критическо мислене и медийна грамотност. Симулациите, виртуалните платформи и онлайн инструментите предоставят динамична среда, която не само ангажира учениците, но и повишава тяхната способност за анализ

и оценка на информацията. Чрез интерактивни подходи учащите могат да се научат да идентифицират и разпознават фалшиви новини, като анализират различни източници и медийни съобщения. Това прави обучението по-практично и насочено към реалния свят, предоставяйки контекст за развитие на умения за критическо мислене.

Платформи за симулация на новинарски медии

Симулациите могат да бъдат мощен инструмент за развиване на критическо мислене и анализ на медийните съобщения. Например, съществуват платформи, които създават симулации на новинарски медии, където учениците се поставят в ролята на журналисти, редактори или дори потребители на медийно съдържание. Те могат да създават новинарски статии, да оценяват източници или да разпознават и разпространяват фалшиви новини. Тази интерактивна среда им позволява да разберат механизмите на манипулация и предразсъдъците в медиите, като същевременно усвояват умения за критично мислене. Както отбелязват Notley и Dezuanni (2019), използването на симулации в учебния процес значително подобрява разбирането на медийните техники и влияния.

Използването на Renderforest за създаване на съдържание

Renderforest е пример за платформа, която предлага възможности за създаване на видеосъдържание, интерактивни презентации и анимации. Тази платформа може да бъде използвана от учители и ученици за разработване на медийни проекти, които демонстрират и развиват уменията за критическо мислене и медийна грамотност. Чрез създаването на видеоклипове или инфографики, учениците могат да представят критичен анализ на даден проблем, да изследват социални и културни теми или да проучват примери на дезинформация. Работата с подобни инструменти не само ангажира учениците, но и им предоставя практически опит за създаване и анализ на медийно съдържание.

Съвместно учене чрез онлайн платформи

Технологиите също така насърчават съвместното учене и ангажиране чрез интерактивни задачи и упражнения. Онлайн платформите за съвместна работа като Google Classroom или Microsoft Teams позволяват на учениците да обсъждат, да споделят ресурси и да работят по общи проекти. Това насърчава уменията за критично мислене чрез сътрудничество и обсъждане на различни гледни точки. Като разглеждат и анализират сложни проблеми заедно, учениците развиват умения за аргументиране, сътрудничество и критическо оценяване на информация.

Структурирано обучение и значимостта му

CTIS проектът подчертава, че структурираното обучение по критическо мислене и медийна грамотност е от съществено значение за съвременната образователна среда. За да се подготвят учениците за предизвикателствата на съвременния цифров свят, е необходимо да се интегрират тези умения в

основните учебни програми. Технологиите трябва да се използват по целенасочен и ефективен начин, за да улеснят преподаването и да направят обучението по-привлекателно и релевантно за учениците. Професионалното развитие на учителите също е от съществено значение, за да могат те да използват иновативни технологии и методологии в обучението.

Само чрез структурирани стратегии и иновации в обучението можем да изградим ученици, които са критично мислещи и информирани граждани, способни да разпознават дезинформацията и да се справят с предизвикателствата на сложната медийна среда. Така те ще бъдат подготвени за живота в един свързан и динамичен свят, където технологиите играят централна роля.

1.5. Влияние на глобалните тенденции върху потребността от критическо мислене и медийна грамотност

Съвременният свят е изправен пред бързо променяща се информационна среда, която изисква от индивидите не само способността да намират и използват информация, но и да я анализират критично, за да различават фактите от манипулацията и дезинформацията. Глобалните тенденции, като цифровизацията, глобализацията и нарастващото влияние на социалните медии, оказват значително въздействие върху необходимостта от развитие на критическо мислене и медийна грамотност сред населението. Тези тенденции променят начина, по който хората възприемат и взаимодействат с информацията, като създават нови предизвикателства, които изискват адекватен отговор.

Цифровизацията на обществото доведе до безпрецедентен достъп до информация. С едно натискане на бутон можем да се информираме за световни събития, научни открития или социални движения. Въпреки предимствата на лесния достъп до данни, той също така създава проблеми, свързани с качеството и надеждността на информацията. Фалшивите новини и дезинформацията се разпространяват със светкавична скорост чрез социалните медии и онлайн платформите, като влияят върху обществените възприятия и нагласи. Според Хобс (2010), необходимостта от умения за критическо мислене и медийна грамотност е особено важна, тъй като те помагат на хората да анализират, проверяват и оценяват информацията, която получават. Медийната грамотност също играе ключова роля за осъзнаването на начина, по който информацията се създава и разпространява, както и за разпознаването на скрити интереси и манипулативни тактики.

Социалните медии се превърнаха в основен източник на информация за милиони хора по света. Те предоставят платформа за бързо разпространение на съдържание, включително новини, лични мнения и коментари. Въпреки това, социалните медии често са обект на манипулация, като фалшиви профили, бот-мрежи и целенасочено разпространение на дезинформация. Потребителите

могат лесно да бъдат подвеждани, особено когато информацията е поднесена по начин, който играе на емоциите или предразсъдъците. Хобс (2010) подчертава, че медийната грамотност позволява на хората да анализират източниците на информация, да разбират мотивациите зад медийните кампании и да разграничават факти от пропаганда. Критическото мислене, както твърдят Пол и Елдър (2013), помага на индивидите да разглеждат информацията с логичен и аналитичен подход, за да формират информирано мнение.

Глобализацията допринася за по-интензивни межкултурни взаимодействия и обмен на информация между различни части на света. Въпреки че това отваря врати за по-голямо разбирателство и сътрудничество, също така увеличава възможността за културни конфликти и неразбирателства. В този контекст критическото мислене е необходимо за разбирането на различни културни перспективи, както и за избягването на стереотипи и предразсъдъци. Медийната грамотност, от своя страна, играе важна роля в анализа на културното съдържание и разпознаването на културни предубеждения и клишета в медийните материали (Notley & Dezuanni, 2019).

Глобалните политически и икономически процеси често са силно зависими от информацията, която се предоставя на обществеността чрез медиите. Възходът на фалшивите новини и целенасочената политическа пропаганда може да окаже съществено влияние върху политическите избори и общественото мнение. В този контекст критическото мислене и медийната грамотност са от съществено значение за поддържането на демокрацията, като помагат на гражданите да вземат информирани решения и да се противопоставят на манипулации. Например, критически настроени граждани могат по-добре да разбират контекста на дадени политически съобщения, да разпознават манипулативни техники и да разглеждат различните аспекти на даден проблем (Livingstone, 2012).

С развитието на изкуствения интелект (ИИ) и автоматизацията възможностите за манипулиране на информация се увеличават. Например, *deepfake* технологии позволяват създаването на видеоклипове и аудио записи, които могат да изглеждат напълно реалистични, но са изцяло фалшиви. Това прави критическото мислене и медийната грамотност още по-необходими, тъй като хората трябва да бъдат способни да разпознават и разбират тези технологии и тяхното потенциално въздействие върху обществото (Kotilainen & Arnolds-Granlund, 2010).

Глобалните тенденции оказват значително влияние върху необходимостта от развитие на критическо мислене и медийна грамотност. Съвременният свят изисква от индивидите не само да потребяват информация, но и да я оценяват критично, за да могат да се справят с предизвикателствата на дезинформацията, манипулацията и бързото развитие на технологиите. Само чрез изграждането на устойчиви умения за критическо мислене и медийна грамотност можем да подготвим гражданите за активна и информирана роля в обществото.

1.5.1. Обсъждане на глобалните тенденции: Ускорената дигитализация, социални медии и нарастващото значение на информацията и комуникационните технологии (ИКТ)

През последното десетилетие дигитализацията промени всички аспекти на обществения и професионалния живот. Ускорената интеграция на информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в глобалния пейзаж промени както начина, по който хората комуникират, така и начина, по който те потребяват и разпространяват информация. Технологиите като интернет, социални медии и мобилни устройства предоставят безпрецедентен достъп до информация, но същевременно създават и нови предизвикателства, свързани с дезинформация, медийна манипулация и информационно претоварване.

С нарастването на социалните медии като основен канал за комуникация и разпространение на информация, критическото мислене и медийната грамотност стават още по-необходими. Проучванията показват, че платформите като Facebook, Twitter и Instagram имат тенденцията да улесняват разпространението на "фалшиви новини" и подвеждаща информация поради алгоритмите, които предпочитат сензационни и емоционално заредени новини (Vosoughi, Roy & Aral, 2018). Тези платформи също така улесняват създаването на "ехо камери", където потребителите получават информация, която съответства на техните съществуващи възгледи, което затруднява критическата оценка на алтернативни мнения и източници.

Дигитализацията също така увеличава скоростта на промяна в технологиите и информацията. Постоянно нарастващият обем информация, който се произвежда и разпространява, прави все по-трудно за индивидите да оценят нейната достоверност и релевантност. По този начин, уменията за критическо мислене и медийна грамотност стават ключови за успешното навигиране в този динамичен медиен пейзаж.

1.5.2. Връзка между дигиталните умения и критическото мислене в контекста на бъдещите изисквания към работната сила

Глобалните тенденции, свързани с дигитализацията, пряко влияят на изискванията към работната сила в бъдеще. Автоматизацията и цифровизацията на процесите водят до бързо променящи се условия на труд, които изискват не само технически умения за работа с цифрови технологии, но и критическо мислене и адаптивност за разрешаване на комплексни проблеми.

В съвременната икономика дигиталните умения вече не са достатъчни сами по себе си; те трябва да бъдат съпроводени от способности за анализ на информация, критическо мислене и способност за вземане на информирани решения. Според доклада на Световния икономически форум за бъдещето на работните места (2020), умения като решаване на сложни проблеми, критическо мислене и креативност ще бъдат сред най-търсените компетенции през следващите години. Технологиите като изкуствен интелект (AI) и големите данни

(big data) поставят допълнителни изисквания към работниците да разбират и интерпретират резултатите от технологиите, а това е невъзможно без критическо мислене.

Медийната грамотност също играе все по-важна роля на пазара на труда, тъй като предприятията все повече разчитат на дигитален маркетинг и социални медии за комуникация с клиентите. Разбирането на медийните техники и способността за критическо оценяване на съдържанието не само подобрява способността за работа в такива среди, но и увеличава конкурентоспособността на служителите.

CTIS проектът посочва, че развитието на критическо мислене и медийна грамотност трябва да бъде насочено към създаване на бъдещи работници, които не само да притежават технически умения, но и да могат да се ориентират в сложни информационни екосистеми. Образователните системи трябва да подготвят младите хора за бързо променящия се пазар на труда чрез интегриране на критически и аналитични умения, съчетани с технологично обучение.

В заключение, глобалните тенденции като ускорената дигитализация и разрастването на социалните медии правят критическото мислене и медийната грамотност жизненоважни умения за успешна професионална реализация в бъдеще. Образователните програми трябва да бъдат адаптирани, за да отговорят на тези изисквания и да подготвят учениците за сложния, взаимосвързан свят, който ги очаква.

1.6. Обобщение на ключовите открития и значимостта на CTIS проекта

В обобщение, анализът на глобалните тенденции в дигитализацията и социалните медии подчертава критическото значение на уменията за критическо мислене (CT) и медийна грамотност (ML) за успешна реализация в съвременното и бъдещето общество. В цифровата епоха, където дезинформацията и манипулацията на съдържание са чести явления, способността на индивидите да анализират, оценяват и разбират информация е от решаващо значение.

CTIS проектът предостави важни данни за състоянието на критическото мислене и медийната грамотност в различни европейски образователни системи. Проектът установи, че съществуват сериозни пропуски в развитието на тези умения, особено в контекста на предизвикателствата, свързани с фалшивите новини, дезинформацията и манипулацията в цифровите медии. Освен това, проектът подчерта, че традиционните образователни програми не подготвят достатъчно учащите за цифровата среда, като акцентира върху необходимостта от въвеждане на по-структурирани методи за обучение на критическо мислене и медийна грамотност.

Значимостта на CTIS проекта се състои в това, че той не само идентифицира нуждите в образователните системи, но и предлага решения, които могат да

бъдат приложени в бъдещето. Проектът доказва, че интеграцията на СТ и ML в учебните програми е ключова за подготовката на младите хора да се справят с предизвикателствата на цифровото общество и да участват активно в демократичните процеси.

1.7. Предложения за бъдещи изследвания и разработване на нови образователни стратегии

Въз основа на откритията на CTIS проекта и предизвикателствата, пред които е изправено съвременното общество, са необходими бъдещи изследвания и нови образователни стратегии, за да се подсигури, че уменията за критическо мислене и медийна грамотност ще бъдат успешно развити.

Насоки за бъдещи изследвания

1. *Дългосрочно въздействие на критическото мислене и медийната грамотност:* Необходими са по-нататъшни изследвания, които да оценяват дългосрочното въздействие на интегрираните програми за СТ и ML върху развитието на учениците и техния успех в професионалната сфера. Важен аспект е проследяването на техния успех на пазара на труда и способността им да разпознават дезинформация в реалния живот.

2. *Технологични иновации в образованието:* Изследванията трябва да продължат да разглеждат как новите технологии, като изкуствен интелект и виртуална реалност, могат да бъдат използвани за насърчаване на критическото мислене и медийната грамотност. Технологиите имат потенциала да направят обучението по-ефективно и ангажиращо, особено чрез интерактивни платформи и симулации.

3. *Културен и социален контекст:* Трябва да се изследват и различията в културния и социалния контекст, които влияят на развитието на критическо мислене и медийна грамотност. Как тези умения се преподават и възприемат в различни региони на света е от съществено значение за разработването на глобално приложими стратегии.

Предложения за нови образователни стратегии

1. *Интегрирани учебни програми:* Една от основните препоръки от CTIS проекта е разработването на интегрирани учебни програми, които да обединяват критическото мислене и медийната грамотност с други учебни дисциплини. Например, преподаването на история може да бъде съчетано с медийна грамотност чрез анализ на исторически и съвременни източници, за да се разглеждат примери на пропаганда и манипулация.

2. *Обучение на преподавателите:* Необходимо е систематично обучение на учителите, което да им предостави нужните инструменти и стратегии за преподаване на СТ и ML. Осигуряването на платформи за споделяне на добри практики и ресурси между учителите също ще бъде от съществено значение за успешното прилагане на нови методи на обучение.

3. *Учебни технологии и онлайн инструменти:* Въвеждането на иновативни онлайн платформи и инструменти може да улесни преподаването на критическо мислене и медийна грамотност. Използването на интерактивни

програми, които включват симулации и анализ на реални казуси, може да подобри практическите умения на учениците в разпознаването на дезинформация.

В заключение, развитието на критическо мислене и медийна грамотност е ключово за успешното бъдеще на обществото и икономиката в един свят, доминиран от информационни технологии и цифрово взаимодействие. Проектът CTIS ясно подчертава необходимостта от систематично обучение и интеграция на тези умения в основните образователни програми. Същевременно той открива пътя за по-задълбочени изследвания и практики, които да насърчат адаптирането на учащите към предизвикателствата на цифровата епоха.

За учителите и преподавателите това означава активно включване на новаторски методи и технологии в обучението. Например, чрез използването на интерактивни инструменти като симулации, онлайн платформи и приложения като Renderforest, преподавателите могат да направят ученето по-завладяващо и релевантно. Те могат да създават практически задачи и проекти, в които учениците разработват собствени медийни продукти, анализират съдържание и дискутират дезинформация. Подобни дейности не само развиват критическо мислене, но също така насърчават уменията за работа в екип, креативност и етична преценка.

Освен това, учителите трябва да бъдат ангажирани в непрекъснато професионално развитие, което да ги запознае с най-новите изследвания и педагогически практики. Семинари, работилници и сътрудничество с други специалисти ще им позволят да използват иновативни подходи и да споделят добри практики. Те могат да играят роля на вдъхновители за своите ученици, създавайки класни стаи, в които критическото мислене и медийната грамотност са централни компоненти.

Бъдещите образователни стратегии трябва да поставят фокус върху културната адаптация и дългосрочната устойчивост на тези инициативи, за да може обучението да отговаря на нуждите на различни общности и да развива глобално ориентирани и информирани граждани. Само чрез изграждането на стабилни образователни основи и прилагането на практически насочени дейности учителите могат да подготвят следващото поколение да бъде критично настроено, отговорно и адаптивно към промените на съвременния свят.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **BUCKINGHAM, D.** (2015). *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*. Polity Press. ISBN 978-0745628304.
2. **BUCKINGHAM, D.** (2015). *Media Literacy: New Directions and Emerging Issues*. London: Polity Press.
3. **CTIS PROJECT**(2022). *Final Report on Critical Thinking and Media Literacy Development*. Erasmus+ Programme.

4. **DEWEY, J.** (1933). *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. Boston: D.C. Heath & Co Publishers.
5. **ENNIS, R. H.** (1985). *A Logical Basis for Measuring Critical Thinking Skills*. Educational Leadership.
6. **ENNIS, R. H.** (2011). "The Nature of Critical Thinking: An Outline of Critical Thinking Dispositions and Abilities". *Proceedings of the 5th International Conference on Critical Thinking*. ISSN 0891-5245.
7. **ENNIS, R. H.** (2011). *The Nature of Critical Thinking: An Outline of Critical Thinking Dispositions and Abilities*. [Online Resource].
8. **EUROPEAN COMMISSION**(2018). "Media Literacy and the Fight Against Disinformation". European Union. ISBN 978-9279813857.
9. **EUROPEAN COMMISSION**.(2018). *A Multi-Dimensional Approach to Disinformation: Report of the Independent High-Level Group on Fake News and Online Disinformation*. Brussels.
10. **HOBBS, R.** (1998). *The Seven Great Debates in the Media Literacy Movement*. Journal of Communication, 48(1), 16-32.
11. **HOBBS, R.** (2010). *Digital and Media Literacy: A Plan of Action*. Aspen Institute. ISBN 978-0898435260.
12. **HOBBS, R.** (2010). *Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
13. **KOTILAINEN, S., Arnolds-Granlund, S.** (2010). "Media Literacy Education: Nordic Perspectives". *Nordicom Review*. ISSN 1403-1108.
14. **LIVINGSTONE, S.** (2012). "Critical Reflections on the Benefits of ICT in Education". *Oxford Review of Education*. ISSN 0305-4985.
15. **MCLUHAN, M.** (1964). *Understanding Media: The Extensions of Man*. McGraw-Hill. ISBN 978-0262631594.
16. **MIHAILIDIS, P., & Thevenin, B.** (2013). *Media Literacy as a Core Competency for Engaged Citizenship in Participatory Democracy*. American Behavioral Scientist.
17. **NOTLEY, T., Dezuanni, M.** (2019). "Advancing Children's Media Literacy in the Digital Age: A Case for Australia's Schools". *Media International Australia*. ISSN 1329-878X.
18. **OFCOM** (2019). "Children and Parents: Media Use and Attitudes Report 2019".
19. **PAUL, R., & Elder, L.** (2013). *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life*. Pearson Education.
20. **PAUL, R., Elder, L.** (2013). *Critical Thinking: Concepts and Tools*. Foundation for Critical Thinking Press. ISBN 978-0944583319.

21. **PIAGET**, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. International Universities Press. ISBN 978-0823659497.
22. **POTTER**, W. J. (2013). *Media Literacy*. SAGE Publications.
23. **RENDERFOREST**. (n.d.). Online Video, Animation, Logo, and Website Maker. Retrieved from [Renderforest website](#).
24. **VOSOUGHI**, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). "The Spread of True and False News Online". *Science*, 359(6380), 1146–1151. DOI: 10.1126/science.aap9559.
25. **WARDLE**, C., Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe. ISBN 978-9287185214.
26. **WORLD ECONOMIC FORUM**(2020). *The Future of Jobs Report 2020*. ISBN 978-2-940631-02-5.

Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D.
ORCID iD: 0000-0003-1469-3891
Burgas Free University
Burgas, Bulgaria
E-mail: malex@bfu.bg

ВТОРА ЧАСТ.
ОЦЕНЯВАНЕ НА НАДЕЖДНОСТТА И ВАЛИДНОСТТА НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА,
ПРЕДСТАВЕНИ В МЕДИИТЕ

проф. д-р Мария Алексиева
доц. д-р Златина Димитрова
ас. Камелия Станева

Резюме

В съвременния дигитализиран свят медиите имат ключова роля в информирането на обществото, но в същото време крият рискове от манипулация, дезинформация и подвеждащи представяния.

Оценяването на надеждността и валидността на доказателствата, представени в медиите, е от съществено значение за изграждането на критично мислеща и информирана общественост. Процесът изисква задълбочено разглеждане на източниците, методологията и контекста на доказателствата, както и използването на цифрови приложения за проверка на факти. Този подход включва критичен анализ на медийното съдържание, разпознаване на манипулативни техники и идентифициране на пристрастия.

Психологическите аспекти на манипулацията в медиите са от съществена роля в разбирането на въздействието на информацията върху общественото мнение. Манипулаторите често използват емоционални стратегии, които въздействат на страха, гнева или съчувствието на аудиторията, за да контролират възприятията и реакциите ѝ. Според Лейков (2008) емоциите имат огромно влияние върху когнитивните процеси и могат да изкривят възприемането на информацията. Тази тенденция е видима в използването на сензационалистични заглавия, които целят да предизвикат силна емоционална реакция, а не обективно осмисляне на фактите.

Когнитивните изкривявания, като потвърдителната пристрастност (склонност към търсене на информация, която потвърждава съществуващите убеждения) и рамкирането на информацията (представяне на факти в специфичен контекст), също играят ключова роля в манипулирането на общественото мнение. Според Канеман и Тверски (1974) хората са податливи на когнитивни грешки, които могат да бъдат използвани за внушаване на определени убеждения чрез избирателно представяне на факти.

Приложенията за проверка на факти, като FactCheck.org и PolitiFact, имат важна роля в борбата срещу дезинформацията, като предоставят обективни и проверени данни. Ефективността им обаче зависи от нивото на медийната и психологическата грамотност на потребителите. Осъзнаването на собствените когнитивни пристрастия и емоционални реакции е съществено за избягване на манипулации. Способността за критично мислене и анализ на медийните послания позволява на хората да разпознават пристрастията и да се противопоставят на манипулативни внушения, изграждайки по-обективна и устойчива представа за реалността.

Принципите на четене с разбиране и анализ, развитието на умения за оценка на източници и сравняването на медийни текстове са ключови за осигуряването на обективна и информирана общественост. Само чрез активното участие на гражданите в процеса на проверка на факти и разпознаване на манипулации може да се създаде информационна среда, която насърчава истината и демократичните ценности.

Ключови думи: критическо мислене, четене с разбиране, надеждност и валидност, доказателства, дезинформация, проверка на факти, медийна грамотност, манипулация, цифрови приложения, източникова надеждност, фрейминг (рамкиране).

PART TWO

EVALUATION OF THE RELIABILITY AND VALIDITY OF EVIDENCE PRESENTED IN THE MEDIA

Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D.
Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D.
Assist. Prof. Kameliya Staneva

Abstract

In today's digitalized world, the media plays a key role in informing society, but at the same time carries risks of manipulation, disinformation, and misleading representations. Evaluating the reliability and validity of evidence presented in the media is crucial for building a critically thinking and well-informed public. This process requires in-depth examination of sources, methodology, and context of the evidence, as well as the use of digital fact-checking applications. This approach involves critical analysis of media content, recognition of manipulative techniques, and identification of biases.

The psychological aspects of manipulation in the media are essential for understanding the impact of information on public opinion. Manipulators often employ emotional strategies that appeal to fear, anger, or empathy in their audience to control their perceptions and reactions. According to Lakoff (2008), emotions have a profound influence on cognitive processes and can distort the perception of information. This tendency is evident in the use of sensationalist headlines, which aim to provoke a strong emotional response rather than objective processing of facts.

Cognitive biases, such as confirmation bias (the tendency to seek information that confirms existing beliefs) and framing of information (presentation of facts in a specific context), also play a key role in shaping public opinion. Kahneman and Tversky (1974) highlight that people are susceptible to cognitive errors that can be exploited to instill particular beliefs through selective presentation of facts.

Fact-checking applications, such as FactCheck.org and PolitiFact, play a critical role in combating disinformation by providing objective and verified data. However, their effectiveness depends on the level of media and psychological literacy of the users. Awareness of one's own cognitive biases and emotional reactions is essential

to avoiding manipulation. The ability to think critically and analyze media messages enables people to recognize biases and resist manipulative suggestions, fostering a more objective and resilient understanding of reality.

The principles of critical reading and analysis, the development of skills to evaluate sources, and the comparison of media texts are crucial for ensuring an objective and informed public. Only through active citizen participation in the process of fact-checking and recognition of manipulation can an informational environment that promotes truth and democratic values be created.

Keywords: critical thinking, comprehension reading, reliability and validity, evidence, disinformation, fact-checking, media literacy, manipulation, digital applications, source reliability, framing.

Въведение

В съвременния свят медиите играят централна роля в информирането и оформянето на възприятията на милиони хора. Ежедневно сме изправени пред огромен обем от информация, която се разпространява бързо благодарение на интернет и социалните мрежи. Векът на информационната революция донесе множество предимства, като достъп до знания и обединяване на хора от различни краища на света. В същото време обаче този технологичен напредък породил сериозни предизвикателства, свързани с точността, надеждността и валидността на представените факти и доказателства. Дезинформацията, фалшивите новини и манипулирането на обществото чрез изопачени или подвеждащи материали станали често срещани и изискват внимателно изследване.

Необходимостта от критично четене и анализ на медийни текстове произтича от важната роля на медиите в обществото. Според Хърман и Чомски (1988), медиите са "филтър" за информацията, която обществото получава, и често отразяват интересите на различни политически и икономически кръгове. Това налага необходимостта от по-задълбочен анализ и оценка на медийното съдържание, така че хората да се предпазят от манипулации и да разберат реалните факти. Способността за критично четене включва разпознаване на структурата на аргументите, разграничаване на факти от мнения, анализ на езиковите похвати и методите за представяне на данни.

Научните изследвания подчертават, че липсата на такива умения често води до "когнитивно изкривяване" – явление, при което хората приемат информацията на база емоции или лични убеждения, вместо на основата на доказателства. Критичното четене може да ограничи това изкривяване и да повиши нивото на обществената осведоменост. Автори като Стенли и Колман (2020) подчертават значението на аналитичното мислене като инструмент за разграничаване на надеждни източници от подвеждащи твърдения.

Анализирането на надеждността и валидността на доказателствата, представени в медиите, е не само теоретично предизвикателство, но и практическа необходимост в съвременния контекст. Дезинформацията и манипулацията на общественото мнение често се основават на умишлено изопачаване на фактите или представянето на частични данни. Например,

статистически проучвания могат да бъдат интерпретирани по начин, който подкрепя дадена позиция, без да отразяват обективната истина. Тази тенденция води до объркване и ерозия на доверието в медиите, което е ключов фактор за създаване на обществена дезинформация.

В този контекст разпознаването на валидността на доказателствата изисква използването на цифрови инструменти и специализирани бази данни за проверка на фактите. Множество изследвания показват, че онлайн приложения за проверка на фактите, като например FactCheck.org или PolitiFact, играят важна роля в намаляването на дезинформацията и подобряването на информираността на обществото. Познаването и умелото използване на тези инструменти помага на потребителите да проверяват твърдения и да избягват подвеждащата информация.

Освен това, сравняването на медийни текстове и търсенето на разлики в представянето на една и съща тема е друга важна техника за идентифициране на надеждността на медийните източници. Този процес помага да се разбере как различни интереси могат да повлияят на начина, по който информацията се представя. Изследвания на Джонсън и Бост (2019) показват, че медиите често манипулират чрез селективно поднасяне на факти, което прави критичната оценка на източниците неотложна задача.

Тази част от монографията разглежда основните принципи на критично четене на медийни текстове, изследва механизмите за оценка на достоверността на представените доказателства и ще предложи насоки за използването на цифрови инструменти за проверка на факти. Целта е да се осигури научно обоснован анализ и практически препоръки, които да допринесат за формирането на по-информирано, критично и медийно-грамотно общество. По този начин се подчертава значението на критичното мислене и оценката на информацията в един свят, доминиран от медийно съдържание.

1. Основни принципи за критично четене на медийни текстове

Критичното четене на медийни текстове е процес, който изисква внимателен анализ и оценка на представената информация с цел разкриване на скрития смисъл, пристрастията, манипулативните техники и социалния контекст на публикуваните материали. В условията на засилваща се информационна свързаност и разнообразие на източници, критичният подход към медиите се превръща в необходимо умение за ориентиране в съвременния информационен поток. Това се основава на предпоставката, че медиите не са неутрални и често отразяват специфични интереси, политически възгледи или културни пристрастия.

Едно от най-влиятелните изследвания в областта на критичното четене на медии е трудът на Едуард Хърман и Ноам Чомски *“Manufacturing Consent”* (1988), в който те разглеждат медиите като инструмент за манипулиране на общественото мнение в полза на икономическите и политическите елити. Според тях медийните текстове често са структурирани така, че да отразяват интересите на доминиращи социални групи, което налага критично и аналитично отношение към представянето на информацията. Това включва

идентифициране на основните елементи като аргументация, доказателства и езикова конструкция.

Критичното четене изисква разграничаване на факти от мнения, оценка на аргументите и разкриване на скрити или открити пристрастия. Според концепцията на Робърт Ентиен (1990) за "читаемостта на текстовете", медийният текст не е просто пасивен носител на информация, а активен инструмент за насочване на читателското възприятие. Това налага читателят да идентифицира как определени словесни похвати, като използване на метафори, преувеличения или селективно представяне на факти, могат да влияят върху възприемането на темите.

Автори като Пол и Елдър (2019) акцентират на необходимостта от задаване на въпроси, които насочват мисленето на читателя към по-дълбоко разбиране на текста. Въпроси като „Какви са доказателствата?“, „Кой е източникът на информацията?“ и „Какви са интересите на автора или изданието?“ служат като основа за оценка на достоверността и стойността на текста. Техният подход подчертава значението на логиката и аргументацията, както и на осъзнаването на когнитивните и емоционалните въздействия, които текстът може да провокира.

Друго съществено понятие, свързано с критичното четене на медийни текстове, е концепцията за "медиян фрейминг", разработена от Ервинг Гофман (1974). Според него медиите структурират информацията в рамки, които оформят начина, по който аудиторията възприема дадено събитие или проблем. Използването на специфични рамки може да акцентира върху определени аспекти, като същевременно пренебрегва други, което също подлежи на критичен анализ.

Важно е също така да се обърне внимание на техниките на манипулация и пропаганда, които се използват в медиите. Според Ласуел (1936) и по-късни изследователи като Бенет и Ливингстън (2013), медиите често използват техники като изопачаване на фактите, преувеличение, селективно цитиране и манипулация на емоциите. Това изисква потребителите на информация да развиват критично мислене и да бъдат способни да идентифицират манипулативни подходи.

Критичното четене на медийни текстове включва серия от принципи и техники, които позволяват на читателите да анализират информацията обективно, да разпознават манипулации и пристрастия и да оценяват достоверността и обективността на предоставените данни. В основата на този процес стои разбирането на психологическите механизми, които влияят върху възприятието и интерпретацията на медийното съдържание. Тези механизми често са използвани от манипулатори, за да повлияят на общественото мнение и да контролират поведението на аудиторията.

Психологическите аспекти на критичното четене на медийни текстове са от решаващо значение за разпознаването на манипулациите и пристрастията. Разбирането на когнитивните изкривявания, емоционалното въздействие, социалното влияние и други механизми позволява на читателите да анализират информацията по-обективно и да избегнат подвеждащи внушения. Осъзнатостта

за тези аспекти помага за изграждането на информирана и критично мислеща общественост, способна да разпознава и противодейства на манипулацията в медийното пространство.

Ето някои от основните принципи и тяхната същност (Схема 1):

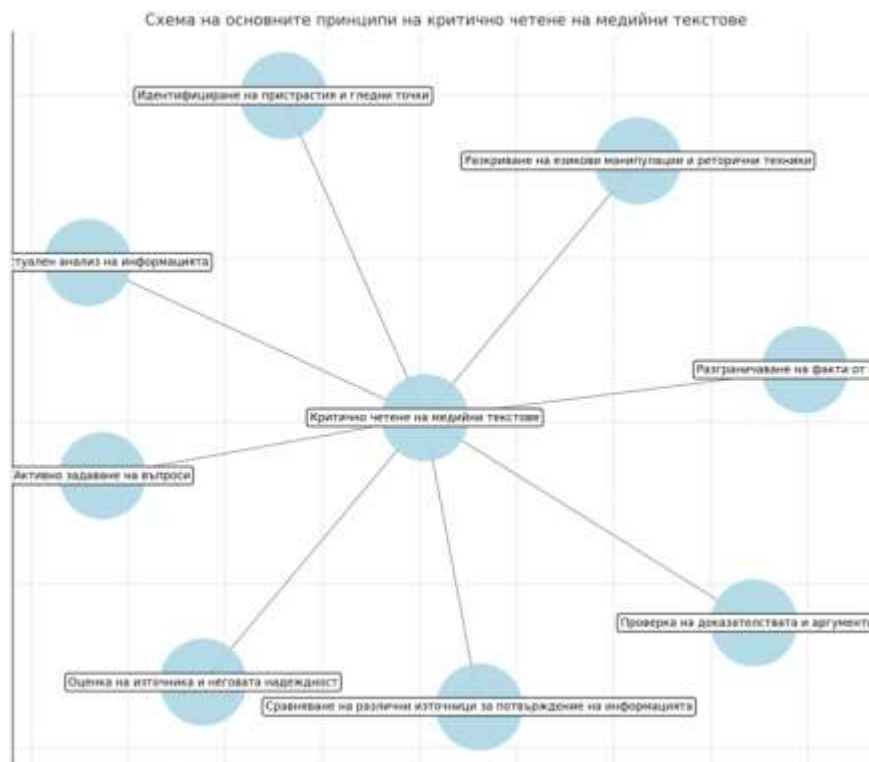

Схема 1. Основни принципи на критично четене на медийни текстове

Разграничаване на факти от мнения

Един от ключовите принципи на критичното четене е умението да се разграничава фактът (обективно, проверимо твърдение) от мнението (лична преценка, интерпретация или израз на чувства). Медиите често смесват факти и мнения, което може да създаде подвеждаща информация и да манипулира възприятието на читателя. Критичното четене изисква умението да се открият и разграничат тези два аспекта, за да се оцени правилно значимостта на представената информация.

Оценка на източника и неговата надеждност

Надеждността на източника на информация е основен критерий за определяне на валидността на даден текст. Този принцип включва въпроси като: "Кой е авторът на текста?", "Каква е неговата квалификация и опит?" и "Има ли потенциален конфликт на интереси?". Автори като Ховланд и Вайс (1951) подчертават, че доверието на източника е ключов фактор, влияещ върху приемането на информацията. Внимателното изследване на източниците и техните намерения помага да се установи степента на достоверност.

Контекстуален анализ на информацията

Медиите не функционират във вакуум; текстовете винаги са свързани с определен контекст – исторически, политически, социален и културен. Разбирането на този контекст е важно за правилното интерпретиране на представената информация. Например, събитията могат да се представят по различен начин в зависимост от конкретния политически или обществен климат. Контекстуалният анализ включва разглеждане на времето и обстоятелствата, при които текстът е създаден и разпространен.

Разкриване на езикови манипулации и реторични техники

Медийните текстове често използват различни езикови средства, за да повлияят на читателя. Това може да включва емоционално натоварени думи, метафори, реторични въпроси и други техники, които целят да привлекат внимание или да променят нагласите. Разпознаването и анализът на тези техники позволяват да се оцени дали текстът има за цел обективно представяне на фактите или манипулация на емоциите и убежденията.

Идентифициране на пристрастия и гледни точки

Всеки медиен текст е написан от определен гледна точка, която може да бъде пряко или непряко изразена. Пристрастията могат да бъдат осъзнати или неосъзнати, но те влияят върху начина, по който информацията се представя и интерпретира. Според теориите на "фрейминг" (Гофман, 1974), медиите често структурират информацията в рамки, които акцентират върху определени аспекти и пренебрегват други. Критичното четене включва анализ на тези рамки и разбиране на възможното въздействие на пристрастията върху читателя.

Проверка на доказателствата и аргументите

Критичното четене изисква оценка на представените доказателства и анализ на логиката на аргументите. Това включва проверка на източниците на фактите, консистентността на аргументите и оценка на силата на представените доказателства. Критичният анализ на аргументите помага за разкриване на евентуални логически грешки, изкривявания на данни или непълни твърдения.

Сравняване на различни източници за потвърждение на информацията

За да се осигури по-добро разбиране на дадена тема, критичното четене предполага сравнение на представянето на същото събитие или въпрос в различни медийни източници. Това дава възможност за идентифициране на различия, пристрастия и манипулации и води до по-пълна и балансирана оценка на фактите.

Активно задаване на въпроси

Според Пол и Елдър (2019), задаването на въпроси е сърцевината на критичното мислене. Те подчертават, че въпроси като „Какви доказателства се използват?“, „Какви алтернативни интерпретации са възможни?“ и „Кои са липсващите гледни точки?“ помагат за по-дълбоко разбиране и обективно оценяване на медийното съдържание.

Тези принципи на критичното четене на медийни текстове обхващат широк спектър от аналитични и когнитивни умения, които са насочени към развиване на осъзнатост, информираност и обективност сред читателите в динамичния

медиен контекст. Те осигуряват инструментариум за навигация в информационния поток и за разкриване на реалните факти, като по този начин предпазват обществото от манипулация и дезинформация.

В обобщение на представеното, основните принципи на критичното четене на медийни текстове са насочени към развиване на умения за анализ на съдържанието, разкриване на скрити мотиви и пристрастия, и оценка на аргументацията. Тези принципи са не само академично предизвикателство, но и социална необходимост за постигане на информираност в съвременното общество, изложено на постоянно въздействие от медийни послания.

2. Разпознаване на достоверност и валидност на представените доказателства

Разпознаването на достоверността и валидността на представените доказателства в медийните текстове е от изключително значение за формирането на информирано и критично мислещо общество. В съвременната медийна среда, която се характеризира с интензивно информационно взаимодействие и бързо разпространение на съдържание чрез цифровите платформи, способността за анализ на достоверността и валидността на информацията е не просто полезна, а необходима. Тази способност служи като защитен механизъм срещу манипулации, фалшиви новини и подвеждащи материали, които често се използват за прокарване на определени интереси или за изкривяване на общественото мнение.

Достоверността на представените доказателства се отнася до точността и надеждността на данните и фактите, които се съобщават в медиите. Тя включва въпроси като източника на информацията, неговата репутация и методологията на събирането на данните. Например, една информация може да бъде обоснована на доказателства, представени от признат научен институт, което увеличава нейната достоверност. В същото време същата информация, ако е базирана на непроверен или анонимен източник, би поставила под съмнение нейната точност.

Валидността, от своя страна, се отнася до приложимостта и значимостта на представените доказателства за подкрепа на конкретен аргумент или твърдение. Например, една медийна статия може да съдържа точни и достоверни данни, но те да бъдат представени по начин, който не подкрепя основния аргумент или дори води до погрешни изводи. Анализът на валидността включва преценка дали данните са подходящи за разглеждания контекст и дали те служат за адекватна подкрепа на направените твърдения.

В този контекст анализът на достоверността и валидността изисква цялостно и многостранно разглеждане на различни аспекти на представената информация. Това включва оценка на източниците, които предоставят доказателствата, тяхната мотивация, авторитет и репутация; разглеждане на използваната методология за събиране и представяне на данните, както и преценка на начина, по който информацията се представя на аудиторията. Всички тези елементи са основни за осигуряване на обективно и балансирано

разбиране на медийното съдържание и за предпазване от подвеждащи или манипулативни твърдения.

Достоверност и манипулация

Енрикес (2014) подчертава, че медийните материали често съдържат „псевдодоказателства“ – избирателно представени, изопачени или дори съзнателно подвеждащи факти, които имат за цел да манипулират възприятията на аудиторията. Тази тактика е част от по-широкия феномен на дезинформацията и има силен ефект върху общественото мнение. Проблемът с такива „псевдодоказателства“ е, че те създават илюзията за достоверност, но често не отразяват обективната истина. Анализът на достоверността изисква разглеждане на източника, мотивацията му и контекста, в който е представена информацията.

Разпознаването на псевдодоказателствата е важна част от критичното мислене и анализ на информацията, особено в медийните текстове, където подвеждащи или изкривени твърдения могат да манипулират общественото мнение. Ето основни стъпки и насоки за идентифициране на псевдодоказателствата:

1. Проверка на източника на доказателствата

Репутация и квалификация: Проверете кой е източникът на предоставените доказателства. Ако данните са от авторитетни източници (като признати научни издания, експерти в съответната област и независими организации), това повишава вероятността за достоверност. Източници без ясна квалификация или със съмнителна репутация често са индикатор за псевдодоказателства.

Мотиви и пристрастия: Проверете дали източникът има потенциални конфликти на интереси или специфични мотиви, които биха могли да повлияят на представянето на доказателствата.

2. Анализ на методологията за събиране на доказателствата

Размер и представителност на извадката: Едно от основните предупреждения за псевдодоказателства е липсата на обективна и представителна извадка. Например, ако се прави извод за дадено социално явление на база на много малка или целенасочено избрана група, това може да бъде манипулативно.

Контролна група и научен дизайн: Проверете дали доказателствата са събрани чрез научно обоснован метод с подходяща контрола. Липсата на контролни групи или използване на неподходящи методи е знак за съмнителни данни.

3. Търсене на манипулации със статистиката

Cherry-picking (селективно представяне на данни): Псевдодоказателствата често включват само данни, които подкрепят дадена теза, докато други, които противоречат, са игнорирани. Важно е да се разгледа цялостният контекст на данните.

Абсолютни стойности спрямо проценти: Манипулативното използване на проценти без контекстуални обяснения може да заблуди аудиторията.

Например, "ръст от 200%" звучи впечатляващо, но ако началната стойност е много ниска, реалното въздействие може да е незначително.

Подвеждащи графики: Проверете графиките за изкривени мащаби, липса на оси или манипулативно изобразяване на данни. Те често се използват за внушаване на подвеждащи изводи.

4. Проверка на логическите връзки

Погрешна причинно-следствена връзка: Често се твърди, че определено явление причинява друго, без да има достатъчно доказателства за причинно-следствена връзка. Например, корелацията между две явления не винаги означава причинна връзка.

Пропускане на съществени фактори: Псевдодоказателствата често пренебрегват ключови променливи, които могат да обяснят наблюдаваното явление.

5. Внимание към емоционални и сензационни твърдения

Емоционално натоварени изрази: Псевдодоказателствата често използват емоционални аргументи, за да въздействат на аудиторията. Фрази като "революционен метод", "доказано от науката" без конкретна подкрепа или източници обикновено са знак за манипулация.

Сензационализъм: Твърденията, които обещава "чудодейни" резултати или "бързи и сигурни" решения, без подкрепа от реални данни и научни доказателства, обикновено са подвеждащи.

6. Сравнение с други независими източници

Сравнете представените доказателства с информация от независими, авторитетни източници. Ако данните или твърденията се различават значително, това може да е индикатор за манипулация.

Потърсете дали има научен консенсус по въпроса или дали представените доказателства са единичен случай, който е в разрез с мнението на мнозинството от експерти.

7. Задаване на критични въпроси

"Кой предоставя тези данни и защо?"

"Какви методи са използвани за събирането им?"

"Има ли противоречиви източници или мнения по същата тема?"

"Как се представят доказателствата – има ли изкривяване или избирателност?"

Избирателно представяне на данни

Един от най-често използваните похвати за манипулация в медийните текстове е т.нар. „cherry-picking“ или избирателно представяне на данни. Това означава, че от общото множество данни се избират само тези факти, които подкрепят дадена теза или внушение, докато противоречащите данни се игнорират. Например, в политическите дебати често се представят икономически статистики, които подчертават успехите на дадена политика, но без да се споменава контекстът или другите икономически фактори, които може да я опровергават. Подобна практика създава привидност на обективност, но реално подкопава истината.

Особено голямо значение има въпросът за представянето на научни данни в медиите. В здравния сектор често се наблюдава как се представят нови „чудодейни“ медикаменти, диети или продукти, които твърдят, че лекуват или предотвратяват заболявания. Медиите често игнорират или не разбират сложните аспекти на клиничните проучвания и методологията на научните изследвания. Например, когато се съобщава за ефективността на нов медикамент, може да липсва информация за размера на извадката, наличието на контролна група или възможните странични ефекти. Това позволява на манипулативните твърдения да се представят като научно обосновани, дори когато липсват сериозни доказателства.

Един от примерите е представянето на „чудотворни“ диети, които обещава бързи и сигурни резултати без научно обоснование. Често тези твърдения разчитат на анекдотични доказателства (напр. истории на успехи на отделни хора) или на откъслечни научни изследвания с непълни или противоречиви резултати. Липсата на яснота относно методологията на изследванията и контролните групи може да доведе до подвеждане на потребителите.

Достоверността на такива материали трябва да бъде поставена под въпрос, особено когато липсва научен консенсус или когато данните идват от източници със съмнителна легитимност. Критичното разглеждане изисква анализ на цялостната методология, използвана за представянето на „доказателствата“, като същевременно се обръща внимание на това дали се цитира проверена и независима научна литература.

Често манипулацията може да бъде прикрита чрез представянето на т.нар. експертно мнение, което подкрепя дадено твърдение, но реално може да бъде изолирано мнение или мнение на неексперт. За да се увеличи достоверността на изказването, медийните текстове представят индивиди като авторитети в областта, дори когато те нямат достатъчна експертиза или изказват позиции, които са в разрез с научния консенсус. Тази манипулация създава измамно впечатление за балансирана дискусия и може да обърка аудиторията относно реалното състояние на знанието по дадена тема.

Не трябва да забравя, че манипулацията е сложен психологически процес, който цели да контролира и влияе върху мислите, убежденията и действията на индивидите или групите без тяхното изрично съгласие. Тя разчита на различни когнитивни, емоционални и социални механизми и може да бъде мощно средство за влияние върху общественото мнение и индивидуалните решения. Много автори разглеждат основните особености на манипулацията и предлагат научни аргументи и концепции за нейната същност.

1. Емоционално въздействие

Манипулацията често разчита на емоции, като създава у аудиторията усещане за страх, гняв, радост или съчувствие, за да контролира тяхното поведение. Според Джордж Лейков (Lakoff, 2008) емоциите играят ключова роля в политическата и социалната комуникация, като влияят на възприятията и решенията на хората. Манипулаторите често използват техники като създаване

на усещане за спешност или насаждане на страх, за да подтикнат към конкретно поведение.

2. Когнитивни изкривявания

Когнитивните изкривявания, както подчертават Канеман и Тверски (Kahneman & Tversky, 1974), са склонности в мисленето, които могат да доведат до системни грешки в преценките. Манипулаторите използват потвърдителната пристрастност – тенденцията на хората да търсят информация, която подкрепя техните предварителни убеждения – за да засилят своето влияние. Чрез избирателно представяне на данни или чрез изкривяване на фактите, манипулаторите могат да предизвикат когнитивно объркване и затруднения в обективното възприемане на реалността.

3. Използване на авторитети и социално доказателство

Социалното влияние е мощен инструмент за манипулация. Робърт Чалдини (Cialdini, 1984) разглежда принципа на социалното доказателство, според който хората са склонни да се съгласяват с мнението и поведението на мнозинството. Манипулацията може да се осъществи чрез представяне на „експертни“ мнения или чрез създаване на илюзия за широко обществено съгласие.

4. Фрейминг (рамкиране) и контрол на вниманието

Манипулаторите често използват рамкиране на информацията, за да влияят върху възприятията на аудиторията. Според Гофман (Goffman, 1974) рамкирането определя как хората възприемат и интерпретират събитията. Чрез контрол на контекста и акцентиране върху определени аспекти на даден проблем, манипулаторите могат да оформят общественото мнение в своя полза.

5. Манипулативни техники

Манипулаторите използват различни техники, за да постигнат своите цели. „Газлайтингът“, който е форма на психологическа манипулация, води до съмнение у жертвата в собствената ѝ реалност и рационалност. Според Сърн (Stern, 2007) този вид манипулация цели да обезвери жертвата и да я направи по-податлива на влияние. Използването на вина, комплименти или социален натиск също са мощни инструменти за манипулация, като карат хората да се чувстват задължени или принудени да се съобразят.

6. Създаване на зависимост и контрол чрез информация

Манипулаторите често създават усещане за зависимост чрез контрол на информацията. Според Теорията на когнитивния дисонанс на Фестингер (Festinger, 1957) хората се стремят към съгласуваност в своите вярвания и действия. Манипулацията може да се основава на създаване на противоречиви твърдения или на ограничаване на достъпа до алтернативна информация, което кара хората да търсят начини за намаляване на дисонанса чрез съобразяване с манипулативното послание.

Психологическите особености на манипулацията включват използване на емоционални реакции, когнитивни изкривявания, авторитети, рамкиране и манипулативни техники. Тези елементи са насочени към контролиране на възприятията и поведението на хората чрез създаване на илюзии, които подчиняват мисленето им на целите на манипулатора. Осъзнаването на тези

техники и принципи е от ключово значение за разпознаването и справянето с манипулативното влияние.

Друга форма на манипулация включва представянето на данни чрез емоционални аргументи. Това включва използването на силни емоции, които да въздействат на аудиторията, като страх, надежда или възмущение, за да се създаде усещане за неотложност или морална коректност на дадено твърдение. В този случай точността и контекстът на представените доказателства често се жертват заради емоционалното въздействие.

Анализът на достоверността в медийните текстове изисква внимателно изследване на представените доказателства и критично мислене. Това включва оценка на източника, разпознаване на манипулативни тактики и проверка на методологията, за да се избегне поддаване на дезинформация и подвеждащи твърдения.

Теория за надеждност на източниците

Теорията за източниковата надеждност, предложена от Карл Ховланд и Уолъс Вайс (1951), е ключова концепция, която разглежда влиянието на възприеманата компетентност и честност на източника върху степента на доверие, което аудиторията изпитва към предоставената информация. Теорията подчертава, че надеждността на източника се определя от няколко фактора, като авторитет, експертиза, опит и честност. Основната идея на Ховланд и Вайс е, че източници, които се възприемат като компетентни и честни, имат по-голямо влияние върху аудиторията и са по-склонни да убедят читателите или слушателите.

Основни фактори за оценка на надеждността на източниците

1. **Компетентност (експертиза):** Източникът трябва да демонстрира специализирани познания, опит или експертиза в дадената област. Например, когато научни изследвания се цитират от академични експерти или признати специалисти, информацията обикновено се възприема като по-надеждна и обоснована. Компетентността на източника зависи от неговата квалификация, опит и предишна професионална дейност.

2. **Честност (достоверност):** Честността на източника е свързана с възприемането на неговата обективност и липсата на пристрастия. Това включва преценка за това дали източникът има лични интереси или скрити мотиви, които биха могли да повлияят на представянето на фактите. Честните източници обикновено са прозрачни относно своите намерения и методи, което повишава тяхната достоверност.

3. **Авторитет и легитимност:** Надеждните източници често имат доказана репутация в обществото и са признати като авторитети в съответната област. Източници, които са част от реномирани организации или институции, се възприемат като по-надеждни в сравнение с анонимни източници или такива с неизвестен произход.

Теорията за надеждност на източниците е приложима в контекста на медийните текстове и начина, по който медиите представят информация. Например, новинарски материали, които цитират водещи научни издания,

утвърдени академични институции или експерти в дадена област, обикновено предизвикват повече доверие сред аудиторията. Тези източници се възприемат като компетентни и честни, което значително повишава достоверността на представените твърдения.

От друга страна, информацията, която се базира на анонимни източници, нерегистрирани блогове или лица без професионална квалификация в съответната област, често поражда съмнения относно надеждността си. Анонимните източници могат да бъдат свързани със спекулативни твърдения и липса на прозрачност, което намалява степента на доверие на аудиторията.

Когато се съобщава за нови медицински открития или научни проучвания, информацията, която идва от водещи медицински институти и учени с дългогодишен опит, ще се възприема като по-надеждна в сравнение с твърденията на хора, които нямат опит или квалификация в областта. Например, материал, който цитира мнението на световно признат епидемиолог, би предизвикал по-голямо доверие от мнение на анонимен потребител в социалните медии, дори и ако двете твърдения са идентични.

Въпреки важността на надеждността на източника, тази теория признава, че доверието на аудиторията може да бъде манипулирано чрез изборително представяне на "експертни" мнения или използване на привидно авторитетни източници. Например, платени експерти или лица, които изразяват пристрастно мнение в полза на дадени корпоративни интереси, могат да създадат изкривена представа за обективност и достоверност.

Теорията за надеждност на източниците подчертава необходимостта от критично мислене и преценка на източниците, които медиите използват за представяне на информацията. Оценката на компетентността, честността и легитимността на източника помага за по-добро разбиране на стойността на представените факти и за избягване на подвеждащи твърдения и манипулации.

Теорията за източниковата надеждност играе важна роля в критичното четене на медийни текстове и предоставя рамка за оценка на доверието, което можем да имаме към даден източник. Това е от съществено значение за формиране на информирано общество, което умее да разпознава достоверните източници и да отхвърля манипулации и дезинформация.

Концепция за доказателствена валидност

Доказателствената валидност е ключов критерий за оценка на представените данни в подкрепа на даден аргумент, като тя определя доколко тези данни са релевантни, убедителни и приложими в конкретния контекст. Както подчертава Бауърман (2016), за да бъдат доказателствата валидни, те трябва не само да бъдат точни и проверени, но и да отразяват пълнотата на разглеждания въпрос. Валидността на доказателствата е от критично значение за формиране на обективни изводи и предотвратяване на манипулации чрез изборително представяне на информация.

Според Липман (2003), валидността на доказателствата изисква да се разгледат както контекстът, така и логическата съвместимост на представените данни. Данни, които са точни, но се използват неправилно или изолирано, могат

да доведат до погрешни изводи. Например, при научни изследвания и медийно представяне на данни, важно е не само каква информация е включена, но и как тя се използва за подкрепа на аргументите. Използването на изолирани случаи, които не са представителни за по-широката тенденция, може да изкриви разбирането на даден проблем и да създаде погрешна представа.

Валидността на доказателствата зависи до голяма степен от контекста, в който те са представени. Например, в дискусии за климатичните промени, използването на данни за еднократни екстремни климатични явления като доказателство за глобално затопляне може да бъде подвеждащо. Както отбелязва Бауърман (2016), подобни данни трябва да бъдат анализирани в контекста на дългосрочни тенденции и съпоставени с многогодишни статистически анализи, за да бъде доказателствената им стойност адекватна. Валидността изисква анализ на по-широк спектър от фактори, като времеви обхват, географска обхватност и методологическа строгост.

Критериите за оценка на валидността на доказателствата често се базират на утвърдени научни методологии. Според Доу (2012), научните стандарти изискват доказателствата да бъдат събирани чрез надеждни методи и да бъдат подложени на обективна проверка и критика. Например, при медицински изследвания, клинични изпитвания трябва да се провеждат със съответни контролни групи и подходящи методи за статистическа оценка, за да бъде доказателствената валидност прилагана коректно.

Валидността на доказателствата може да бъде нарушена, когато данни се използват за манипулативни цели или когато се представят изолирани факти, без да се отчита тяхното значение в по-широкия контекст. Автори като Фишер (2018) подчертават, че в медиите често се срещат примери на избирателно представяне на данни, които изглеждат убедителни на пръв поглед, но не подкрепят реално представената теза. Например, политически материали, които се базират само на изолирани икономически показатели, без да се разглеждат всички релевантни фактори, могат да създадат изкривена представа за реалното състояние на икономиката.

За да се определи дали представените доказателства са валидни, трябва да се анализира пълнотата на използваната информация. Например, при обществените дебати по социални въпроси, аргументите, базирани само на лични истории, без да се вземат предвид общите статистически данни и проучвания, не са достатъчно валидни за обективно заключение.

Доказателствената валидност е основен елемент от критичната оценка на данни и аргументи, представени в медиите и науката. Тя изисква разглеждане на контекста, методологията и пълнотата на доказателствата, за да се гарантира, че данните се използват по начин, който подкрепя обективни и информирани изводи. Това е важен инструмент за предотвратяване на манипулации и за насърчаване на обективното разглеждане на обществено значими въпроси.

Проверка на източниците и методологията

Анализът на източниците включва проверка на тяхната авторитетност, мотиви и прозрачност. Достоверността на доказателствата може да бъде

поставена под съмнение, ако липсва ясна информация за това как те са събрани и интерпретирани. Например, новинарски материал, базиран на проучване, трябва да включва информация за методологията на изследването – колко участници са били включени, какви са били критериите за подбор и как е проведено самото изследване. В противен случай може да се приеме, че данните са изкривени или представени селективно.

Връзка между достоверност и валидност

Достоверността и валидността са взаимосвързани, но те не са взаимозаменяеми. Една информация може да бъде достоверна (точно представена), но невалидна (неподходяща за подкрепа на даден аргумент). Например, статия, в която се твърди, че определен хранителен навик удължава живота на база на наблюдения върху една малка група хора, може да бъде достоверна по отношение на събраните данни, но валидността ѝ като обобщение за целия човешки вид е под въпрос. Критичният анализ изисква оценка и на двете измерения, за да се предотврати подвеждане на аудиторията.

Примери от реалния живот:

– Политически кампании: Политическите дебати често използват селективно подбрани статистики за подкрепа на политическите си тези. Например, представяне на икономически данни за безработица само за конкретен период, който е удобен за дадена партия, може да постави под въпрос валидността на тези твърдения, ако не се разглежда по-широкият икономически контекст.

– Фалшиви новини и социални медии: Социалните медии са поле за разпространение на непроверена информация. Фалшиви твърдения, свързани с ваксинацията, често разчитат на манипулативни доказателства, изваждани от контекста. Валидността на тези твърдения може да бъде оценена чрез сравнение с източници като Световната здравна организация или научни изследвания.

Разпознаването на достоверността и валидността на доказателствата в медийните текстове изисква аналитичен подход, включващ проверка на източници, методология и представените аргументи. Този процес помага за идентифициране на манипулации и подвеждаща информация и насърчава критичното мислене и информираното вземане на решения в обществото.

3. Сравняване на медийни текстове и търсене на разлики в представянето на една и съща тема

Сравняването на медийни текстове е важен метод за идентифициране на различията в начина, по който дадена тема или събитие се представя от различни източници. Чрез анализ на сходства и различия в текстовете се разкриват пристрастия, манипулативни техники и потенциални цели на различните медийни организации. Медиите не са напълно неутрални, а често отразяват гледните точки и интересите на редакционната си политика, което се отразява в начина, по който се подбират, подчертават и представят фактите.

Според Уордъл и Деракшън (2017) медиите често се фокусират върху различни аспекти на събитията в зависимост от своите цели и аудитория. Това може да доведе до манипулативно изопачаване на информацията или създаване на пристрастни интерпретации. Анализът на разликите между медийни текстове включва следните аспекти:

1. **Заглавия и езикови средства:** Заглавията на новинарските материали често задават тона и емоционалното въздействие на текста. Използването на определени думи или изрази може да насочи възприемането на темата в една или друга посока. Според Лакоф (2004) езикът има мощно въздействие върху начина, по който аудиторията интерпретира дадена информация, и може да бъде използван за манипулация или подсилване на конкретна гледна точка.

2. **Подчертаване на различни аспекти:** Различните медии могат да акцентират на различни аспекти на събитие или тема. Например, когато става въпрос за протест, една медия може да се фокусира върху насилието и сблъсъците, докато друга може да подчертае причините и исканията на протестиращите. Според проучвания на Бенет и Ливингстън (2013) различните акценти в отразяването могат да променят възприемането на събитията от аудиторията.

3. **Източници на цитиране и легитимност:** Един от ключовите аспекти на анализа на медийни текстове е оценката на използваните източници. Авторитетните и проверени източници добавят доверие към даден текст, докато използването на анонимни или съмнителни източници може да доведе до съмнения относно точността на информацията. Рийс и Джеймс (2016) подчертават, че системното сравнение на различни източници помага на аудиторията да се предпази от манипулация и да формира по-пълна представа за реалността.

4. **Рамкиране на информацията (фрейминг):** Гофман (1974) въвежда концепцията за фрейминг – представяне на информацията в специфична рамка, която акцентира на определени аспекти за сметка на други. Сравнението на медийни текстове може да разкрие как различни медии рамкират една и съща тема по начин, който отразява техните интереси и цели. Например, в случай на икономическа криза, една медия може да постави акцент върху политическите решения, докато друга може да фокусира вниманието върху социалните последици.

5. **Използване на визуални елементи:** Визуалните материали, като снимки и видеоклипове, също могат да бъдат обект на манипулация. Изборът на изображения, които да придружават текстовото съдържание, може да създаде определено възприятие у аудиторията. Според проучванията на Каплан (2010) визуалните елементи могат да засилят емоционалното въздействие и да манипулират възприятията на хората.

Проучванията на Рийс и Джеймс (2016) показват, че хората, които редовно сравняват различни медийни източници, са по-малко податливи на манипулация и по-добре информирани. Сравняването на различни гледни точки и подходи към една и съща тема предоставя на аудиторията по-богата

информация и възможност за обективен анализ. Това е важен процес за изграждането на критично мислене и за избягване на манипулации и пристрастия.

Например, при отразяването на международни конфликти, различни медийни източници могат да представят събитията по начин, който съответства на интересите на страната, която представляват. Една медия може да подчертае дипломатическите усилия, докато друга може да акцентира на военните действия. Сравнението на тези текстове помага за по-обективно разбиране на ситуацията и за разкриване на възможните пристрастия.

Медиите могат да изкривяват събития чрез различни техники и подходи, които имат за цел или несъзнателно водят до изопачаване на фактите, представяне на събитията в определен контекст, манипулиране на общественото мнение или дори отклоняване на вниманието от важни аспекти.

Ето основните начини, чрез които медиите изкривяват събития:

1. Рамкиране (фрейминг) на информацията

Селективно представяне на контекст: Рамкирането се отнася до избора на контекста и акцентите, които медиите придават на дадено събитие. Те могат да се фокусират върху определени аспекти и да пренебрегнат други. Например, при отразяване на протест, една медия може да подчертае мирните демонстрации и социалните искания на участниците, докато друга може да постави акцент върху инциденти с насилие и сблъсъци с полицията. Тази техника може да създаде различно възприятие на същото събитие.

Езикови и емоционални рамки: Използването на определени думи, изрази и емоционален тон може значително да повлияе на начина, по който се възприема дадено събитие. Термини като „терорист“ спрямо „свободен борец“ или „протестиращ“ спрямо „размирник“ могат да предизвикат различни реакции у аудиторията.

2. Селективно представяне на факти (cherry-picking)

Избиране на удобни факти: Медиите могат да избират само тези факти, които подкрепят определена теза, и да пренебрегват други, които могат да предизвикат съмнения или противоречия. Това избирателно представяне на информация създава изкривена представа за реалността.

Премълчаване на ключова информация: Медиите могат също така да избират да премълчават информация или да омаловажават важни детайли, които не съответстват на определената линия на отразяване. Това може да бъде изключително подвеждащо за аудиторията.

3. Преувеличаване или минимизиране на значимостта на събитие

Хиперболизация (преувеличение): Медиите могат да използват сензационалистичен подход, като преувеличават значимостта на дадено събитие, за да привлекат повече внимание. Това може да се изразява в използването на драматични заглавия и изрази, които нямат съществено отражение върху съдържанието на самия материал.

Минимизиране на значимостта: От друга страна, медиите могат да минимизират значимостта на събитие или проблем, който противоречи на интересите на редакционната политика или на техните собственици.

4. Използване на манипулативни заглавия

Кликбейт заглавия: Заглавията често са проектирани така, че да привличат вниманието, но могат да представят съдържанието по подвеждащ начин. Заглавие може да бъде драматично, емоционално или дори лъжливо, за да подтикне читателите да кликнат върху статията, въпреки че съдържанието ѝ не съответства на заглавието.

Заглавия, които предизвикват предубеждения: Използването на думи и изрази, които носят определен емоционален или идеологически товар, може да насочва възприятията на читателя в конкретна посока.

5. Манипулация чрез визуални средства

Избор на определени изображения: Снимките и видеоклиповете, които съпътстват даден материал, играят важна роля за оформяне на общественото мнение. Например, показването на кадри с насилие по време на протест може да подчертае агресията, дори когато това е било изолиран инцидент.

Монтаж и манипулация на кадри: Снимки или видеоклипове могат да бъдат манипулирани, за да представят изкривена версия на събитията. Дори леко изрязване на кадри или промяна на ъгъла на снимане може да предаде различно послание.

6. Използване на анонимни или съмнителни източници

Цитиране на „непотвърдени“ източници: Медии, които разчитат на анонимни или непроверени източници, могат да създадат изкривена представа за дадено събитие, тъй като информацията може да бъде неточна, изопачена или целенасочено манипулативна.

Липса на проверка на фактите: Пропускането на проверка на фактите, преди да се публикува материал, може да доведе до разпространение на неточна информация и изкривяване на събитията.

7. Отразяване на едностранчиви гледни точки

Пренебрегване на алтернативни гледни точки: Когато дадена медия представя само една гледна точка или страна на дадено събитие, това може да създаде впечатление за липса на обективност и изкривяване на действителността.

Цензура и потискане на неудобни мнения: В някои случаи медиите могат умишлено да избегнат представянето на гледни точки, които противоречат на техния наратив, създавайки изкривена представа за реалността.

8. Манипулация чрез статистика

Преувеличаване на числови данни: Медиите могат да използват статистики по подвеждащ начин, например чрез представяне на малки промени като значими или използване на проценти без контекст.

Извън контекста: Често статистически данни се използват без контекст или сравнение, което създава погрешни впечатления за мащаба и значението на дадено събитие.

Медиите изкривяват събитията чрез различни техники, които включват селективно представяне на факти, преувеличаване или минимизиране на значимостта, манипулативни заглавия и визуални средства, както и чрез предоставяне на едностранчиви гледни точки. Целта на тези техники често е да

насочат възприятията на аудиторията или да защитят интересите на конкретни групи. Разпознаването на тези техники е ключово за формирането на информирано и критично мислещо общество.

Сравняването на медийни текстове и търсенето на разлики в представянето на една и съща тема е важно средство за разкриване на пристрастия и манипулации. Това изисква анализ на заглавията, езиковите средства, акцентите, използваните източници и визуалните елементи, които медиите прилагат. Този процес помага на аудиторията да формира по-пълна и обективна картина на света.

4. Използване на бази данни и цифрови приложения за проверка на факти и източници

Използването на бази данни и цифрови приложения за проверка на факти представлява основен инструмент за борба с дезинформацията и фалшивите новини, които набират сила в ерата на цифровите медии. Фалшивите новини и манипулираната информация се разпространяват със светкавична скорост, особено в социалните мрежи. В този контекст приложенията за проверка на факти предоставят важен механизъм за защита на обществото от подвеждаща информация чрез независими проверки на публични твърдения, новини и данни.

Според Барфийлд (2020), приложенията за проверка на факти като FactCheck.org, PolitiFact и Snopes играят ключова роля в ограничаването на разпространението на дезинформация. Тези платформи предоставят независима и обективна оценка на публични изказвания, новинарски материали и други медийни твърдения. Проверената информация се основава на ясни и прозрачни критерии, което позволява на потребителите да се ориентират в морето от информация и да разпознават подвеждащи или манипулирани данни.

Технологичният напредък значително подобрява достъпа до надеждна информация и предоставя нови инструменти за проверка на факти. Приложенията за проверка на факти използват различни алгоритми и аналитични инструменти, за да съпоставят представените твърдения с наличната информация в обширни бази данни. Според Доу (2019), това позволява бърза идентификация на фалшиви новини и помага за минимизиране на разпространението им чрез социалните медии. В същото време е необходимо потребителите да притежават умения за търсене и анализ на информация, за да използват ефективно тези инструменти.

Процесът на проверка на факти обикновено включва:

1. **Идентифициране на източника на информация:** Важно е да се анализира произходът на даденото твърдение – дали идва от авторитетен източник или от анонимен или съмнителен сайт. Приложения като PolitiFact предоставят подробна информация за източника, неговата история и потенциални интереси.

2. **Сравнение с утвърдени бази данни:** Инструментите за проверка използват бази данни, които обхващат обширен обем от информация –

исторически данни, научни изследвания, официални доклади и др., за да проверят достоверността на дадено твърдение.

3. **Анализ на контекста:** Важен елемент от проверката на факти е анализът на контекста, в който са представени доказателствата. Според Уордъл (2017), често дезинформацията се създава чрез изваждане на данни от техния контекст или чрез преувеличаване на определени аспекти, което изисква критичен анализ и осъзнаване на цялостната картина.

Приложенията за проверка на факти имат значителен потенциал за ограничаване на дезинформацията, но са изправени и пред редица предизвикателства. Например, фалшивите новини често са предназначени да предизвикат емоционални реакции и да се разпространяват бързо. В този контекст дори ефективната проверка на факти може да закъснее и да не успее да ограничи въздействието на дезинформацията. Според Ливингстън (2018), борбата с фалшивите новини изисква не само технологични инструменти, но и медийна грамотност, за да могат потребителите да разпознават и разграничават достоверната информация от манипулативната.

Примери за ефективно използване на приложения за проверка на факти

Политически изказвания: Политиците често правят изказвания, които се основават на преувеличени или изкривени данни. Приложения като PolitiFact и FactCheck.org извършват проверки на тези твърдения, като предоставят обективна оценка и контекстуална информация.

Социални мрежи: В социалните мрежи често се разпространяват фалшиви новини и конспиративни теории. Цифровите приложения за проверка на факти помагат за идентифициране на тези новини и за предоставяне на коригирана информация.

Използването на бази данни и цифрови приложения за проверка на факти е от съществено значение за поддържането на обективна и информирана общественост. Тези инструменти играят важна роля в борбата срещу дезинформацията и фалшивите новини, като предоставят обективни, проверени данни и анализи. В същото време е необходимо потребителите да притежават критични умения за оценка на информацията и да бъдат запознати с потенциалните предизвикателства и ограничения на тези инструменти.

Изводи

В съвременната ера на дигитална комуникация и неограничен достъп до информация, оценяването на надеждността и валидността на доказателствата, представени в медиите, става критично важен аспект на информираното обществено участие.

Основните предизвикателства, които се открояват, включват широко разпространение на дезинформация, фалшиви новини и манипулативни представяния на факти. Тези феномени могат да повлияят значително върху общественото мнение, политическите решения и индивидуалните нагласи.

Основните изводи, които се налагат от изследването на темата, включват:

1. **Необходимост от критично мислене:** Способността да се анализира и оценява информацията, като се разкриват пристрастия и манипулации, е

съществена за избягване на подвеждащи твърдения. Критичното мислене е ключово умение, което трябва да бъде развивано чрез образование и осведоменост.

2. **Значението на надеждните източници:** Надеждността на представените доказателства зависи от компетентността и честността на източника. Прозрачността и репутацията на източниците играят решаваща роля в формирането на доверие към представената информация.

3. **Валидност на доказателствата в контекст:** Дори доказателства, които са точни, могат да бъдат манипулирани чрез изваждане от контекста. Анализът на валидността изисква оценка на тяхната приложимост и значимост в конкретната ситуация.

4. **Цифровите инструменти за проверка на факти като основен инструмент:** Приложенията за проверка на факти, базите данни и аналитичните инструменти са важни за разпознаване на фалшиви новини и ограничаване на дезинформацията, но ефективността им зависи от нивото на медийна грамотност на потребителите.

5. **Медиите като активен играч в оформянето на възприятията:** Те често използват различни рамки, езикови средства и визуални елементи за представяне на събития, което може да доведе до изкривяване на реалността. Това подчертава необходимостта от разнообразие в медиите и внимателен анализ на съдържанието от страна на потребителите.

Препоръки

1. **Развитие на медийната грамотност:** Необходимо е въвеждане на образователни програми и инициативи за развиване на критично мислене и умения за анализ на информацията в медиите. Потребителите трябва да бъдат обучавани да разпознават манипулации, пристрастия и псевдодоказателства.

2. **Прозрачност и стандарти в медиите:** Медийните организации трябва да се стремят към прозрачност и отговорност при представяне на информация. Това включва разкриване на използваните източници, избягване на сензационализма и предоставяне на контекстуална информация.

3. **Разширяване на достъпа до цифрови приложения за проверка на факти:** Подобряване на достъпа до цифрови инструменти за проверка на факти и повишаване на осведомеността за тяхното използване са важни стъпки за борба с дезинформацията.

4. **Насърчаване на разнообразие в медийните източници:** Препоръчително е да се търсят и сравняват различни медийни източници, за да се избегне пристрастно възприятие на дадена тема или събитие.

5. **Подобряване на регулациите в социалните мрежи:** Платформите за социални медии трябва да бъдат по-активни в борбата с разпространението на фалшиви новини и манипулативно съдържание чрез ефективни механизми за проверка и маркиране на невярна информация.

Заклучение

Оценяването на надеждността и валидността на доказателствата, представени в медиите, не е просто въпрос на академичен интерес или медийна политика; това е критично условие за запазването на демократичните принципи и социалната стабилност в съвременното общество. В свят, където информацията се движи със скоростта на светлината и където всяко събитие може да бъде представено по безброй начини, умението да разпознаваме и оценяваме достоверността на фактите става ключово оръжие срещу манипулации, дезинформация и социално разделение.

За да се изгради устойчива и информирана общественост, е необходимо развитието на култура на критично мислене и аналитични умения, които да ни предпазват от клопките на пропагандата и емоционалната манипулация. Това изисква сътрудничество между медии, образователни институции, технологични платформи и самите граждани, които трябва да бъдат мотивирани да търсят истината и да подлагат на съмнение представената информация.

Силата на гражданското общество се крие в способността му да различава фактите от измислиците, да анализира и интерпретира сложните взаимовръзки в информационната среда. В съвременния свят, белязан от бързоразвиващи се технологии и безпрецедентен достъп до информация, критичното мислене и медийната грамотност представляват основни инструменти за изграждане на устойчиво и справедливо общество. Всяка част от публичното пространство – от социалните мрежи до традиционните медии – изисква активна позиция и интелектуална гъвкавост, за да се осъзнае и оцени значимостта на представената информация.

Търсенето на контекст, разбирането на манипулациите и изискването на прозрачност и отчетност от медиите и институциите са морално задължение и основа на участието като отговорни граждани. Гражданското общество, което формулира своите въпроси и изисква доказателства, се превръща в катализатор на позитивни промени и насърчава етични и демократични принципи.

Посланието е категорично: информацията представлява средство за власт, но истинската сила произлиза от способността да се тълкува, поставя под съмнение и подлага на анализ всичко възприето. Само чрез съзнателно участие в информационния поток се осигурява не само защита на истината, но и развитие на социални, културни и политически структури, които се основават на прозрачност и обективност.

За запазване на демокрацията е необходимо да се остане активен, да се задават критични въпроси и да се изискват отговори, които са обосновани и проверими. Приемането на информацията на доверие не води към напредък – вместо това се изисква да бъдем съдници на истината и отворени към диалог и нови идеи. По този начин се изгражда общество, където критичното мислене, откритостта и обективността заемат своето заслужено място.

Само чрез съзнателно и отговорно поведение в информационната среда се укрепва гражданската култура, защитава свободата на мисълта и създава социален ред, основан на истина, справедливост и взаимно уважение. Истината притежава стойност, когато се осъзнава, разбира и защитава. Това е мисията на

гражданите в глобалното, свързано общество, което се стреми към прогрес, етичност и прозрачност.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **BARFIELD**, J. (2020). The Role of Fact-Checking Applications in the Fight Against Misinformation. *Journal of Media Literacy*, 12(3), 135-148.
2. **BENNETT**, W. L., & Livingston, S. (2013). *The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics*. Cambridge University Press.
3. **BOWERMAN**, J. (2016). *Validity and Reliability in Media Evidence*. London: Academic Press.
4. **CIALDINI**, R. B. (1984). *Influence: The Psychology of Persuasion*. HarperCollins.
5. **DOW**, J. (2019). The Evolution of Digital Fact-Checking Tools: Challenges and Opportunities. *Media Studies Review*, 24(4), 198-215.
6. **ENRIQUES**, R. (2014). *Media Manipulation and Public Perception*. New York: Media Insights Publishing.
7. **ENTIENNE**, R. (1990). *The Readability of Texts in Media and Society*. Paris: Media Studies Press.
8. **FESTINGER**, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford University Press.
9. **FISHER**, L. (2018). *Media Myths and Realities: The Role of Data Interpretation*. Cambridge: Information Studies.
10. **GOFFMAN**, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Harvard University Press.
11. **HERMAN**, E., & Chomsky, N. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. Pantheon Books.
12. **HOVLAND**, C. I., & Weiss, W. (1951). "The Influence of Source Credibility on Communication Effectiveness." *Public Opinion Quarterly*, 15(4), 635-650.
13. **JOHNSON**, S., & Bost, R. (2019). "Media Manipulation and the Role of Critical Analysis in Modern Society." *Journal of Media Studies*, 45(3), 245-267.
14. **KAHNEMAN**, D., & Tversky, A. (1974). "Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases." *Science*, 185(4157), 1124-1131.
15. **KAPLAN**, M. (2010). *Visual Persuasion: The Role of Images in Media*. Oxford University Press.
16. **LAKOFF**, G. (2004). *Don't Think of an Elephant! Know Your Values and Frame the Debate*. Chelsea Green Publishing.
17. **LAKOFF**, G. (2008). *The Political Mind: Why You Can't Understand 21st-Century American Politics with an 18th-Century Brain*. Viking Penguin.
18. **LASSWELL**, H. D. (1936). *Politics: Who Gets What, When, How*. McGraw-Hill.
19. **LIPMAN**, M. (2003). *Thinking in Education*. Cambridge University Press.
20. **LIVINGSTON**, S. (2018). *Disinformation and Democracy: The Role of Social Media Platforms in Spreading False Narratives*. Cambridge University Press.
21. **PAUL**, R., & Elder, L. (2019). *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life* (4th ed.). Pearson Education.

22. **REES**, M., & James, P. (2016). "Comparative Media Analysis: Bias, Representation, and Perception." *Media Studies Review*, 23(2), 210-228.
23. **STANLEY**, J., & Coleman, M. (2020). *The Power of Critical Thinking: Effective Reasoning About Ordinary and Extraordinary Claims* (7th ed.). Oxford University Press.
24. **STERN**, R. (2007). *The Gaslight Effect: How to Spot and Survive the Hidden Manipulation Others Use to Control Your Life*. Morgan Road Books.
25. **WARDLE**, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe.

Примерни източници за проверка на факти:

1. FactCheck.org. (n.d.). Annenberg Public Policy Center of the University of Pennsylvania. Retrieved from <https://www.factcheck.org>
2. PolitiFact. (n.d.). *A Project of the Tampa Bay Times*. Retrieved from <https://www.politifact.com>

Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D.

ORCID iD: 0000-0003-1469-3891

Faculty of Humanities

Burgas Free University

Burgas, Bulgaria

E-mail: malex@bfu.bg

Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D.

ORCID ID: 0000-0002-6998-8745

Faculty of Humanities

Burgas Free University

Burgas, Bulgaria

Email: zl.dimitrova@bfu.bg

Assist Prof. Kameliya Staneva

ORCID ID: 0009-0009-4221-7607

Faculty of Humanities

Burgas Free University

Burgas, Bulgaria

Email: kstaneva@bfu.bg

ТРЕТА ЧАСТ. АКТИВНО ГРАЖДАНСТВО ЧРЕЗ СОЦИАЛНИТЕ МРЕЖИ

*доц. д-р Веселина Жечева
преп. Гергана Кирова*

Резюме

Активното гражданство чрез социалните мрежи придобива все по-голямо значение в съвременното общество, тъй като осигурява ефективен канал за изразяване на мнения, организиране на социални кампании и мобилизиране на общности. Социалните платформи, като Facebook, Twitter, Instagram и други, позволяват на гражданите да създават съдържание, което може да повлияе на общественото мнение, да насърчи социална промяна и да предизвика дебат по важни обществени въпроси. Това обаче налага необходимостта от разглеждане на проблема с достоверността и етичността на разпространяваната информация, тъй като социалните мрежи често се използват за разпространение на фалшиви новини и манипулативно съдържание.

Качеството и достоверността на информацията са критични фактори за успешното функциониране на гражданските инициативи и изграждането на доверие между създателите на съдържание и аудиторията. Проверената и надеждна информация е основата на ефективните медийни съобщения и обществената ангажираност. Информираността и отговорното споделяне на информация са ключови за насърчаването на конструктивен и информиран диалог в социалните мрежи. Проблемите с фалшивите новини, „сигналната активност“ и манипулацията представляват сериозни предизвикателства, пред които са изправени активните граждани в дигиталната среда.

Развитието на медийна грамотност и критическо мислене е от съществено значение за противодействие на дезинформацията. Образованието може да предостави на гражданите инструменти за анализ и проверка на съдържанието, които ще допринесат за по-добра ориентация в информационната среда. Осъзнатото използване на цифрови инструменти за проверка на факти и етични практики за създаване на съдържание ще спомогне за повишаване на доверието и ефективността на гражданските кампании в социалните мрежи. Необходимостта от разглеждане на този проблем е свързана с разширяващото се влияние на социалните платформи върху обществените и политическия живот, което изисква внимателен и информиран подход.

Ключови думи: активно гражданство, социални мрежи, достоверност на информацията, медийна грамотност, критическо мислене, проверка на факти, граждански кампании, етично съдържание, дезинформация, фалшиви новини, сигнална активност (slacktivism), манипулативно съдържание, обществена ангажираност, дигитална среда, социално влияние.

PART THREE

ACTIVE CITIZENSHIP THROUGH SOCIAL MEDIA

Assoc. Prof. Veselina Zhecheva, Ph.D.
Assist. Prof. Gergana Kirova

Abstract

Active citizenship through social media is gaining increasing importance in contemporary society as it provides an effective channel for expressing opinions, organizing social campaigns, and mobilizing communities. Social platforms such as Facebook, Twitter, Instagram, and others allow citizens to create content that can influence public opinion, encourage social change, and spark debate on important societal issues. However, this also necessitates addressing the issue of the accuracy and ethics of disseminated information, as social media is often used for spreading fake news and manipulative content.

The quality and reliability of information are critical factors for the successful functioning of civic initiatives and the building of trust between content creators and their audience. Verified and credible information forms the basis of effective media messages and public engagement. Awareness and responsible sharing of information are essential for fostering constructive and informed dialogue on social media. Problems with fake news, "slacktivism," and manipulation present serious challenges for active citizens in the digital environment.

Developing media literacy and critical thinking is essential to counteracting disinformation. Education can equip citizens with tools for analyzing and verifying content, contributing to better navigation within the information environment. Conscious use of digital tools for fact-checking and ethical content creation practices will help enhance trust and the effectiveness of civic campaigns on social media. Addressing this issue is closely linked to the expanding influence of social platforms on public and political life, requiring a thoughtful and informed approach.

Keywords: active citizenship, social media, information reliability, media literacy, critical thinking, fact-checking, civic campaigns, ethical content, disinformation, fake news, slacktivism, manipulative content, public engagement, digital environment, social influence.

Въведение

В последните десетилетия социалните мрежи се наложиха като едни от най-мощните инструменти за комуникация и обмен на информация в съвременното общество. Те не само създадоха нови форми на социална и политическа ангажираност, но и радикално промениха начина, по който хората участват в обществените процеси. Чрез тези мрежи всеки потребител разполага с платформа за изразяване, която може да достигне до широка аудитория, влияейки върху общественото мнение и привличайки внимание към важни социални, екологични и политически каузи. В този контекст, активното гражданство придобива ново измерение, като социалните мрежи се превръщат

в арена за изразяване на позиции, дискусии и създаване на колективни действия, често с глобално въздействие.

Активното гражданство е основен компонент на демократичните общества, където гражданите не са просто пасивни наблюдатели, а активни участници в обществените процеси. Според изследванията на Бенет и Сегерберг (2013), социалните мрежи предоставят „дигитално медиирани възможности“, които променят начина, по който гражданите се организират и участват в обществено значими инициативи. За разлика от традиционните медии, които функционират като еднопосочен канал за разпространение на информация, социалните мрежи създават двупосочен и интерактивен процес на комуникация, който предоставя възможност за обратна връзка, сътрудничество и колективно действие. Това не само усилва гражданската активност, но и създава предпоставки за нови форми на социален диалог и взаимодействие.

Освен това, социалните мрежи действат като катализатор за мобилизация на гражданите. Движения като „Арабската пролет“, „Black Lives Matter“ и „Me Too“ показаха как социалните мрежи могат да бъдат използвани за създаване на глобални движения, които променят обществени норми и политики. В тези случаи социалните мрежи не са просто средство за комуникация, а платформа за създаване на социални промени. Изследванията на Кастелс (2012) подчертават, че мобилизацията чрез социални мрежи е „мрежова мобилизация“, при която информацията се разпространява бързо и ефективно, създавайки глобални „виртуални общности“ с общи цели и ценности.

Ролята на социалните мрежи като средство за мобилизация и влияние се дължи на тяхната уникална способност да разпространяват информация незабавно и без географски ограничения. Това ги прави особено подходящи за организиране на кампании, протести и граждански инициативи. Според проучванията на Pew Research Center (2018), над 60% от хората използват социални мрежи, за да получават информация и новини, което ги прави мощен инструмент за информираност и гражданско участие.

В същото време обаче, социалните мрежи не са лишени от предизвикателства. Те често стават обект на дезинформация, манипулация и фалшиви новини, които подкопават общественото доверие. В съвременното информационно общество, където всеки може да публикува съдържание, се създават условия за разпространение на недостоверна информация, която може да манипулира обществените нагласи и да предизвика значителни социални последици. Това налага необходимостта от развитие на критическо мислене и медийна грамотност сред потребителите на социалните мрежи. Според Леви и Геш (2019), „медийната грамотност е фундаментално умение, което осигурява способността за разграничаване на факти от измислица, за проверка на източници и за критично отношение към представената информация“.

Настоящата част от колективната монография има за цел да изследва ролята на социалните мрежи в активното гражданство чрез две основни направления. В първата част ще бъде разгледана оценката на достоверността на информацията, която се разпространява в социалните мрежи. Ще бъдат представени методи и инструменти за проверка на факти и доказателства, които

потребителите могат да използват, за да различават надеждни от подвеждащи източници. Ще се акцентира на ролята на критическото мислене и медийната грамотност като основни фактори за информираното гражданско участие.

Във втората част се анализира процеса на създаване на собствени медийни съобщения чрез използване на различни дигитални инструменти. Ще бъде разгледано как активните граждани могат да създават въздействащо и етично съдържание, което не само информира, но и вдъхновява социална промяна. Специално внимание ще бъде отделено на етиката на медийното съдържание и отговорността при създаването и споделянето на информация.

Чрез този анализ студията ще подчертае значението на социалните мрежи като средство за активна гражданска ангажираност, което предлага както предизвикателства, така и възможности за положителна промяна. Въз основа на научните аргументи и примери ще бъде изведено заключение за потенциала на социалните мрежи да мобилизират гражданите и да създават социални промени в съвременното общество.

1. Социалните мрежи и гражданската активност

Историческо развитие на социалните мрежи като платформа за активно гражданско участие

Социалните мрежи се развиват от платформи за споделяне на лични моменти и поддържане на контакт с приятели и семейство до мощни инструменти за гражданска ангажираност и социална промяна. Създаването на Facebook през 2004 г. отбелязва нов етап в социалната комуникация, като предоставя на потребителите възможност да организират събития, кампании и групи с общи интереси. Благодарение на своите функции за създаване на групи и събития, Facebook значително улеснява мобилизацията на общности и съвместната дейност в дигиталното пространство. Както отбелязват Бойд и Елисън (2007), социалните мрежи трансформират социалното взаимодействие, разширявайки рамките на гражданското участие чрез онлайн комуникация.

Малко след Facebook, платформи като Twitter и Instagram също придобиват значителна популярност като инструменти за социална и политическа мобилизация. Twitter, със своите кратки съобщения в реално време, става предпочитана платформа за информиране и организиране на социални движения. Според Джералд Кели (2013), Twitter предоставя „платформа за реалновремева комуникация“, която често се използва за координация на протести и за разпространение на информация, която традиционните медии пропускат или цензурират.

„Арабската пролет“ през 2010-2011 г. демонстрира значимостта на социалните мрежи като катализатор за гражданска активност. Гражданите в арабския свят използват социалните медии за организиране на протести, споделяне на новини и привличане на международно внимание към социалните и политически проблеми. Хауърд и Хусейн (2013) отбелязват, че социалните мрежи се превръщат в „инструмент за мобилизиране на народите, за разчупване

на традиционните механизми за цензура и за осигуряване на прозрачност в действията на правителствата“. Потребителите създават съдържание, което достига до широка аудитория и подкопава монопола върху информацията, който традиционните медии упражняват.

Социалните мрежи продължават да играят ключова роля в съвременните социални и политически процеси. Те предоставят възможност за глобална комуникация и създаване на нови форми на гражданска ангажираност. Въпреки това, тяхното използване крие и предизвикателства, като разпространението на дезинформация и манипулация на общественото мнение, което изисква критично мислене и медийна грамотност от страна на потребителите.

Положителни и негативни аспекти на гражданската активност в социалните мрежи

Положителни аспекти

1. **Достъпност и глобален обхват:** Социалните мрежи предлагат уникална възможност за глобално разпространение на информация и ангажиране на широк спектър от хора в рамките на секунди. Изследванията на Ширки (2011) подчертават, че социалните мрежи създават условия за координация на големи групи от хора чрез минимални усилия и ресурси, като така се създават мощни инструменти за масови социални кампании и мобилизации, които не биха били възможни чрез традиционните медии.

2. **Мобилизация и организиране на протести:** Социалните мрежи правят възможно организирането на масови протести и събития за кратко време, благодарение на тяхната способност да свързват участници и да предоставят канал за споделяне на информация. Пример за това е движението „Fridays for Future“, което използва платформи като Facebook и Twitter за координация на глобални протести срещу климатичните промени (Fisher, 2019).

3. **Глас за маргинализираните общности:** Социалните мрежи предоставят платформа на маргинализирани и потискани групи за изразяване и привличане на обществено внимание към своите каузи. Според изследването на Далгрен (2013), тези платформи улесняват гражданското участие на групи, които традиционно не са представени в медиите, като по този начин създават възможности за по-голямо разнообразие на мненията.

4. **Прозрачност и контрол върху властта:** Социалните мрежи играят роля като „четвърта власт“ и позволяват на гражданите да следят действията на правителствата и институциите, да споделят документи и видеоматериали и да търсят отговорност за неправомерни действия. Това е ключов аспект на гражданската активност, който се подчертава от изследванията на Бенет и Сегерберг (2013), които отбелязват, че социалните мрежи създават нови възможности за наблюдение и отчетност.

Негативни аспекти

1. **Дезинформация и фалшиви новини:** Едно от най-големите предизвикателства, свързани със социалните мрежи, е разпространението на фалшиви новини и манипулативно съдържание. Според Уордъл (2017)

фалшивите новини се разпространяват лесно, защото социалните мрежи често насърчават споделянето на информация без проверка на нейната достоверност, което може да подкопае доверието в медиите и да създаде обществени разделения.

2. **Манипулация и пропаганда:** Социалните мрежи често се използват от политически и корпоративни интереси за разпространение на пропаганда и манипулиране на общественото мнение. Това се наблюдава особено по време на избори, когато платформи като Facebook са използвани за целенасочени кампании с фалшиви новини или дезинформационни стратегии (Allcott & Gentzkow, 2017).

3. **„Сигнална активност“ (slacktivism):** Много потребители участват в онлайн кампании чрез харесвания и споделяния, но рядко предприемат реални действия в подкрепа на каузата. Това явление, известно като „slacktivism“, често създава илюзия за активност, която не води до реални социални промени. По думите на Морозов (2011), този вид повърхностно участие подкопава истинската стойност на гражданската ангажираност и активизма.

4. **Риск за лична сигурност:** Активността в социалните мрежи може да доведе до заплахи за личната сигурност, особено в страни с авторитарни режими, където активистите често са подложени на натиск, репресии и дори арести. Изследването на Хауърд и Хусейн (2013) показва как дигиталните инструменти могат да се използват за следене и контрол на опозиционни гласове.

Оценка на достоверността на информацията в социалните мрежи

В ерата на социалните мрежи достъпът до информация е неограничен, но същевременно с това се увеличава и заплахата от разпространение на фалшиви новини, дезинформация и манипулативно съдържание. Според Allcott и Gentzkow (2017), фалшивите новини се разпространяват бързо в социалните мрежи, тъй като привличат повече внимание и емоционални реакции в сравнение с проверените факти. Дезинформацията може да повлияе на общественото мнение, политическите процеси и доверието на хората в медиите. Уордъл (2017) изследва различните типове манипулативно съдържание, подчертавайки, че фалшивите новини често използват сензационен и емоционален език за привличане на вниманието и манипулиране на възприятията.

Основни критерии за оценка на достоверността на информацията

1. **Източник на информация: Авторитетност, прозрачност и доказани факти.** Оценката на достоверността на информацията започва с проверка на източника. Авторитетните източници се отличават с прозрачност по отношение на своите журналистически практики и спазват етични стандарти. Според Hermida (2012), доверието на аудиторията зависи до голяма степен от надеждността на източника и неговата способност да предоставя проверена информация. Прозрачността включва ясно посочване на авторите и предоставяне на доказателства за твърденията.

2. **Стил на представяне: Обективен или субективен тон, наличие на манипулативни техники.** Стилът на представяне на съдържанието също е ключов критерий за оценка на достоверността. Обективните текстове обикновено се придържат към проверени факти и аргументирано представяне, докато субективните и манипулативни текстове се опитват да предизвикат емоционални реакции или да повлияят на аудиторията по определен начин (Jolls & Wilson, 2014). Манипулативните техники, като сензационни заглавия и подвеждащо съдържание, са индикатор за недостоверност.

3. **Проверка на доказателствата: Сравнение с други източници и използване на инструменти за проверка на факти.** Проверка на достоверността на информацията включва сравнение с други източници и използване на инструменти за проверка на факти. Fact-checking платформите като FactCheck.org, Snopes и Google Reverse Image Search предоставят възможност на потребителите да проверят валидността на дадено твърдение, изображение или видео. Според изследване на Graves (2018), тези инструменти играят съществена роля в намаляването на дезинформацията, като предоставят на потребителите лесен достъп до проверена информация.

Цифрови инструменти и приложения за проверка на факти и анализ на медийното съдържание

Социалните мрежи и интернет средата предлагат широк набор от инструменти за проверка на факти, които могат да помогнат за разграничаване на достоверната от подвеждащата информация. Те играят важна роля в информационната екосистема, като предоставят на потребителите възможност да проверяват истинността на различни твърдения и да намаляват разпространението на дезинформация. Тези инструменти са особено важни за активните граждани, които искат да бъдат информирани и да участват в обществено значими инициативи с факти, а не със слухове и манипулативно съдържание. Сред най-популярните и ефективни цифрови инструменти за проверка на факти са:

- **FactCheck.org:** Тази платформа е посветена на проверка на политически твърдения и новини. Екипът на FactCheck.org анализира изказванията на политици, обществено значими твърдения и медийни новини, като предоставя детайлни анализи на контекста, източниците и достоверността на твърденията. Според Graves (2018), FactCheck.org е сред най-ефективните платформи за проверка на политическа информация, тъй като се отличава с прозрачност на методите и ясни доказателства за своите заключения.

- **Snopes:** Snopes се утвърждава като една от водещите платформи за проверка на слухове, конспиративни теории и фалшиви новини. Основана през 1994 г., Snopes обхваща широк спектър от теми, включително политика, здраве, наука и култура. Платформата използва фактически доказателства и документиран източници, за да предостави обективен анализ на твърденията. Изследване на Silverman (2015) показва, че Snopes играе ключова роля в разкриването на дезинформация, която често циркулира в социалните мрежи.

- **Google Reverse Image Search:** Проверката на изображения е от изключителна важност в борбата с манипулираните и фалшивите снимки. С помощта на Google Reverse Image Search потребителите могат да откриват оригиналния източник на дадено изображение, както и да проверяват дали то е манипулирано или използвано в различен контекст. Според изследване на Wardle и Derakhshan (2017), този инструмент е особено полезен за журналисти и активисти, които се стремят да осигурят достоверна визуална информация и да предотвратят разпространението на подвеждащи изображения.

Цифровите инструменти за проверка на факти играят решаваща роля в съвременното общество, като предоставят на потребителите лесен достъп до проверена и надеждна информация. Те помагат за намаляване на влиянието на фалшивите новини и повишават нивото на информираност сред гражданите, като същевременно насърчават критическото мислене и отговорното потребление на медийно съдържание.

Анализ на ефективността и приложението на цифровите инструменти за проверка на факти в гражданските кампании

Ефективността на цифровите инструменти за проверка на факти в контекста на гражданските кампании е подкрепена от многобройни изследвания. Според проучване на Nyhan и Reifler (2015), използването на такива инструменти значително допринася за коригиране на фалшиви твърдения и намаляване на тяхното разпространение. Тези инструменти предоставят на гражданите възможността да проверяват достоверността на информацията, преди да я споделят, което играе съществена роля в ограничаването на дезинформацията в социалните мрежи. Гражданските кампании, които разчитат на проверени факти и точни данни, обикновено се възприемат с по-голямо доверие и демонстрират по-висока ефективност в постигането на своите цели. Това се дължи на факта, че проверената информация вдъхва доверие у аудиторията и насърчава конструктивен диалог.

Приложението на цифровите инструменти за проверка на факти е особено важно в условията на информационен хаос, където фалшиви новини и манипулативно съдържание лесно могат да повлияят на обществените нагласи и действия. Според Wardle и Derakhshan (2017), използването на платформи като FactCheck.org, Snopes и Google Reverse Image Search помага за идентифициране на фалшива информация, която се разпространява в интернет пространството, и за минимизиране на нейното влияние. Тези инструменти са особено полезни за журналисти, активисти и граждански организации, които се стремят да предоставят обективна и проверена информация.

Развитието на критическо мислене и медийна грамотност

Критическото мислене и медийната грамотност са основни фактори за справяне с дезинформацията в социалните мрежи и за насърчаване на отговорното потребление на информация. Според Hobbs (2010), образованието играе ключова роля в подпомагането на хората да разбират механизмите на създаване и разпространение на информация. Това включва умения за

разпознаване на манипулативно съдържание, поставяне на критични въпроси и проверка на източниците на информация. По този начин гражданите стават по-информирани и по-малко податливи на дезинформация.

Европейската комисия (2018) подчертава важността на медийната грамотност като една от основните компетенции за съвременното общество. Способността на гражданите да разпознават и анализират информацията, която консумират, е от решаващо значение за демократичното участие и за справяне с предизвикателствата на цифровата ера. Медийната грамотност помага на хората да се ориентират в сложната информационна среда, като същевременно развива критическо мислене и умения за анализиране на медийното съдържание.

Ролята на образованието и критическото мислене при оценката на достоверността на информацията

Образованието и развитието на критическо мислене играят ключова роля в борбата срещу дезинформацията и подвеждащото съдържание, разпространявано чрез социалните мрежи. Критическото мислене представлява способността за анализ, оценка и тълкуване на информацията, което дава възможност на хората да поставят под въпрос истинността на твърденията и да разпознават манипулативните техники. Hobbs (2010) подчертава, че медийната грамотност е фундаментална за изграждането на тези умения, защото учи хората да разграничават факти от измислици, да разпознават скритите цели на медийното съдържание и да предприемат информирани действия.

Образованието трябва да насърчава учениците и гражданите да задават критични въпроси като „Кой стои зад тази информация?“, „Каква е целта на този материал?“ и „Какви са доказателствата, подкрепящи твърдението?“. Така обучението създава устойчива култура на разсъждение и информираност. Според Европейската комисия (2018), медийната грамотност е една от най-важните компетенции за съвременното общество, защото осигурява умения за идентифициране на надеждни източници, за справяне с манипулативни послания и за превенция на разпространението на фалшиви новини.

В епохата на цифровизация, където информацията се разпространява мигновено и често без проверка, критическото мислене е особено необходимо. То позволява на потребителите да отсяват истинската информация от дезинформацията и да разпознават фалшиви твърдения и манипулативни тактики. Развитието на критическото мислене и медийната грамотност също така насърчава гражданите да бъдат активни, информирани и отговорни участници в обществения диалог.

Включването на цифрови инструменти за проверка на факти и развитието на критическо мислене чрез образование са от решаващо значение за повишаване на качеството на информацията и за защита на обществото от дезинформация. Тези инструменти и умения не само предоставят мощни механизми за разграничаване на факти от манипулации, но също така насърчават гражданската активност и изграждат устойчива култура на информираност и ангажираност в съвременното общество. Критическото

мислене и медийната грамотност създават основа за по-здраво и справедливо общество, което е по-малко уязвимо на манипулации и подвеждащи послания.

Създаване на собствени медийни съобщения чрез използване на различни медийни инструменти

Медийната грамотност е от основно значение за активното гражданство, тъй като предоставя на хората знания и умения, които им позволяват да създават, анализират и разпространяват съдържание в различни медийни платформи. В условията на дигитализация и глобална свързаност медиите играят важна роля в оформянето на общественото мнение и в насърчаването на гражданската активност. Според Hobbs (2010), медийната грамотност предоставя инструменти за разпознаване на дезинформация и за критическо мислене, което е основа за изграждането на информирани и ангажирани граждани.

Гражданите, които са добре информирани и притежават умения за работа с медийно съдържание, могат по-добре да разбират сложните процеси в обществото и да оказват влияние върху тях. Това включва не само пасивно потребление на информация, но и активно участие в обществения живот чрез създаване и споделяне на медийни съобщения. Медиите и социалните мрежи предоставят възможност за диалог и сътрудничество между гражданите, институциите и неправителствените организации.

Създаване на собствени медийни съобщения: процес и инструменти

1. Идентифициране на целите и аудиторията

Първата стъпка при създаването на медийни съобщения е ясно определяне на целите и таргет аудиторията. Дали съобщението цели да информира, вдъхновява, насърчава действие или повишава осведоменост? Кому е насочено - към младите хора, широката общественост, професионалисти или специфична група? Определянето на тези параметри е важно за изграждането на ефективно послание.

2. Избор на медийни инструменти

Съществуват различни медийни инструменти за създаване на съобщения, включително текстови публикации, инфографики, видеоклипове и подкасти. Всяко средство има свои уникални характеристики и предимства. Например:

- **Текстови публикации и статии** – подходящи за предоставяне на детайлна информация и анализи.
- **Инфографики** – визуализират сложна информация по ясен и привлекателен начин.
- **Видеоклипове** – използват емоционалност и ангажираност, за да привлекат вниманието.
- **Подкасти** – осигуряват възможност за задълбочено разглеждане на теми и дискусии.

3. Използване на подходящи платформи

Изборът на подходяща платформа за разпространение на съобщението също е от значение. Социалните мрежи като Facebook, Instagram, Twitter и YouTube предоставят различни възможности за достигане до широка аудитория и взаимодействие с нея.

4. Създаване на съдържание

Създаването на качествено съдържание включва:

- **Проучване и проверка на факти** – осигуряване на достоверност и точност.
- **Привлекателно оформление** – текстово и визуално представяне, което да привлече вниманието.
- **Ангажиращ език и стил** – ясно, разбираемо и вдъхновяващо послание.

5. Анализ и оценка на въздействието

След създаването и разпространението на съобщението е важно да се направи анализ на неговото въздействие. Това може да включва измерване на гледания, харесвания, коментари, споделяния и реални действия, вдъхновени от съобщението.

Медийната грамотност е съществена за съвременното активно гражданство, тъй като предоставя инструменти за създаване и разпространение на информация, която може да вдъхновява промени и да повишава осведомеността по ключови обществени въпроси. Чрез използване на различни медийни инструменти и платформи гражданите могат да участват активно в обществения диалог и да влияят на социалните процеси.

Стъпки за създаване на ефективни и въздействащи медийни съобщения: Научен анализ и аргументация

1. Избор на тема и целева аудитория

Изборът на тема и целева аудитория е основен елемент за създаването на въздействащо медийно съобщение. Темата трябва да бъде актуална и значима за аудиторията, като се базира на предварително проучване за техните интереси, потребности и социални нагласи (Kotler & Armstrong, 2017). Чрез фокусиране върху конкретна тема създателите на съдържание могат да насочат усилията си към повишаване на осведомеността, промяна на нагласите или вдъхновяване на действия. Определянето на целевата аудитория позволява персонализация на съобщението, като се вземат предвид културни и социални характеристики, езикови предпочитания и психографски профили (Lazarsfeld & Merton, 1948). Например, за екологична тема съобщението може да бъде насочено към млади хора, които са активни в социалните медии и се интересуват от устойчиво развитие.

2. Формати на медийните съобщения

Изборът на подходящ формат за съобщението зависи от целите на комуникацията и предпочитанията на аудиторията. Различните формати имат свои уникални характеристики и въздействие. Според McLuhan (1964),

„средството е посланието“, което означава, че формата на съдържанието може да повлияе на начина, по който се възприема и интерпретира информацията. Някои от най-често използваните формати включват:

- **Текстови публикации и статии** – Предлагат детайлно представяне на информацията и аргументиран анализ.
- **Инфографики** – Представят сложна информация по ясен и достъпен начин чрез визуални средства. Според Krum (2013), визуалната информация се обработва много по-бързо от текстовата и може да увеличи въздействието на посланието.
- **Видеоклипове** – Видеоклиповете използват движение, звук и емоция, което ги прави изключително въздействащи и подходящи за разказване на истории (storytelling).
- **Подкасти** – Позволяват задълбочено разглеждане на теми чрез интервюта, дискусии и лични мнения. Подкастите насърчават ангажираност чрез неформален тон и директно общуване с аудиторията.

3. Инструменти и платформи за създаване на дигитално съдържание

Използването на дигитални инструменти и платформи за създаване на съдържание предоставя възможност за създаване на висококачествени медийни съобщения. Технологиите правят процеса на създаване по-лесен и по-достъпен за широк кръг от хора, като предлагат множество функционалности. Някои от най-използваните инструменти включват:

- **Canva**: Лесен за използване инструмент за създаване на графики, социални медийни постове и инфографики. Според Felker (2018), използването на визуални елементи подобрява разбирането и ангажираността на аудиторията.
- **Adobe Spark**: Позволява създаване на уеб страници, видео съдържание и графики със стилизиран дизайн. Използването на професионални инструменти като този увеличава качеството на съдържанието.
- **Видеоредактори (Adobe Premiere, iMovie)**: Позволяват професионална редакция на видеа, което е ключово за създаване на въздействащи клипове.
- **Social Media Platforms**: Платформи като Facebook, Instagram, Twitter и YouTube предлагат различни функционалности за създаване, редакция и разпространение на съдържание.

Създаването на ефективни и въздействащи медийни съобщения изисква планиране, стратегическо избиране на формати и използване на съвременни технологии. Включването на медийна грамотност и познаване на дигиталните инструменти предоставя на гражданите възможността да създават и разпространяват съдържание, което вдъхновява социална промяна и активност. По този начин те не само участват в обществения диалог, но и влияят на социалните и политическите процеси, като насърчават информираност и гражданска ангажираност.

Етика при създаването на медийно съдържание: Научен анализ и аргументация

Спазване на авторските права

Етиката при създаването на медийно съдържание изисква стриктно спазване на авторските права, за да се защити интелектуалната собственост на създателите и да се предотврати неправомерно използване на тяхната работа. Авторските права гарантират, че творческите произведения – текстове, изображения, видеа, музика и други – са защитени от копиране и използване без разрешение от съответния автор (Lessig, 2004). Според Закона за авторското право и сродните му права, всяко използване на чуждо съдържание трябва да бъде придружено от ясно посочване на източника, както и с уважение към правата на автора.

Етиката при спазване на авторските права включва също така и използването на лицензи за свободно разпространение, като например Creative Commons. Тези лицензи предоставят възможност на създателите на съдържание да определят условията, при които техните произведения могат да бъдат използвани от други хора. Според Elkin-Koren и Salzberger (2012), използването на такива лицензи насърчава културата на споделяне и сътрудничество в дигиталната среда, като същевременно гарантира, че правата на авторите са защитени.

Отговорно представяне на фактите и прозрачност

Отговорното представяне на фактите и прозрачността са основни принципи в етиката на медийната комуникация. Създателите на медийно съдържание носят отговорност за достоверността на информацията, която предоставят, и за начина, по който тя е представена. Това включва избягване на манипулации, изкривяване на фактите и разпространение на подвеждащи твърдения. Според Kovach и Rosenstiel (2014), етичната журналистика се основава на принципа за търсене на истината и информиране на обществото с максимална обективност и прозрачност.

Прозрачността е ключова за изграждането на доверие между създателите на съдържание и тяхната аудитория. Тя предполага ясно посочване на източниците на информация, разкриване на потенциални конфликти на интереси и предоставяне на корекции в случай на грешки. Изследване на Karlsson (2011) показва, че аудиторията е по-склонна да се довери на медии, които демонстрират високо ниво на прозрачност и отчетност.

Етичният подход към създаването на медийно съдържание е особено важен в контекста на социалните мрежи и дигиталната среда, където информацията се разпространява мигновено и често без проверка. Развитието на медийната грамотност и критическото мислене сред потребителите също играе роля в насърчаването на отговорна комуникация. Гражданите трябва да бъдат информирани и подготвени да различават достоверна информация от манипулации и дезинформация.

Етиката при създаването на медийно съдържание изисква спазване на авторските права, отговорно представяне на фактите и прозрачност. Тези принципи не само защитават правата на създателите на съдържание, но също

така изграждат доверие и насърчават отговорна медийна практика. В дигиталната епоха, когато информацията може лесно да бъде манипулирана и разпространявана, етичното поведение в създаването и споделянето на съдържание е от съществено значение за формирането на информирано и критически мислещо общество.

Споделяне и популяризиране на съдържанието в социалните мрежи: Стратегии за ефективност и ангажираност

Социалните мрежи предоставят платформа за бързо и широко разпространение на съдържание, но за да се постигне истинска ефективност и ангажираност, е необходимо използването на добре обмислени стратегии. Създаването на съдържание, което привлича вниманието, насърчава взаимодействието и вдъхновява действия, е ключът към успешното популяризиране в дигиталната среда.

1. **Определяне на целите и аудиторията.** Успешната стратегия за споделяне започва с ясно дефиниране на целите на кампанията. Дали целта е да се повиши осведомеността по определен въпрос, да се мотивират действия или да се постигне промяна в поведението? Определянето на конкретната целева аудитория също е от съществено значение, тъй като това помага за персонализиране на съобщението и избиране на подходящия тон и формат (Kotler & Armstrong, 2017).

2. **Избор на подходящи формати и канали.** Различните социални мрежи и платформи предлагат различни формати за споделяне на съдържание – текстови публикации, видеоклипове, инфографики, подкасти и др. Видеоклиповете например са доказано по-ангажиращи, особено когато са кратки, визуално привлекателни и емоционално въздействащи (Krum, 2013). Изборът на формат зависи от типа съдържание и предпочитанията на аудиторията. Facebook и Instagram са подходящи за визуално съдържание и истории, докато Twitter е ефективен за кратки и актуални послания.

3. **Използване на хаштагове и ключови думи.** Хаштаговете са мощен инструмент за достигане до по-широка аудитория и за категоризиране на съдържанието в социалните мрежи. Те позволяват на потребителите да откриват съобщенията по теми, които ги интересуват. Стратегическото използване на ключови думи също увеличава видимостта на съдържанието и неговата релевантност.

4. **Ангажиране на аудиторията чрез интерактивност.** Социалните мрежи са изградени върху принципа на взаимодействието. Публикуването на въпроси, анкети, призови за действие и други интерактивни елементи насърчава ангажираността на аудиторията. Отговорите на коментари и участие в дискусии също засилват връзката между създателя на съдържание и неговите последователи (Evans, 2008).

5. **Редовност и последователност на публикациите.** Редовното публикуване на съдържание е от съществено значение за поддържане на ангажираността на аудиторията. Последователността в стила, тона и визуалния

облик на съдържанието създава усещане за идентичност и доверие към марката или кампанията.

6. **Анализ и оптимизация на кампаниите.** След стартиране на кампанията е важно да се проследи нейното въздействие. Анализирането на метриките, като брой гледания, харесвания, коментари и споделяния, позволява оптимизация на стратегията и подобряване на ефективността на съдържанието (Kaplan & Haenlein, 2010).

Примери за успешни граждански медийни кампании, създадени от активни граждани

1. **#MeToo.** Движението #MeToo, започнало през 2017 г., е глобална кампания, която насочва вниманието към сексуалния тормоз и насилие. Чрез социалните мрежи милиони хора споделят своите истории, което води до обществена дискусия и промени в политиката и поведението на институциите. Успехът на #MeToo се дължи на ясното и силно послание, съчетано със споделянето на лични истории и използването на мощни визуални и текстови формати.

2. **Fridays for Future.** Кампанията за борба с климатичните промени, иницирана от Грета Тунберг, ангажира млади хора по целия свят. Чрез социалните мрежи, тя успява да организира мащабни глобални протести и да привлече вниманието на световни лидери към проблема с климатичните промени. Визуалните материали, креативните лозунги и непрекъснатото взаимодействие с последователите правят кампанията успешна и вдъхновяваща.

3. **#BlackLivesMatter.** Движението #BlackLivesMatter стартира като реакция на полицейското насилие и дискриминацията срещу афроамериканците в САЩ. Чрез социалните мрежи активистите успяват да популяризират своето послание и да организират мирни протести, които водят до значителни промени в законодателството и обществото. Кампанията е успешна поради използването на емоционално въздействащи визуални материали и ангажиращи постове.

Ефективното споделяне и популяризиране на съдържание в социалните мрежи изисква стратегии, които включват персонализиране на съобщението за целевата аудитория, избор на подходящи формати, използване на интерактивни елементи и анализ на резултатите. Успешните граждански кампании доказват силата на социалните мрежи като средство за вдъхновяване на социални промени и насърчаване на активното гражданство.

Взаимовръзка между достоверността на информацията и създаването на собствено съдържание

Как проверката на достоверността на информацията влияе върху създаването на медийни съобщения

Достоверността на информацията е ключов елемент при създаването на качествени медийни съобщения. В епохата на дигитализация и бързото разпространение на новини чрез социалните мрежи, потребителите често са

изложени на фалшиви новини, манипулации и дезинформация. Според Allcott и Gentzkow (2017), дезинформацията може значително да повлияе на обществените нагласи и да подкопае доверието в институциите. За да се противопоставят на този феномен, създателите на медийно съдържание трябва да проверяват достоверността на информацията, която използват, преди тя да бъде представена на аудиторията.

Проверка на достоверността на информацията изисква използването на надеждни източници, сравнение с други авторитетни материали и използване на инструменти за проверка на факти като FactCheck.org и Snopes. Процесът на проверка гарантира, че съобщенията се базират на обективна и проверена информация, което намалява риска от разпространение на неверни или подвеждащи твърдения (Graves, 2018). Това е особено важно за гражданските кампании, които разчитат на доверие и автентичност, за да постигнат своите цели.

Ролята на информираността и отговорното споделяне на информация за изграждане на доверие в гражданските кампании

Информираността и отговорното споделяне на информация са ключови за изграждането на доверие в гражданските кампании. В контекста на социалните мрежи доверието между създателите на съдържание и тяхната аудитория играе решаваща роля за успеха на една кампания. Според Kovach и Rosenstiel (2014), прозрачността и отговорността при представянето на факти са основни принципи за етична и достоверна журналистика. Когато създателите на съдържание демонстрират ангажираност към информираност и коректност, те печелят доверието на своите последователи и се утвърждават като надеждни източници на информация.

Отговорното споделяне на информация изисква от създателите на съдържание да се въздържат от разпространение на манипулативно или изкривено съдържание, както и да отразяват различни гледни точки по дадена тема. Прозрачността при разкриване на източниците на информация и предоставянето на контекст, където е необходимо, са от съществено значение за изграждането на доверие. Според Karlsson (2011), прозрачността в журналистическите процеси и разкриването на методологията за събиране на информация увеличават доверието на аудиторията и създават по-добри условия за конструктивен диалог.

Проблеми и предизвикателства, с които се сблъскват активните граждани в социалните мрежи

Въпреки потенциала на социалните мрежи за насърчаване на гражданската активност и разпространение на важни послания, активните граждани се сблъскват с редица предизвикателства. Един от основните проблеми е разпространението на дезинформация и манипулативно съдържание, което може да подкопае доверието в кампаниите и да обърка аудиторията (Wardle & Derakhshan, 2017). Освен това, социалните мрежи често се използват като платформа за троллинг, заплахи и омразни коментари, които могат да възпрепятстват конструктивния диалог и да създадат атмосфера на страх и враждебност.

Друг проблем е „сигналната активност“ (slacktivism) – феномен, при който хората се чувстват ангажирани с дадена кауза чрез харесвания, споделяния и коментари, но не предприемат реални действия. Това може да доведе до илюзия за активност, която обаче не води до реални промени (Morozov, 2011).

Активните граждани също така са изправени пред предизвикателството да намерят баланса между свобода на изразяване и отговорност при споделянето на информация. Противоречивото съдържание може да предизвика силни емоции и поляризация в обществото, което изисква внимателно управление на посланията и насърчаване на конструктивен диалог (Sunstein, 2007).

Взаимовръзката между достоверността на информацията и създаването на собствено съдържание е критична за успеха на гражданските кампании и за изграждането на доверие в социалните мрежи. Информираността и отговорното споделяне на информация са основни елементи за постигане на доверие и ангажираност на аудиторията, докато активните граждани трябва да се справят с редица предизвикателства в дигиталната среда.

Заклучение

Активното гражданство в социалните мрежи играе ключова роля в съвременното общество, предоставяйки на хората платформа за изразяване, мобилизиране на общности и насърчаване на социална промяна. Чрез социалните мрежи гражданите могат да взаимодействат по-директно с институции, да организират кампании, да привличат общественото внимание към важни каузи и да насърчават отговорност и прозрачност. Това обаче изисква високо ниво на информираност, умения за проверка на информацията и етични практики при създаването на съдържание, за да се избегне разпространението на дезинформация и манипулативно съдържание.

Препоръки за развитие на уменията за проверка на информация и създаване на съдържание

1. **Образование и медийна грамотност.** Гражданите трябва да бъдат обучавани как да проверяват достоверността на информацията, да разпознават фалшиви новини и манипулативни практики и да използват надеждни източници. Медийната грамотност може да бъде интегрирана в учебните програми, както и да бъде част от курсове за възрастни, които се стремят към по-добро разбиране на медийния пейзаж (Hobbs, 2010).

2. **Развитие на критическо мислене.** Уменията за критическо мислене трябва да бъдат насърчавани, за да могат гражданите да анализират и оценяват информацията, която получават, и да поставят под въпрос нейния произход и достоверност (Kovach & Rosenstiel, 2014). Развитието на тези умения ще подпомогне създаването на по-информирано и ангажирано общество.

3. **Използване на цифрови инструменти за проверка на факти.** Социалните мрежи и интернет предлагат множество инструменти за проверка на факти, които трябва да бъдат активно използвани от гражданите. FactCheck.org, Snopes и Google Reverse Image Search са само някои от ресурсите, които могат да помогнат за проверката на информацията и за борба с дезинформацията (Graves, 2018).

4. **Етично създаване и споделяне на съдържание.** Гражданите, които създават съдържание, трябва да спазват етични стандарти, като се въздържат от разпространение на фалшиви новини и спекулативни твърдения. Спазването на авторските права и прозрачността при представянето на фактите са основни принципи, които трябва да бъдат прилагани (Lessig, 2004).

Социалните мрежи продължават да се развиват с бързи темпове, което поражда нови предизвикателства за активното гражданство. Бъдещите изследвания могат да се фокусират върху въпросите, свързани с регулирането на съдържанието в социалните мрежи, защитата на личната информация на потребителите и борбата с дезинформацията. Изследванията могат също така да анализират ефективността на различни подходи за медийна грамотност и да изследват как социалните мрежи могат да бъдат използвани за насърчаване на социална и политическа ангажираност.

Предизвикателствата включват справяне с „фалшивата активност“ (slacktivism), борба с алгоритмичните пристрастия и гарантиране на равен достъп до информация. Важно е да се намерят начини за поддържане на баланса между свободата на изразяване и предотвратяване на разпространението на дезинформация. В този контекст сътрудничеството между изследователи, граждански организации, платформи за социални медии и правителства е от съществено значение за създаване на по-сигурна и информирана дигитална среда.

БЕЛЕЖКИ

EUROPEAN COMMISSION. (2018). A European approach to media literacy. Official Journal of the European Union.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **БОЙД, Д. М., & Елисън, Н. Б.** (2007). "Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship." *Journal of Computer-Mediated Communication*.
2. **КЕЛИ, Джералд** (2013). "Twitter and Real-Time Information: The Power of Social Media in Modern Communication." *Digital Communication Review*.
3. **ХАУЪРД, Ф. М., & Хусейн, М. М.** (2013). "Democracy's Fourth Wave? Digital Media and the Arab Spring." Oxford University Press.
4. **ALLCOTT, Н., & Gentzkow, М.** (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211-236.
5. **BENNETT, W. L., & Segerberg, A.** (2013). *The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics*. Cambridge University Press.
6. **DAHLGREN, P.** (2013). *The Political Web: Media, Participation and Alternative Democracy*. Palgrave Macmillan.
7. **FELKER, D.** (2018). *The Visual Communication Book: Using Words, Pictures and Symbols to Make Meaning*. Wiley.
8. **FISHER, D. R.** (2019). The broader importance of #FridaysForFuture. *Nature Climate Change*, 9, 430-431.

9. **GRAVES, L.** (2018). Boundaries Not Drawn: Mapping the Institutional Roots of the Global Fact-Checking Movement. *Journalism Studies*, 19(5), 613-631.
10. **HERMIDA, A.** (2012). Tweets and Truth: Journalism as a Discipline of Collaborative Verification. *Journalism Practice*, 6(5-6), 659-668.
11. **HOBBS, R.** (2010). *Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom*. Corwin Press.
12. **HOWARD, P. N., & Hussain, M. M.** (2013). *Democracy's Fourth Wave? Digital Media and the Arab Spring*. Oxford University Press.
13. **JOLLS, T., & Wilson, C.** (2014). The Core Concepts: Fundamental Elements of a Media Literacy Education. *Journal of Media Literacy Education*, 6(2), 5-16.
14. **KARLSSON, M.** (2011). The immediacy of online news, the visibility of journalistic processes, and a rethinking of transparency in journalism. *Journalism Studies*, 12(3), 279-295.
15. **KOTLER, P., & Armstrong, G.** (2017). *Principles of Marketing*. Pearson Education.
16. **KOVACH, B., & Rosenstiel, T.** (2014). *The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*. Three Rivers Press.
17. **KRUM, R.** (2013). *Cool Infographics: Effective Communication with Data Visualization and Design*. Wiley.
18. **LAZARSFELD, P. F., & Merton, R. K.** (1948). Mass Communication, Popular Taste, and Organized Social Action. *Communication Research*, 3, 95-118.
19. **LESSIG, L.** (2004). *Free Culture: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity*. Penguin Press.
20. **MCLUHAN, M.** (1964). *Understanding Media: The Extensions of Man*. McGraw-Hill.
21. **MOROZOV, E.** (2011). *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*. PublicAffairs.
22. **NYHAN, B., & Reifler, J.** (2015). Displacing misinformation about events: An experimental test of causal corrections. *Journal of Experimental Political Science*, 2(1), 81-93.
23. **SHIRKY, C.** (2011). *Cognitive Surplus: How Technology Makes Consumers into Collaborators*. Penguin Books.
24. **SILVERMAN, C.** (2015). *Lies, Damn Lies, and Viral Content: How News Websites Spread (and Debunk) Online Rumors, Unverified Claims, and Misinformation*. Tow Center for Digital Journalism.
25. **SUNSTEIN, C. R.** (2007). *Republic.com 2.0*. Princeton University Press.
26. **WARDLE, C.** (2017). Fake news. It's complicated. *First Draft*.
27. **WARDLE, C., & Derakhshan, H.** (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe report. Elkin-Koren, N., & Salzberger, E. M. (2012). *The Law and Economics of Intellectual Property in the Digital Age: The Limits of Analysis*. Routledge.
28. **WARDLE, C., & Derakhshan, H.** (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe report.

Assoc. Prof. Veselina Zhecheva, Ph.D.

ORCID ID: 0000-0002-3431-9269

Faculty of Computer Science and Engineering

Burgas Free University

Burgas, Bulgaria

Email: vessi@bfu.bg

Assist.Prof. Gergana Kirova

Faculty of Humanities

Burgas Free University

Burgas, Bulgaria

Email: gkirova@bfu.bg

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ.
АКТИВНО УЧЕНЕ И ЧЕТЕНЕ С РАЗБИРАНЕ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА РАЗВИВАНЕ
НА УМЕНИЯ ЗА УСТОЙЧИВО МИСЛЕНЕ И ЗАДЪЛБОЧЕНО ОСМИСЛЯНЕ В
СЪВРЕМЕННАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА

проф. д-р Мария Алексиева
проф. д-р Милен Балтов
доц. д-р Златина Димитрова

Резюме

Развитието на умения за активно учене и четене с разбиране е от ключово значение в съвременното образование, където се налага учащите да се адаптират към бързо променящите се социални и професионални условия. Активното учене изисква ангажиране с различни дейности като говорене, слушане, писане и размисъл, които насърчават критичното мислене и осмислянето на новата информация. Четенето с разбиране също играе съществена роля в процеса на учене, като подпомага интерпретацията на текстовете, свързването на новите знания със съществуващия опит и развитието на аналитични умения.

Съвременните теории за активното учене подчертават значението на самоопределената мотивация (Deci & Ryan, 2000), според която вътрешните мотиватори като автономност и свързаност с учебната среда водят до по-висока ангажираност и успех. Системното мислене е още един ключов компонент на активното учене, който помага на учащите да разберат взаимовръзките между различните компоненти на системите и да разглеждат проблемите в тяхната цялост. Теории като тази на Пиаже и Виготски също подчертават важността на социалното взаимодействие и практическото учене за изграждане на трайни и дълбоки знания.

Емоционалното ангажиране също е съществен фактор за успешното учене. Положителните емоции насърчават задълбоченото осмисляне на материала, докато негативните могат да възпрепятстват усвояването на нова информация (Pekrun, 2006). Включването на емоционално въздействащи подходи като сътрудничество и групови дейности спомага за изграждане на увереност и мотивация за учене.

Практическите подходи за насърчаване на критичното мислене и активно учене включват задаване на въпроси, дебати, анализ на казуси и използване на цифрови инструменти за проверка на информация. Чрез тези методи се създава среда, която стимулира аналитично мислене, саморегулация и социални умения. Важно е да се подчертае и ролята на семейството и институционалната подкрепа за създаването на цялостна и стимулираща учебна среда.

Чрез активното учене и четенето с разбиране учащите не само усвояват нови знания, но и развиват умения за критично мислене, самостоятелно учене и устойчиво прилагане на наученото. Това ги подготвя за по-ефективно справяне с предизвикателствата на съвременния свят и изгражда основата за успешна реализация в социалния и професионалния живот.

Ключови думи: активно учене, критично мислене, четене с разбиране, системно мислене, когнитивни процеси, мотивация, сътрудничество, дългосрочно запаметяване, обратна връзка, саморефлексия.

PART FOUR
ACTIVE LEARNING AND READING COMPREHENSION AS A FOUNDATION
FOR DEVELOPING SUSTAINABLE THINKING AND DEEP UNDERSTANDING
IN THE MODERN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D.
Prof. Milen Baltov, Ph.D.
Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D.

Abstract

The development of skills for active learning and reading comprehension is crucial in modern education, where students need to adapt to rapidly changing social and professional conditions. Active learning involves engagement in various activities such as speaking, listening, writing, and reflection, which foster critical thinking and deeper understanding of new information. Reading comprehension also plays a vital role in the learning process, as it supports the interpretation of texts, the integration of new knowledge with existing experiences, and the development of analytical skills.

Contemporary theories of active learning emphasize the importance of self-determined motivation (Deci & Ryan, 2000), according to which internal motivators like autonomy and connection with the learning environment lead to higher engagement and success. Systems thinking is another key component of active learning, helping learners understand the interconnections between different system components and view problems holistically. Theories such as those of Piaget and Vygotsky further highlight the significance of social interaction and practical learning in building lasting and deep knowledge.

Emotional engagement is also a significant factor for successful learning. Positive emotions promote deeper comprehension of the material, while negative emotions can hinder the acquisition of new information (Pekrun, 2006). Integrating emotionally impactful approaches such as collaboration and group activities helps build confidence and motivation for learning.

Practical approaches to fostering critical thinking and active learning include question-asking, debates, case study analysis, and the use of digital tools for verifying information. These methods create an environment that stimulates analytical thinking, self-regulation, and social skills. The role of family support and institutional collaboration is also crucial for creating a comprehensive and stimulating educational environment.

Through active learning and reading comprehension, students not only acquire new knowledge but also develop critical thinking, self-directed learning, and sustainable application of what they have learned. This prepares them to effectively meet the challenges of the modern world and lays the foundation for successful social and professional realization.

Keywords: active learning, critical thinking, reading comprehension, systems thinking, cognitive processes, motivation, collaboration, long-term memory retention, feedback, self-reflection.

В днешния динамичен и взаимосвързан свят активното учене и четенето с разбиране заемат ключова роля за успешната подготовка на учащите да посрещнат предизвикателствата на съвременната образователна и професионална среда. Бързите темпове на технологичния и социалния напредък изискват от обучаемите не само механичното възприемане на информация, но и способността да я анализират, оценяват и прилагат в различни контексти. Активното учене и критичното четене са мощни инструменти за насърчаване на устойчиво мислене, защото стимулират ангажираност, креативност и способност за сътрудничество.

Тези подходи предполагат ангажираност на учащите чрез активното им участие в процеса на учене – те говорят, слушат, пишат, размишляват и свързват новата информация със своя житейски опит. Системното мислене, което е основен компонент на този процес, изисква учащите да разбират сложни системи чрез анализ на техните взаимосвързани елементи. Това не само развива аналитичните способности, но и създава предпоставки за задълбочено осмисляне на концепции и тяхното прилагане в реалния живот.

Настоящата статия се стреми да изследва ключовите компоненти на активното учене и четенето с разбиране, да подчертае техните психологически и когнитивни аспекти и да предложи практически насоки за насърчаване на тези умения в образователните среди. Чрез интеграцията на тези подходи образователната система може да отговори по-ефективно на нуждите на съвременните обучаеми, предоставяйки им инструментите, необходими за критично мислене, анализ и адаптация към сложни ситуации.

Основи на активното учене. Научен анализ и теоретични концепции

Активното учене е подход, който се фокусира върху ангажирането на учащите чрез различни дейности като говорене, слушане, писане, четене и размисъл. Този подход се основава на предпоставката, че ученето е активен процес, който изисква съзнателно участие и взаимодействие със съдържанието и средата, както и че всеки човек усвоява знания по уникален начин. Основните принципи на активното учене отразяват динамичния характер на когнитивните и мотивационните процеси, които формират ученето.

Според Деси и Раян (2000) самоопределената мотивация, която произтича от вътрешни подбуди като интерес и удоволствие, е основен фактор за успешното учене. Теорията за самоопределението обяснява, че когато учащите са автономни и се чувстват компетентни и свързани със своите връстници, тяхната ангажираност и интерес се увеличават. Това създава предпоставки за активно включване в процеса на учене и по-добро усвояване на знанията.

Конструктивистката теория на Пиаже (1964) и Виготски (1978) поставя акцент върху активното участие на обучаемите в процеса на изграждане на знание. Според Пиаже, ученето се основава на активното взаимодействие със

средата и промените в когнитивните структури на индивида. Виготски, от своя страна, подчертава значението на социалното взаимодействие за когнитивното развитие. Ученето чрез съвместни дейности, обмен на идеи и участие в дискусии не само насърчава разширяване на знанията, но и подпомага изграждането на умения за сътрудничество и критично мислене. Виготски също така въвежда концепцията за „зоната на близко развитие“, която подчертава, че учениците могат да постигнат по-високи резултати, когато работят с подкрепата на други.

Колб (1984) разработва теорията за ученето чрез действие, която се основава на разбирането, че ученето е динамичен процес, свързан с трансформацията на опита. Според тази теория ефективното учене преминава през четири основни етапа: **конкретно преживяване, размисъл върху опита, формиране на абстрактни концепции и тестване на тези концепции в нови ситуации**. Този цикъл създава структурирана рамка за учене чрез практически опит и активно ангажиране с материала.

Четири етапа на цикъла на Колб

1. **Конкретно преживяване (Concrete Experience)** – Това е първият етап от цикъла, при който учащите се сблъскват с нова ситуация или преживяване, което предизвиква техните съществуващи знания и умения. Например, студентите могат да участват в практически експеримент или симулация, които им позволяват да наблюдават резултатите от своите действия и взаимодействия.

2. **Размисъл върху опита (Reflective Observation)** – След като преживяването е осъществено, учащите трябва да разсъждават върху него, анализирайки какво е станало и защо. Този етап включва критично осмисляне на случилото се, разглеждане на различни перспективи и анализ на значението на преживяването.

3. **Формиране на абстрактни концепции (Abstract Conceptualization)** – В този етап учащите използват извлечените уроци от размисъла, за да формират абстрактни концепции, модели или теории. Тези концепции могат да бъдат прилагани към други контексти и ситуации и да послужат като основа за по-нататъшно учене. Например, студентите могат да развият нови стратегии за решаване на проблеми въз основа на своите анализи.

4. **Тестване на концепциите в нови ситуации (Active Experimentation)** – Последният етап включва прилагане на новите концепции в реалния свят или в други ситуации. Учащите експериментират с наученото, за да видят как теориите и концепциите работят на практика и да направят корекции, ако е необходимо.

Значение на цикъла на Колб в образователния процес

Теорията на Колб предлага холистичен подход към ученето, който включва както практически, така и теоретични елементи. Тя подчертава, че ученето не е линейно, а циклично, и изисква постоянно преминаване през различни етапи. Учащите не само получават нови знания, но и ги трансформират чрез практически опит и критична рефлексия. Този подход насърчава активно ангажиране, което е в основата на ефективното учене.

Приложение на теорията на Колб

Теорията за ученето чрез действие намира широко приложение в образованието и професионалното обучение. Например, обучителните програми често използват практически задачи, които изискват от учащите да решават проблеми в реални или симулирани условия, да разсъждават върху резултатите и да развиват нови концепции. Това подобрява тяхната способност за адаптация и прилагане на знанията в различни контексти. Освен това теорията насърчава самостоятелното учене и развитие на критично мислене, като учащите имат възможност да експериментират и да правят грешки, от които да се учат.

Критика и развитие на теорията на Колб

Макар че теорията на Колб е широко приета, тя също така е обект на критика. Някои изследователи посочват, че моделът може да не отразява сложността на всички процеси на учене и че не всички учащи преминават през четирите етапа по един и същи начин. Въпреки това, концепцията за ученето чрез действие продължава да бъде полезна рамка за разработване на учебни програми, които насърчават практическо приложение и дълбоко осмисляне на знанията.

Теорията на Колб подчертава важността на практическото учене и рефлексията като основни компоненти на дългосрочното запаметяване и прилагане на наученото. Тя предлага модел, който помага на учащите да съчетаят теорията с практиката и да развият умения за самостоятелно мислене и адаптация в различни контексти.

Кооперативното учене е подход, който се основава на идеята, че социалното взаимодействие е основен фактор за когнитивното и личностното развитие на учащите. Изхождайки от теориите на Лев Виготски и съвременни теоретици, кооперативното учене разглежда социалното взаимодействие като катализатор за изграждането на нови знания и умения. Виготски акцентира върху значението на социалното обучение чрез концепцията за „зона на близко развитие“ (ЗБР), която показва, че учениците могат да постигнат по-сложни задачи с помощта и подкрепата на други – учители, връстници или по-компетентни партньори. В този контекст кооперативното учене създава среда, в която учащите се насърчават да работят заедно за постигането на общи цели и задачи.

Основни принципи на кооперативното учене

Кооперативното учене се основава на редица ключови принципи, които включват:

1. **Позитивна взаимозависимост** – Учащите разчитат един на друг за постигането на целите. Това означава, че успехът на един зависи от успеха на всички в групата, което насърчава сътрудничество и подкрепа.
2. **Индивидуална и групова отговорност** – Всеки член на групата е отговорен за собствения си принос, както и за общия успех на групата. Това стимулира активно участие и отговорност към груповите цели.

3. **Социално взаимодействие** – Чрез дискусии, споделяне на идеи и сътрудничество, учащите развиват своите комуникационни умения, учат се да изслушват и уважават различни гледни точки.

4. **Развитие на умения за групова работа** – Учащите се учат как да решават конфликти, да планират съвместни задачи и да оценяват своето и чуждото представяне, което създава база за бъдеща успешна професионална и социална реализация.

Ползи от кооперативното учене

Кооперативното учене предлага редица предимства, сред които подобряване на когнитивните и социалните умения на обучаемите. Чрез активно участие в групови задачи, учащите придобиват по-задълбочено разбиране на учебния материал, тъй като дискусиите и обменът на идеи насърчават критичното мислене и креативността. Проучванията показват, че кооперативното учене води до по-добри академични резултати, тъй като учащите се чувстват по-ангажирани и мотивирани в процеса.

Кооперативното учене като средство за социална подкрепа

Кооперативното учене играе важна роля в създаването на чувство за общност и взаимна подкрепа сред обучаемите. Когато учащите работят заедно за постигането на общи цели, те изграждат чувство на принадлежност и социална подкрепа, което повишава мотивацията им и намалява чувството на изолация. Този подход намалява конкуренцията и стимулира колективната работа, като насърчава атмосфера на доверие и споделяне.

Влияние върху социалните умения

Кооперативното учене също така подпомага развитието на ключови социални умения, като комуникация, умение за работа в екип, разрешаване на конфликти и емоционална интелигентност. Чрез работа в група учащите се учат как да изразяват своите идеи, да сътрудничат с другите и да разбират различни гледни точки. Това прави кооперативното учене полезно не само за академичното развитие, но и за личностното и социалното развитие.

Приложения на кооперативното учене

Кооперативното учене може да бъде интегрирано в различни учебни среди чрез разнообразни стратегии като групови проекти, дискусийни кръгове, съвместно решаване на проблеми и създаване на казуси за работа в група. Тези методи стимулират учащите да използват своите знания в контекста на реални ситуации и да си сътрудничат за постигането на оптимални резултати.

Кооперативното учене е подход за насърчаване на социалното и когнитивното развитие на учащите. Като се основава на принципите на взаимно обучение и социално взаимодействие, този подход осигурява ефективна среда за сътрудничество, обмен на знания и изграждане на умения за критично мислене. Чрез намаляване на конкуренцията и насърчаване на сътрудничеството кооперативното учене създава условия за дълготрайно и дълбоко осмисляне на учебния материал и социална интеграция на учащите.

Активното учене изисква целенасочено и осъзнато ангажиране на когнитивни процеси, които подпомагат задълбоченото осмисляне и интегриране на нова информация. Основна цел на активното учене е да създаде

условия, при които учениците не само възприемат съдържанието пасивно, но и активно го обработват, осмислят и свързват с вече придобити знания и умения. В този процес ключова роля играе управлението на когнитивното натоварване – концепция, въведена от Джон Суелър (Sweller, 1988).

Теория на когнитивното натоварване

Теорията на когнитивното натоварване разглежда капацитета на работната памет като ограничен и подчертава важността на ефективното управление на ресурсите ѝ. Sweller (1988) твърди, че учащите трябва да взаимодействат с учебния материал по начини, които минимизират ненужното когнитивно натоварване и поддържат концентрацията върху същностната информация. Според теорията, съществуват три вида когнитивно натоварване:

1. **Основно когнитивно натоварване (Intrinsic load)** – то е свързано с естествената сложност на задачата и зависи от нивото на знания на учащия. За да се справят с това натоварване, учебните задачи трябва да бъдат адаптирани към нивото на разбиране на учениците и постепенно усложнявани.

2. **Допълнително когнитивно натоварване (Extraneous load)** – то произтича от начина, по който се представя информацията, и може да бъде минимизирано чрез използването на ясни, логически структури и подходящи визуални средства. Премахването на излишни или разсейващи елементи от представянето на информацията намалява този тип натоварване.

3. **Полезно когнитивно натоварване (Germane load)** – това е натоварването, свързано с усвояването и разбирането на учебния материал. То подпомага изграждането на нови когнитивни схеми и интегрирането на знанията в дългосрочната памет.

Стратегии за оптимизация на когнитивното натоварване

За да се подпомогне ефективното учене, е необходимо използването на стратегии за намаляване на ненужното натоварване и насърчаване на полезното натоварване. Някои от най-ефективните подходи включват:

- **Създаване на мисловни карти:** Мисловните карти са мощен инструмент за визуализация на концепции и връзки между тях. Те подпомагат запаметяването и осмислянето на сложна информация чрез графично представяне и свързване на идеи.

- **Визуални елементи:** Визуалните представяния като диаграми, таблици, графики и изображения улесняват разбирането и интеграцията на нова информация. Те помагат за намаляване на когнитивното натоварване, като представят сложни концепции по достъпен и разбираем начин.

- **Структуриране на съдържанието:** Добре структурираното представяне на учебния материал помага на учащите да го осмислят и организират в логическа последователност. Структурирането включва използване на заглавия, подзаглавия, обобщения и ключови точки, които улесняват навигацията и разбирането на информацията.

- **Разделяне на сложни задачи:** Прилагането на метод за постепенно усложняване на задачите помага на учащите да разберат основите, преди да преминат към по-сложни аспекти на учебния материал. Това намалява

натоварването върху работната памет и създава устойчива основа за надграждане на знанията.

Приложение на когнитивните стратегии в активното учене

Чрез използването на тези стратегии, активното учене може да се превърне в ефективен инструмент за дългосрочно запаметяване и осмисляне на информацията. Когато учебните задачи са представени по ясен и достъпен начин, учащите могат да се съсредоточат върху разбирането и анализирането на съдържанието, вместо да бъдат разсейвани от излишни подробности. Освен това, насърчаването на рефлексия и обсъждане на наученото в групов контекст подпомага укрепването на знанията и тяхното приложение в нови ситуации.

В заключение, теорията на когнитивното натоварване подчертава важноста на управлението на умствения ресурс по време на ученето. Чрез използването на ефективни стратегии за намаляване на ненужното натоварване и насърчаване на активно участие в учебния процес, активното учене може да доведе до дълбоко разбиране и дългосрочно усвояване на знанията.

Активното учене е сложен процес, който включва множество елементи и подходи, свързани с мотивацията, когнитивното развитие и социалното взаимодействие. Чрез активно включване на учащите в процеса на учене се развиват критични мисловни умения, способност за анализ, синтез и оценка на информацията. Съвременните теории и концепции показват, че този подход не само подобрява ученето, но и подготвя учащите за успешно справяне с предизвикателствата на съвременния свят.

Психологически аспекти на активното учене

Активното учене е неразривно свързано с редица психологически аспекти, които включват мотивацията, емоционалното ангажиране и когнитивната обработка на информацията. Тези компоненти играят централна роля за постигането на ефективност и устойчивост на ученето. В съвременните теоретични и емпирични изследвания се подчертава значението на психологическите фактори за формирането на активно ангажирана и компетентна учебна среда.

Теорията на самоопределената мотивация

Според теорията на самоопределената мотивация (Deci & Ryan, 2000), мотивацията на учащите е основен фактор за успешното им включване в процеса на учене. Теорията поставя акцент върху вътрешната мотивация, която се основава на три основни психологически потребности:

1. **Автономия** – Когато учащите имат усещане за контрол върху собственото си обучение, те са по-мотивирани и по-ангажирани. Среда, която предоставя възможност за самостоятелно вземане на решения и избор на подход към задачите, насърчава автономността и създава предпоставки за устойчиво учене.

2. **Компетентност** – Усещането за компетентност е свързано с увереността, че учащият може да се справи с поставените задачи. Когато учениците получават положителна обратна връзка и преодоляват

предизвикателства, те развиват усещане за собствените си способности, което насърчава по-голяма ангажираност.

3. **Свързаност** – Чувството за принадлежност и свързаност с другите играе важна роля в мотивацията за учене. Взаимодействието с връстници, преподаватели и участие в съвместни дейности създава усещане за общност и значимост.

Емоционално ангажиране и значението на емоциите

Емоционалното ангажиране е друг важен аспект на активното учене. Емоциите играят съществена роля в когнитивната обработка на информацията, като могат както да стимулират, така и да възпрепятстват ученето. Според Lazarus (1991), емоционалните реакции са свързани с индивидуалната оценка на ситуацията – позитивните емоции като удоволствие и интерес засилват ангажираността и мотивацията за учене, докато негативните емоции като страх или тревожност могат да предизвикат стрес и да намалят способността за фокусиране.

Ролята на когнитивната обработка в активното учене

Когнитивната обработка на информацията е важен аспект на активното учене, който включва разбирането, организирането и запаметяването на учебния материал. Теорията на когнитивното натоварване на Sweller (1988) посочва, че ефективното учене зависи от оптималното използване на ресурсите на работната памет. Когнитивните процеси могат да бъдат подпомогнати чрез стратегии като използване на визуални материали, мисловни карти и структурирано представяне на информацията.

Влияние на социално-психологическите фактори

Социално-психологическите фактори, като групова динамика и социално влияние, също играят роля в активното учене. Според Vygotsky (1978) социалното взаимодействие е ключово за когнитивното развитие. Взаимодействието с други учащи чрез кооперативно учене и сътрудничество стимулира обмяна на идеи, рефлексия и критично мислене. Груповите дискусии, съвместното решаване на задачи и обменът на опит водят до по-дълбоко разбиране на концепциите и изграждане на социални умения.

Значение на обратната връзка

Обратната връзка е важен компонент на активното учене и има значително влияние върху мотивацията и ангажираността на учащите. Според Hattie и Timperley (2007), ефективната обратна връзка предоставя информация за представянето и показва как учащите могат да подобрят своите умения. Тя трябва да бъде конкретна, своевременна и насочена към стимулиране на по-нататъшно учене и развитие.

Метакогнитивни умения и саморегулация

Активното учене също така включва развитието на метакогнитивни умения – способността за планиране, наблюдение и оценка на собствения процес на учене. Учащите, които развиват метакогнитивни умения, са по-добре подготвени да разбират своите силни и слаби страни и да прилагат стратегии за преодоляване на трудностите. Саморегулацията насърчава самостоятелността,

поемането на отговорност за ученето и способността за адаптиране към различни учебни ситуации.

Психологическите аспекти на активното учене са от съществено значение за изграждането на ефективна учебна среда. Чрез осигуряване на мотивация, емоционална ангажираност, подкрепа и развитие на когнитивните и метакогнитивните процеси, активното учене може да трансформира начина, по който учащите усвояват знания и ги прилагат в различни контексти. То създава условия за дълготрайно усвояване на знанията, изграждане на увереност и развитие на умения за справяне с бъдещи предизвикателства.

Четене с разбиране и когнитивни процеси

Четенето с разбиране представлява сложен процес на когнитивна обработка, който изисква ангажиране с текста, разкриване на неговите значения и свързване на новопридобитата информация с предишни знания и опит. Това умение е основополагащо не само за активното учене, но и за социалното и интелектуалното развитие на децата и възрастните. Четенето с разбиране предоставя основата, върху която се изграждат способностите за критично мислене, анализ, синтез и прилагане на наученото в нови контексти.

Четенето с разбиране има значение за успешното функциониране в образователната и социалната сфера. Според Snow (2002), този процес включва активно взаимодействие с текста, при което читателят осмисля и интерпретира прочетеното, използвайки своите езикови и когнитивни способности. Той е в основата на всяка съзнателна човешка дейност и е ключово за развитието на функционална грамотност. Чрез овладяване на четенето с разбиране, учащите се научават да разбират смисъла на текстовете, да извличат нова информация и да свързват наученото с личния си опит и други източници на знания.

Четенето с разбиране заема ключова роля в когнитивното развитие на децата. То подпомага изграждането на когнитивни схеми и развитието на аналитични умения, които са в основата на разбирането на по-сложни текстове и концепции. Възрастните също се нуждаят от умения за четене с разбиране, за да могат да се адаптират към променящия се свят и да бъдат ефективни в професионалната и социалната си среда. Според Cain и Oakhill (2007), развитието на четенето с разбиране е свързано с множество когнитивни фактори, включително работната памет, лексикалното знание и способността за инференции (извеждане на заключения).

Четенето с разбиране е комплексен когнитивен процес, който включва взаимодействие на различни когнитивни компоненти. Geiger и Millis (2004) посочват, че успешното четене с разбиране изисква:

- **Четене с определена цел:** Читателят трябва да има ясна цел за четене, която може да включва търсене на информация, анализ на аргументи или развлечение.
- **Разбиране на прочетеното:** Този процес включва декодиране на думите, осмисляне на изреченията и разкриване на цялостния смисъл на текста.

- **Свързване на новата информация със съществуващи знания:** Читателят свързва наученото с предишния си опит, което му помага да осмисли и запомни новата информация.

Много съвременни изследвания потвърждават значението на четенето с разбиране за развитието на критично мислене и способността да се прави разлика между факти и мнения. Duke и Pearson (2002) подчертават, че ефективното четене с разбиране изисква активно участие и ангажиране с текста, като ключовите стратегии включват задаване на въпроси, резюмиране и разсъждаване върху съдържанието. Теорията на метакогнитивното четене, разгърната от Flavell (1979), акцентира върху способността на читателя да планира, контролира и оценява собственото си четене, което е от съществено значение за успешното осмисляне на текста.

Способността за четене с разбиране е съществена не само за личностното развитие, но и за професионалната реализация. В съвременния свят на информация и комуникация хората трябва да могат да разбират, анализират и оценяват информацията, която получават. Това е особено важно в професии, изискващи умения за работа с текстове, научни изследвания, анализи и представяне на данни. Според Hirsch (2003), четенето с разбиране е ключов фактор за развитието на „културна грамотност“, която дава възможност за успешна комуникация и социално взаимодействие.

Четенето с разбиране е основополагащо умение, което подпомага когнитивното, емоционалното и социалното развитие на децата и възрастните. То изисква активна работа с текста, свързване на новопридобитата информация със съществуващите знания и използване на различни когнитивни стратегии за анализ и осмисляне. Чрез развитието на четенето с разбиране се създава основа за успешно учене, критично мислене и ефективна социална и професионална реализация.

Системно мислене в активното учене

Системното мислене представлява подход, който разглежда всяка система като съвкупност от взаимосвързани и взаимозависими елементи. Този подход подпомага разбирането на сложни въпроси чрез анализ на взаимодействията между компонентите на системата, като се фокусира върху връзките, динамиката и контекста, в който съществува даден проблем или явление. Системното мислене е особено важно умение в съвременния свят, където повечето въпроси, пред които се изправят хората, са свързани със сложни системи – било то социални, икономически или екологични.

Системното мислене насърчава учащите да разглеждат проблемите и решенията не изолирано, а като част от цялостен контекст. Това е ключово за вземането на информирани решения и за разбирането на дългосрочните последици на различни действия. Способността за системно мислене помага на индивидите да идентифицират основните причини за дадени проблеми, да предвидят възможните последствия и да създават устойчиви решения, които отчитат възможните взаимодействия между различните компоненти на системата. В контекста на активното учене, това умение насърчава учениците да

анализират и синтезират информация, като я свързват със своите познания и практически опит.

Системното мислене играе ключова роля в когнитивното и личностното развитие на децата и възрастните. Децата, които развиват умения за системно мислене, са по-добре подготвени да се справят с комплексни задачи, които изискват критично мислене и творчески подходи. Според изследванията на Senge (1990), системното мислене е "петата дисциплина" в организационното обучение, която обединява личностното майсторство, менталните модели, споделяната визия и екипното учене в рамките на една цялостна рамка за анализ и действие. Този подход не само подобрява разбирането на сложни проблеми, но също така развива способността за сътрудничество и вземане на колективни решения.

Според Meadows (2008), системното мислене помага за по-доброто разбиране на динамичните процеси и нелинейните взаимодействия в системите. Тя подчертава, че способността да се разглежда "голямата картина" и да се анализират връзките между отделните елементи е критична за устойчивото развитие и управлението на сложни проблеми. Meadows въвежда понятието за "лостови точки" в системите, което се отнася до малки интервенции, които могат да доведат до значителни промени в системата.

Sterman (2000) подчертава важността на системното мислене в контекста на управлението на бизнес и социални системи, като отбелязва, че често хората правят грешки, когато игнорират взаимозависимостите в системата и се фокусират само върху краткосрочни решения. Чрез използването на симулации и моделиране системното мислене може да помогне за визуализацията и анализа на различни сценарии, което води до по-добро вземане на решения.

Системното мислене намира приложение в образованието чрез използването на различни методи и инструменти за анализ и интерпретация. Например, симулациите и казусите предоставят възможност на учащите да изследват реални проблеми, като анализират възможните причини и последици. Това помага на учениците да разберат сложността на взаимодействията и да разработят стратегии за решаване на проблеми, които се основават на дългосрочно планиране и устойчиви решения.

За да бъде системното мислене успешно интегрирано в учебния процес, е необходимо да се създадат условия за участие в групови дискусии, съвместни проекти и задачи, които изискват анализ на сложни въпроси. Това насърчава учащите да мислят критично, да идентифицират взаимовръзките и да разработват креативни решения, които отчитат въздействието върху цялата система.

Формирането на системното мислене изисква създаване на условия и използване на методи, които стимулират учащите да възприемат проблемите в тяхната цялост, да анализират взаимовръзките между различни компоненти и да създават решения, които отчитат сложността на системата.

Ето някои от основните методи и техники, които се използват за развитието на системно мислене:

1. Симулации и моделиране

- **Описание:** Симулациите и моделирането предлагат възможност на учащите да изследват и анализират сложни системи в контролирана среда. Те включват използване на компютърни симулации, математически модели и визуални инструменти за изследване на различни сценарии и взаимодействия между елементите на системата.

- **Пример:** Моделиране на екологични системи, за да се анализира въздействието на човешките действия върху природата или симулация на икономически процеси, за да се разгледат последствията от определени политики.

2. Диаграмиране на системи (System Mapping)

- **Описание:** Диаграмите на системите са графични представяния на компонентите на една система и техните взаимодействия. Те помагат на учащите да визуализират връзките и зависимостите между различни елементи и да анализират влиянието на промените в системата.

- **Методи:** Включват диаграми като причинно-следствени връзки (causal loop diagrams), диаграми на потокове и запаси (stock-and-flow diagrams) и други. Тези инструменти помагат за идентифициране на ключови фактори, които оказват влияние върху системата, и за разкриване на обратни връзки.

3. Разглеждане на казуси (Case Studies)

- **Описание:** Казусите представляват реални или хипотетични ситуации, които учащите трябва да анализират. Те предоставят възможност за разглеждане на проблеми от различни ъгли и за идентифициране на основните взаимовръзки между различни аспекти на системата.

- **Пример:** Казус за анализ на социална политика, която се отразява на различни социални групи, или разглеждане на бизнес стратегия и въздействието ѝ върху пазара.

4. Дискусионни групи и брейнсторминг (Brainstorming)

- **Описание:** Груповите дискусии и брейнстормингът предоставят възможност за обмен на идеи, анализ на различни гледни точки и изследване на взаимодействията в рамките на системата. Участниците обсъждат и анализират различни сценарии, което насърчава критично мислене и задълбочено разбиране на сложни проблеми.

- **Приложение:** Участниците се насърчават да представят алтернативни решения, да обсъждат потенциални рискове и ползи и да предлагат новаторски подходи за справяне с проблемите.

5. Анализ на обратни връзки (Feedback Loops)

- **Описание:** Анализът на обратните връзки е важен аспект на системното мислене, тъй като позволява на учащите да разберат как промените в един компонент на системата могат да окажат влияние върху останалите елементи. Обратните връзки могат да бъдат положителни (усилващи) или отрицателни (регулиращи), което е важно за разбирането на динамиката на системата.

- **Приложение:** Този метод може да се използва за анализ на процеси в природата, икономиката, социалните науки и други области, където взаимовръзките между елементите играят критична роля.

6. Мисловни карти (Mind Mapping)

- **Описание:** Мисловните карти помагат за организиране и визуализация на информацията, като разкриват връзките между различни концепции и идеи. Те са полезни за идентифициране на взаимовръзките между елементите на системата и за структуриране на информацията по лесен за осмисляне начин.

- **Приложение:** Могат да се използват за планиране на проекти, решаване на проблеми, стратегическо мислене и анализ на различни аспекти на една система.

7. Ролева игра (Role-Playing)

- **Описание:** Чрез ролевата игра участниците могат да поемат различни роли и да анализират как техните действия и решения се отразяват върху останалите части на системата. Това дава възможност за практическо разбиране на сложните взаимодействия и последиците от дадени действия.

- **Приложение:** Използва се в различни контексти като бизнес симулации, социални въпроси или управление на конфликти.

8. Анализ на системни проблеми чрез „защо-как“ (Why-How Laddering)

- **Описание:** Тази техника се фокусира върху изследване на основните причини за даден проблем чрез задаване на последователни въпроси „защо“ и „как“. Целта е да се достигне до дълбокото разбиране на корените на проблема и потенциалните пътища за разрешаването му.

- **Приложение:** Може да се използва за разследване на проблеми в образованието, бизнеса и инженерството, като помага за формулиране на дългосрочни и устойчиви решения.

9. Системно мислене в контекста на играта на сценарии (Scenario Planning)

- **Описание:** Сценарийното планиране позволява изследване на различни възможни бъдещи събития и техните потенциални въздействия върху системата. Участниците анализират различни сценарии и разработват стратегии за адаптация към промените.

- **Приложение:** Използва се за дългосрочно планиране в бизнеса, политиката, екологията и други области, където несигурността и комплексността изискват анализ на множество перспективи.

Системното мислене може да бъде формирано и усъвършенствано чрез използване на различни методи и техники, които насърчават разбирането на сложните взаимодействия между елементите на системата. Чрез симулации, моделиране, групови дискусии и други подходи учащите се учат да разглеждат проблемите от множество гледни точки, да анализират причините и следствията и да предлагат устойчиви решения. Тези умения са от съществено значение за справяне с предизвикателствата на съвременния свят и за изграждането на критично и аналитично мислене.

Системното мислене е ключово умение за разбирането на сложни проблеми и за създаването на устойчиви решения. В контекста на активното учене то предоставя на учащите инструменти за анализ, синтез и интерпретация на информация, което ги прави по-добре подготвени да се справят с предизвикателствата на съвременния свят. Чрез прилагането на системното мислене учениците могат да развият по-задълбочено разбиране на контекста и да изградят способност за вземане на информирани и дългосрочни решения.

Влиянието на емоционалното въвличане върху активното учене

Емоционалното въвличане на учащите е основен елемент в процеса на активното учене и е свързано с техния успех и дългосрочно усвояване на знанията. Чрез емоционално въздействащи елементи като сътрудничество, позитивна обратна връзка и прилагане на наученото в практически контексти, учебният процес се обогатява и стимулира по-дълбоко разбиране и дълготрайно запаметяване. Емоционалното въвличане не е само въпрос на мотивация, а също така ключов фактор за развитието на когнитивните умения, което има значение както за децата, така и за възрастните.

Според Pekrun (2006), емоциите играят решаваща роля в когнитивните процеси, свързани с ученето. Позитивните емоции като радост, интерес и ентузиазъм насърчават задълбочено осмисляне на учебния материал и по-висока мотивация за учене. Обратно, негативните емоции като тревожност и страх могат да възпрепятстват ученето, като намалят способността на учащите да се фокусират и обработват информация. Pekrun също така подчертава, че емоционалното състояние на учащите е пряко свързано със способността им да създават значими връзки между новите знания и предишния опит.

Fredrickson (2001) представя теорията за разширението и изграждането на положителните емоции, която подчертава, че положителните емоции разширяват познавателния диапазон на учащите, като им помагат да мислят по-креативно и да създават нови връзки между идеите. Когато учащите се чувстват емоционално свързани с материала, те показват по-голямо въвличане и по-дълбоко осмисляне на съдържанието. Това е особено важно при използването на методи, които включват сътрудничество и групови дейности, тъй като положителната емоционална среда насърчава взаимодействие и обмен на идеи.

Емоционалната интелигентност, дефинирана от Goleman (1995), играе важна роля в процеса на активното учене. Способността на учащите да разпознават, управляват и използват собствените си емоции влияе върху тяхната адаптация към нови ситуации и взаимодействие с другите. Учащите с висока емоционална интелигентност са по-добре подготвени да се справят с предизвикателствата в учебния процес, като демонстрират по-висока устойчивост и мотивация за успех.

Сътрудничеството и социалното взаимодействие са ключови фактори за емоционалното въвличане на учащите. Виготски (1978) подчертава значението на социалното взаимодействие в процеса на когнитивното развитие, като отбелязва, че ученето се случва най-ефективно чрез взаимодействие с други

хора. Когато учащите работят заедно, те се мотивират взаимно и се въвличат емоционално с учебния материал, което води до по-добро запомняне и осмисляне на информацията.

Ефективната обратна връзка е един от най-силните инструменти за емоционално въвличане в активното учене. Според Hattie и Timperley (2007), обратната връзка предоставя на учащите информация за тяхното представяне и насърчава по-нататъшно развитие чрез поставяне на нови цели и преодоляване на предизвикателства. Положителната и насърчаваща обратна връзка създава чувство на удовлетворение и значимост, което стимулира ангажираността и желанието за продължаване на ученето.

Когато учащите имат възможност да приложат наученото в реални или симулирани ситуации, те създават по-силни емоционални връзки с учебния материал. Това насърчава дългосрочното запомняне на информацията и подобрява уменията за критично мислене и анализ. Например, проектно-ориентираното учене и практическите упражнения дават на учащите възможност да взаимодействат с учебния материал и да развият своята увереност и умения.

Емоционалното въвличане е неразривно свързано с активното учене и играе ключова роля за постигане на дългосрочни резултати и развитие на умения за критично мислене. Чрез използването на емоционално въздействащи елементи като сътрудничество, обратна връзка и практически приложения, учебният процес може да бъде обогатен и да доведе до по-дълбоко разбиране и прилагане на знанията.

Практически аспекти на развиване на критично мислене и активно учене

Активното учене, като метод, изисква участие, което надхвърля простото запаметяване на факти. То насърчава учащите да бъдат активни изследователи и творци на знания, което е от съществено значение в контекста на бързо променящата се социална и технологична среда. Според съвременни изследвания, уменията за критично мислене и активно учене водят до по-добро разбиране на сложни концепции и подпомагат устойчивото запаметяване и прилагане на наученото в практиката (Brookfield, 2012). Това е необходимо не само за професионалната реализация, но и за развитието на гражданска култура, ориентирана към критично и информирано участие в обществото.

Задачата на съвременното образование е да създава среда, в която критичното мислене и активното учене се насърчават чрез разнообразие от методи и подходи. Това включва дискусии, анализ на казуси, сътрудничество, индивидуални и групови проекти, както и използване на цифрови инструменти за проверка и анализ на информацията. Създаването на такава среда изгражда основа за формирането на умения за разсъждение, които подготвят учащите за бъдещето и за справяне с предизвикателствата, пред които ще се изправят в личния и професионалния си живот.

Практическите подходи и методи за насърчаване на критичното мислене са съществени за изграждането на умения за разсъждение, анализ и синтез на информация.

Насърчаване на критичното мислене чрез задаване на въпроси

Един от основните аспекти на критичното мислене е умението да се задават въпроси. Paul и Elder (2014) подчертават, че задаването на въпроси насърчава размисъл, изследване на възможностите и формулиране на аргументи, основани на доказателства. Обучаемите трябва да бъдат стимулирани да задават въпроси като "Какви са доказателствата за това твърдение?", "Какви са алтернативните гледни точки?" и "Какви са последствията от определено решение?". Чрез въпроси учащите се учат да мислят аналитично и критично, като изследват различни аспекти на дадена тема.

Различни гледни точки и дебат

Критичното мислене изисква способност за разглеждане на различни гледни точки. Според Brookfield (2012), дебатите и дискусиите предоставят възможност на обучаемите да се запознаят с противоположни аргументи и да изследват сложността на различни проблеми. Тези дейности не само насърчават уважение към различните мнения, но и подобряват аргументацията и логическата последователност на мисленето. Например, в класната стая учащите могат да участват в структурирани дебати по актуални социални въпроси, което насърчава критичното мислене и умението да се изразяват аргументирано.

Сътрудничество и групови проекти

Съвместната работа и груповите проекти са ефективен начин за насърчаване на активното учене и критичното мислене. Виготски (1978) подчертава, че социалното взаимодействие играе ключова роля в когнитивното развитие. Когато обучаемите работят заедно, те обменят идеи, анализират информация и съвместно решават проблеми. Груповите проекти също така насърчават развитието на комуникационни умения и сътрудничество, като създават условия за конструктивен диалог и съвместно търсене на решения.

Използване на цифрови инструменти за проверка на информация

В съвременната епоха на дезинформация и информационно претоварване, обучаемите трябва да развият умения за критично анализиране на източници и проверка на информацията. Цифрови инструменти като FactCheck.org и PolitiFact предоставят възможности за независимо проверяване на твърденията и насърчават критичната оценка на информацията. Baron (2018) отбелязва, че използването на тези инструменти в учебната среда може да помогне на учащите да развият по-добра информираност за това как се манипулира информацията и как да разпознават фалшиви новини.

Индивидуално и саморегулирано учене

Активното учене включва не само съвместна работа, но и индивидуално саморегулирано учене. Zimmerman (2002) подчертава значението на саморегулацията, която включва планиране, мониторинг и оценка на собствения процес на учене. Учащите трябва да се научат да задават цели, да следят напредъка си и да анализират резултатите си. Това изгражда навици за самостоятелно учене и развива способността за критично мислене.

Практически примери

1. **Проектно-ориентирано обучение** – Учащите разработват проект по определена тема, като анализират информацията, провеждат изследвания и

представят своите заключения. Това включва работа в екип, използване на цифрови инструменти и критичен анализ на източниците.

2. **Казуси** – Обучаемите решават конкретни казуси, които изискват анализ на различни гледни точки и вземане на решения въз основа на доказателства. Тази техника развива аналитични умения и насърчава практическото приложение на теоретични знания.

3. **Обратна връзка и рефлексия** – Учениците получават обратна връзка за своето представяне и се насърчават да рефлексират върху своите успехи и предизвикателства. Това стимулира развитието на критично мислене и самоанализ.

Развиването на критично мислене и активно учене изисква създаване на подходяща учебна среда, която насърчава задаването на въпроси, анализ на различни гледни точки и проверка на информацията. Чрез използване на съвместни проекти, цифрови инструменти и индивидуално учене, учащите се подготвят за успешно справяне с предизвикателствата на съвременния свят. Критичното мислене е не само средство за академичен успех, но и за вземане на информирани решения в реалния живот.

Обобщени изводи

Анализът на развитието на умения за активно учене и четене с разбиране подчертава тяхното ключово значение за изграждането на успешни, адаптивни и критично мислещи личности. Уменията за активно учене предоставят основа за задълбочено осмисляне на информацията, за осмисляне на нови концепции и за прилагане на знанията в различни контексти. Четенето с разбиране, като част от този процес, подпомага интерпретацията на текстове, свързването на новопридобитите знания със съществуващия опит и формирането на критична оценка за заобикалящия свят.

Придобиването на тези умения зависи от наличието на подкрепяща среда – както в образователните институции, така и в семейството. Сътрудничеството между тези две сфери е решаващо за създаването на условия, които насърчават критично мислене и активно учене. Съвременните методи на преподаване, които акцентират на сътрудничеството, използването на цифрови инструменти и разнообразието в подходите към ученето, предоставят възможности за дълбоко и устойчиво усвояване на знания.

Препоръки за практиката

1. Създаване на интерактивна учебна среда – Учителите трябва да прилагат методи, които включват активното участие на учащите, като дискусии, дебати, проектно-ориентирано учене и практически задачи. Тези методи стимулират критичното мислене и насърчават анализ и синтез на информацията.

2. Развитие на умения за четене с разбиране – Преподавателите трябва да използват упражнения и подходи, които подпомагат разбирането на текста, осмислянето на съдържанието и свързването му с предишния опит на учащите. Това може да включва четене с въпроси и отговори, обобщения и дискусии върху прочетеното.

3. **Насърчаване на семейната подкрепа** – Родителите трябва да бъдат информирани за значението на активното учене и четенето с разбиране и насърчавани да участват в образователния процес чрез дискусии с децата, осигуряване на подкрепа при проекти и взаимодействие с учителите.

4. **Използване на цифрови инструменти** – Учебните заведения трябва да въвеждат цифрови технологии, които подпомагат проверката на факти, критичния анализ и визуализацията на информацията. Цифровите платформи за проверка на достоверността на източниците и ресурсите за интерактивно учене могат да обогатят учебния процес.

5. **Насърчаване на сътрудничеството** – Създаването на среда, в която се насърчава кооперативното учене, е от ключово значение за формирането на умения за сътрудничество и ефективно решаване на проблеми. Учениците трябва да бъдат стимулирани да работят заедно, да обменят идеи и да решават общи задачи.

6. **Предоставяне на навременна и конструктивна обратна връзка** – Учителите трябва редовно да предоставят обратна връзка, която да е насочена към развитието на уменията и постигането на учебните цели. Положителната обратна връзка насърчава увереността и мотивацията за учене.

7. **Укрепване на институционалното сътрудничество** – Учебните заведения, родителите и обществото трябва да работят заедно за изграждането на цялостна подкрепяща система за учене. Съвместните проекти, консултации и обменът на добри практики подпомагат развитието на учащите и повишават тяхната мотивация.

8. **Развитие на саморегулираното учене** – Учащите трябва да бъдат насърчавани да си поставят цели, да следят и оценяват своя прогрес и да рефлектират върху наученото. Това изгражда навици за самостоятелно учене и способност за адаптация към нови предизвикателства.

Чрез прилагането на тези препоръки можем да изградим устойчива учебна среда, която подпомага формирането на критично мислещи, самостоятелни и активни граждани, готови да участват в живота на обществото и да се справят успешно с предизвикателствата на съвременното.

Заклучение

Формирането на умения за активно учене и четене с разбиране е образователна цел със стратегическа необходимост за успешно справяне на обучаемите със сложността и динамиката на съвременното общество.

В контекста на сегашното историческо време, характеризиращо се с нарастващ обем информация, бърза дигитализация и глобални трансформации, тези умения заемат водещо място в процеса на обучение и са част от учещата среда. Те надхвърлят границите на запаметяването и предоставят възможност учениците да придобиват знания, да ги осмислят, интерпретират и прилагат в различни реални контексти.

Процесът на активно учене изисква прилагане на методи на обучение, които ангажират взаимодействие с учебното съдържание, които насърчават участие, сътрудничество и рефлексия. Активната учеща среда подготвя

обучаемите да бъдат гъвкави и да отговарят на предизвикателствата, като развиват критично мислене и способност за вземане на информирани решения. Това подобрява познавателните умения и формира личностни качества като увереност, инициативност и отговорност. Уменията за активно учене, разглеждани в контекста на сегашното историческо време, създават условия за изграждането на компетентности, които могат да се адаптират към променящите се социални и икономически условия.

Четенето с разбиране, от своя страна има ключова роля за формирането на критично мислене и способността за анализ на информацията. В съвременната учеща среда, където информацията е навсякъде, разбирането на текстове и оценката на тяхната достоверност е основно умение, което предпазва от манипулации и насърчава осъзнато участие в обществените процеси. Чрез четенето с разбиране учениците придобиват способността да се ориентират в сложния свят на медиите, да правят критични преценки и да вземат осъзнати решения. Това умение стимулира развитието на аналитично и творческо мислене и изгражда основата за формиране на гражданска съзнателност и отговорност.

В синхрон с промените на съвременната образователна действителност, съчетаването на активно учене и четене с разбиране изгражда поколение, което е готово да се изправи пред предизвикателствата на глобалния свят с отворен ум и критична мисъл. Тази интеграция създава учеща среда, която стимулира сътрудничеството, разширява хоризонтите и насърчава иновациите. Учениците, които са подготвени чрез този модел на обучение, могат да разглеждат света с критичен поглед, да задават въпроси и да намират устойчиви решения, водени от мисълта за създаване на справедливо и устойчиво общество.

Постигането на тези умения в процеса на обучение изисква целенасочени усилия за създаване на подходяща учеща среда и интерактивни педагогически взаимодействия. Само по този начин ще можем да изградим личности, способни да мислят задълбочено, да действат с решителност и да оставят значима следа в съвременното общество.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **BARON, N.** (2018). *Checking the Facts in a Digital World: Tools for Media Literacy*. Oxford University Press.
2. **BROOKFIELD, S. D.** (2012). *Teaching for Critical Thinking: Tools and Techniques to Help Students Question Their Assumptions*. Jossey-Bass.
3. **CAIN, K., & Oakhill, J.** (2007). *Children's Comprehension Problems in Oral and Written Language: A Cognitive Perspective*. Guilford Press.
4. **DECI, E. L., & Ryan, R. M.** (2000). *The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior*. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.

5. **DUKE**, N. K., & Pearson, P. D. (2002). Effective Practices for Developing Reading Comprehension. In A. Farstrup & S. Samuels (Eds.), *What Research Has to Say About Reading Instruction* (pp. 205-242). International Reading Association.
6. **FLAVELL**, J. H. (1979). Metacognition and Cognitive Monitoring: A New Area of Cognitive–Developmental Inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906-911.
7. **FREDRICKSON**, B. L. (2001). The Role of Positive Emotions in Positive Psychology: The Broaden-and-Build Theory of Positive Emotions. *American Psychologist*, 56(3), 218-226.
8. **GEIGER**, A., & Millis, K. (2004). The Role of Reading Comprehension in the Learning Process. *Journal of Educational Psychology*.
9. **GOLEMAN**, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Bantam Books.
10. **HATTIE**, J., & Timperley, H. (2007). The Power of Feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81-112.
11. **HIRSCH**, E. D. (2003). *The Knowledge Deficit: Closing the Shocking Education Gap for American Children*. Houghton Mifflin Harcourt.
12. **KOLB**, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Prentice Hall.
13. **LAZARUS**, R. S. (1991). *Emotion and Adaptation*. Oxford University Press.
14. **MEADOWS**, D. H. (2008). *Thinking in Systems: A Primer*. Chelsea Green Publishing.
15. **PAUL**, R., & Elder, L. (2014). *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life*. Pearson.
16. **PEKRUN**, R. (2006). The Control-Value Theory of Achievement Emotions: Assumptions, Corollaries, and Implications for Educational Research and Practice. *Educational Psychology Review*, 18(4), 315-341.
17. **PIAGET**, J. (1964). *Development and Learning*. In R. E. Ripple & V. N. Rockcastle (Eds.), *Piaget Rediscovered*. Cornell University Press.
18. **SENGE**, P. M. (1990). *The Fifth Discipline: The Art & Practice of The Learning Organization*. Doubleday.
19. **SNOW**, C. E. (2002). *Reading for Understanding: Toward an R&D Program in Reading Comprehension*. RAND Corporation.
20. **STERMAN**, J. D. (2000). *Business Dynamics: Systems Thinking and Modeling for a Complex World*. McGraw-Hill.
21. **SWELLER**, J. (1988). *Cognitive load during problem solving: Effects on learning*. *Cognitive Science*, 12(2), 257-285.
22. **VYGOTSKY**, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.

23. **ZIMMERMAN**, B. J. (2002). Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. Theory into Practice, 41(2), 64-70.

Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D.

ORCID iD: 0000-0003-1469-3891

Faculty of Humanities

Burgas Free University

Burgas, Bulgaria

E-mail: malex@bfu.bg

Prof. Milen Baltov, Ph.D.

ORCID iD: 0000-0002-1195-7479

Burgas Free University

Burgas, Bulgaria

E-mail: mbaltov@bfu.bg

Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D.

ORCID ID: 0000-0002-6998-8745

Faculty of Humanities

Burgas Free University

Burgas, Bulgaria

Email: zl.dimitrova@bfu.bg

ПЕТА ЧАСТ.

ФАКТ ИЛИ ФИКЦИЯ - КАК ДА ОЦЕНИМ НАДЕЖНОСТТА И ВАЛИДНОСТТА НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА, ПРЕДСТАВЕНИ В МЕДИИТЕ

доц. д-р Златина Димитрова

Резюме

Хиперинформационната дигитална среда, интерактивността на съдържанието и редица други фактори допринасят за увеличаване на обема и скоростта на разпространение на фалшиви новини, пропаганда, теории на конспирацията, измамна и манипулативна информация в невиджани досега мащаби и бързина. Ето защо дезинформацията се превръща във все по-сериозен проблем в наши дни.

В съвременния глобализиран и комерсиализиран свят, при срещата с какъвто и да е носител на информация, всеки човек трябва да може да си задава въпроси, свързани с авторството и притежанието на медийния продукт, с интересите, които стоят зад него, с посланията, които се отправят, и с тяхната стойност. Тук на помощ идват критичното мислене и медийната грамотност, които ни учат да задаваме правилните въпроси, а дали ще стигнем до правилните отговори, зависи от факта на кого, къде и как ги задаваме.

Тези актуални проблеми и предизвикателства пред съвременното общество определят посоката на настоящото изследване. Неговата основна цел е да разгледа в теоретичен и практически аспект проблема за оценяване на надеждността и валидността на доказателствата, представени в медиите. Тези умения подпомагат развиването на критическо мислене и медийна грамотност, които са във фокуса на изследователския проект на БСУ.

Статията се базира на резултати от официални проучвания на Европейската комисия, които показват, че за дезинформацията се превръща във все по-голяма заплаха за демокрацията не само в България, а и на Стария континент. Разгледани са научните подходи, които представят различни аспекти на дезинформацията като целенасочено изопачаване на реалността с политически, икономически или социални цели. С конкретни примери са представени спецификите при разпространение на дезинформацията в дигитална среда.

Специално внимание е отделено на фалшивите новини и възможностите за fact-checking с цел да се премахнат противоречията, изкривяванията, ненадеждните материали и съмнителните ресурси. Представени са основни правила в онлайн проверката на факти, част от инициативата Cross Check на First Draft, за да не станем жертва на невярна или подвеждаща информация в интернет. Те са от ключово значение за нашия анализ по оценяване на валидността и надеждността на доказателствата, представени в медиите.

Ключови думи: дезинформация; фалшиви новини; дигитална среда; fact-checking; дигитална верификация; медийна грамотност; критическо мислене.

PART FIVE
FACT OR FICTION - HOW TO ASSESS THE RELIABILITY AND VALIDITY
OF EVIDENCE PRESENTED IN THE MEDIA

Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D.

Abstract

The hyper-informational digital environment, the interactivity of content, and various other factors contribute to the increased volume and speed of the spread of fake news, propaganda, conspiracy theories, fraudulent, and manipulative information at unprecedented scale and speed. This is why disinformation have become increasingly serious issues today.

In today's globalized and commercialized world, whenever encountering any source of information, every individual must be able to ask questions about the authorship and ownership of the media product, the interests behind it, the messages being conveyed, and their significance. Here, critical thinking and media literacy come into play, teaching us how to ask the right questions; whether we reach the right answers depends on whom, where, and how we ask.

These current issues and challenges faced by modern society shape the direction of this study. Its primary goal is to examine, from a theoretical and practical perspective, the problem of evaluating the reliability and validity of evidence presented in the media. These skills contribute to the development of critical thinking and media literacy, which are the focus of this research project.

The article is based on findings from official studies by the European Commission, showing that disinformation is becoming an increasingly serious threat to democracy not only in Bulgaria but across Europe. Scientific approaches are examined to present different aspects of disinformation as the intentional distortion of reality for political, economic, or social purposes. Specific examples illustrate the characteristics of disinformation dissemination in the digital environment.

Special attention is given to fake news and fact-checking opportunities to eliminate contradictions, distortions, unreliable materials, and dubious resources. Key online fact-checking guidelines, as part of the First Draft's Cross Check initiative, are presented to help avoid becoming victims of false or misleading information online. These guidelines are crucial to our analysis of evaluating the validity and reliability of evidence presented in the media.

Keywords: disinformation; fake news; digital environment; fact-checking; digital verification; media literacy; critical thinking.

Въведение

Огромният скок в развитието на информационните технологии и глобалното разпространение на интернет позволяват предаването и получаването на неограничено количество информация. Този основен белег на съвременното високотехнологично общество има редица предимства, но и недостатъци.

Именно те определят информационната среда, в която живеем, като „епоха на пост-истината“ (post-truth), когато обективните факти са станали второстепенни в контраст с емоциите и личните убеждения.

В съвременния глобализиран и комерсиализиран свят, при срещата с какъвто и да е носител на информация, всеки човек трябва да може да си задава въпроси, свързани с авторството и притежанието на медийния продукт, с интересите, които стоят зад него, с посланията, които се отправят, и с тяхната стойност. Тук на помощ идват критичното мислене и медийната грамотност, които ни учат да задаваме правилните въпроси, а дали ще стигнем до правилните отговори, зависи от факта на кого, къде и как ги задаваме.

Тези актуални проблеми и предизвикателства пред съвременното общество определят посоката на настоящото изследване. Неговата основна цел е да разгледа в теоретичен и практически аспект проблема за оценяване на надеждността и валидността на доказателствата, представени в медиите. Тези умения подпомагат развиването на критическо мислене и медийна грамотност, които са във фокуса на настоящия изследователски проект.

Дезинформацията като заплаха за гражданското общество

Хиперинформационната дигитална среда, интерактивността на съдържанието и редица други фактори допринасят за увеличаване на обема и скоростта на разпространение на фалшифиви новини, пропаганда, теории на конспирацията, измамна и манипулативна информация в невиджани досега мащаби и бързина. Ето защо дезинформацията и манипулираната информация се превръщат във все по-сериозен проблем в наши дни.

Възможностите да се разпространяват неверни или манипулирани данни подкопават устоите на гражданското общество в различни аспекти:

- сриват доверието на гражданите в институциите и медиите;
- възпрепятстват способността на гражданите да вземат информирани решения, включително и по време на избори;
- накърняват свободата на изразяване на гражданите;
- поляризират обществата, като настройват различните общности една срещу друга.

Дезинформацията се превръща във все по-голяма заплаха за европейските демокрации. Това се потвърждава от редица проучвания, проведени по инициатива на Европейската комисия (ЕК).¹ Какво показват резултатите?

- 83% от европейците смятат, че дезинформацията застрашава демокрацията.
- 71% от европейците заявяват, че често се натъкват на примери за дезинформация.

¹Евробарометър, 2022, Available from: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2832> [Viewed 2024-11-05]

- 63% от младите европейци се сблъскват с фалшиви новини повече от веднъж седмично.
- 51% от европейците са на мнение, че са били изложени на дезинформация онлайн.

През 2021 г. Европейският парламент публикува доклад за дезинформацията и пропагандата, в който се отбелязва, че борбата с тях става все по-сложна, защото са все по-преплетени с реално съдържание и съответно все по-трудни за идентифициране.² Особено опасно е, когато дезинформация се споделя от личности с висок авторитет.

На този фон буди особена тревога и фактът, че България е сред най-уязвимите към дезинформацията държави в Европа, като заема 35-то място от 41 оценени страни. България е на последно място сред членките на ЕС в Индекса за медийна грамотност за 2023 година. Този индекс е създаден от Институт «Отворено общество» - София, и измерва потенциалната уязвимост на обществата към дезинформация и свързаните негативни явления въз основа на различни показатели, като качество на образованието, свобода на медиите, доверие между хората и е-участие.³

С резултат от 31 точки от възможни 100, България изпреварва своите съседи Турция (36-то място с 29 точки) и Северна Македония (39-то място с 22 точки), но изостава от Сърбия (на 31-во място с 33 точки) и Румъния (на 34-во място с 32 точки). Според клъстерния анализ, който разделя страните в класацията по групи със сходни характеристики, България попада в 4-ти предпоследен клъстер заедно със Сърбия, Молдова, Черна гора, Румъния и Турция. В последния 5-ти клъстер, където са държавите с най-ниски резултати, се класират Босна и Херцеговина, Албания, Северна Македония, Косово и Грузия.

В сравнение с индекса за 2022 г., България слиза с две позиции надолу – от 33-то място през 2022 г. до 35-то през 2023 г., като губи и 2 точки – от 33 точки през 2022 г. до 31 точки през 2023 г. Страната обаче остава в същия 4-ти клъстер от общо пет такива. Страната се представя най-зле по индикаторите, свързани с образованието и свободата на медиите, а най-добре по индикаторите, свързани с новите форми на гражданско участие.

Въз основа на представените данни може да се обобщи, че дезинформацията и фалшивите новини поставят много проблеми, които изискват не само навременен отговор, но и подготовка, и нов начин на мислене. Убедителното им осветляване би превърнало всеки един от нас в отговорен гражданин в общество, основано на знанието, демокрацията и активния интелектуален обмен.

² Специален доклад на Европейската сметна палата, Дезинформация, която засяга ЕС – въпреки предприетите действия, тя все още не е овладяна, 2021. Available from: <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/disinformation-9-2021/bg/> [Viewed 2024-11-05]

³ Индекс за медийна грамотност, 2023. Available from: <https://osis.bg/?p=4449> [Viewed 2024-11-05]

Дезинформацията подхранва омраза и разделение

Особено опасна за българското общество е дезинформацията, която подхранва омраза и разделение. В тази връзка могат да бъдат дадени редица примери за лъжи и манипулации, при които границите между дигиталното и реалното се размиват. Ето някои от тях:

Митове за мигрантите и бежанците

Лъжа: Мигрантите са източник на престъпност и социални проблеми, и често «нападат» местните жители.

Въздействие: Такова съдържание често се разпространява в социалните медии и провокира страх и враждебност към мигрантите, което води до насилие и агресия в реалния живот. В отговор на подобни страхове инцидентите на нападения над мигранти и бежанци в България се увеличават.

Дезинформация за ваксини и COVID-19

Лъжа: Ваксините срещу COVID-19 съдържат чипове, които се използват за контрол над населението.

Въздействие: Тези митове се разпространяват активно в социалните мрежи и водят до отказ от ваксиниране, което влошава общественото здраве. В реалния свят страхът от ваксини е довел до протестни движения и сблъсъци.

Насаждане на омраза срещу малцинства

Лъжа: Определени етнически или религиозни групи "заграбват" ресурси и "заплашват" местната култура.

Въздействие: Такива твърдения разпалват ксенофобия и насилие. В България, напрежението между различни етнически групи може да доведе до сблъсъци и конфликти, особено когато подобна дезинформация достига до уязвими групи.

Сравнения с нацистка пропаганда

Лъжа: Членството в ЕС или определени политики са сравнявани с действията на нацисткия режим, насочвайки се към "продаване" на националния суверенитет.

Въздействие: Тези сравнения насърчават историческа ревизия и ненавист към определени политически позиции. В реалността това подкопава доверието в демократичните институции и може да води до поляризация на обществото.

Митове около правата на ЛГБТ общността

Лъжа: ЛГБТ правата водят до "разрушаване на семейството" и "промиване на мозъците" на децата.

Въздействие: Такъв тип дезинформация подхранва омраза и предразсъдъци, водейки до насилие и дискриминация. В реалния свят много членове на ЛГБТ общността в България са ставали жертви на атаки и тормоз.

Фалшиви новини за политически опоненти

Лъжа: Опоненти на властта са обвинявани в корупция и заговори, без доказателства.

Въздействие: Такова поведение насърчава политическа агресия и ненавист, което може да доведе до сблъсъци между привърженици на различни политически течения. По време на избори, това разширява разделенията и враждебността в обществото.

Примери за размити граници между дигиталното и реалното

Събития и протести: Дезинформацията често води до организирани протести в реалния живот, базирани на фалшиви факти, като например антиимигрантски митинги или протести срещу ваксинация.

Социални медии и насилие: Лъжи, разпространени онлайн, могат да подтикнат хората да извършат насилствени действия, както и да увеличат агресията в общността.

Дискурс и радикализация: Дезинформацията може да радикализира определени групи в обществото, като ги насочва към насилие или антисоциално поведение.

Важността на критичното мислене и проверката на информацията е от съществено значение, за да се противодейства на дезинформацията и да се предотвратят реални конфликти и насилие в обществото.

Лъжата се разпространява по-бързо от истината

Това не е просто афоризъм, а заключение от научна статия, която анализира вероятността за разпространение на дезинформация в социалните мрежи. Изследвания на Vosoughi, Roy и Aral разглеждат тенденциите при 126 000 фалшиви новини, разпространявани в Twitter, които са били споделени от 3 милиона души в периода 2006–2017 г. Резултатите показват, че най-споделяният 1% от фалшивите новини достига до между 1 000 и 100 000 души, докато истинските новини рядко достигат до 1 000 потребители. (Vosoughietal., 2018)

Научните публикации, посветени на това явление, започват да нарастват значително след събитията в Украйна през 2014 г. По-късно, с референдума за Брекзит, президентските избори в САЩ през 2016 г. и войната в Сирия, фалшивите новини и дезинформацията се утвърждават като ключов въпрос за националната сигурност на много държави.

Какво е дезинформация?

Дезинформация е научно понятие, което изследва целенасоченото разпространение на фалшива или манипулирана информация, за да заблуди или промени възприятията на определени групи от хора. Дезинформацията често се използва в политически, социални и икономически контексти за постигане на стратегически цели, свързани с влияние върху обществените нагласи, поведение и решения.

В научната литература съществуват няколко основни научни подхода, които разглеждат дезинформацията от различни ъгли:

1. Социологически и психологически подходи

Изследователи като Kahneman и Tversky са изучавали как хората обработват информация и какви са когнитивните механизми, които правят

дезинформацията ефективна. Един от тях е „когнитивното пристрастие“, което влияе върху начина, по който хората възприемат и оценяват информация, особено когато тя подкрепя техните предварителни убеждения. (Kahneman, Tversky, 1974).

2. Политологични изследвания

Политолозите анализират как дезинформацията се използва като инструмент за влияние в политическите кампании, пропаганда и външнополитически стратегии. Например, Катлин Хол Джеймисън изследва как фалшивите новини и дезинформацията са повлияли на президентските избори в САЩ през 2016 г. Нейното изследване подчертава ролята на социалните мрежи за бързото разпространение на подобно съдържание. (Jamieson, 2016).

3. Комуникационни и медийни науки

В медиите и социалните мрежи дезинформацията се разпространява чрез механизми като "вирусни публикации" и алгоритми. Според изследването на Vosoughi, Roy и Aral, цитирано по-горе, фалшивите новини се разпространяват значително по-бързо и по-широко от истинските новини в Twitter, като потребителите са по-склонни да споделят сензационно или шокиращо съдържание, дори когато то не е вярно. Изследването разкрива, че фалшивите новини се разпространяват значително по-бързо и широко от истинските новини, като привличат повече внимание и реакции, особено когато предизвикват силни емоции като изненада или отвращение. (Vosoughietal., 2018)

4. Киберсигурност и дезинформация

В контекста на цифровата ера дезинформацията е разпозната като риск за киберсигурността и националната сигурност. Изследванията в тази област често разглеждат методите за защита от организирани дезинформационни кампании, включително усилията за идентифициране и маркиране на подвеждащо съдържание и обучение на аудиторията за по-критично възприемане на медийната информация.

„Дезинформацията се е превърнала в основен инструмент в арсенала на кибероперациите, като манипулира общественото мнение и подкопава доверието в демократичните институции. Киберсигурността не е само технологична задача, а включва защита на информационната цялост в дигиталното пространство“ (Singer, Brooking, 2018).

В своята книга «LikeWar: TheWeaponizationofSocialMedia“ авторите обсъждат как социалните медии са се превърнали в средство за дезинформационни кампании, използвани за политически и стратегически цели. Те подчертават, че киберсигурността обхваща не само технологични мерки, но и защита срещу информационни атаки, които целят да манипулират общественото мнение и да дестабилизируют институциите (пак там).

Тези научни подходи представят различни аспекти на дезинформацията като целенасочено изопачаване на реалността с политически или социални

цели. Може да се обобщи, че дезинформацията е разпространение на доказано неверна или подвеждаща информация, която се създава, представя и разпространява с цел измама, да се извлече икономическа изгода или съзнателно да се въведе в заблуждение обществеността. Последниците от това могат да бъдат във вреда на обществения интерес.

Дезинформацията може да включва:

- *Фалшиви новини*: Напълно неверни статии или репортажи, които имитират истинска журналистика.
- *Изопачаване на факти*: Представяне на истински факти, но в контекст, който променя тяхното значение или интерпретация.
- *Манипулирани изображения или видеа*: Използване на редактирани или извадени от контекст визуални материали.
- *Стереотипи и предразсъдъци*: Разпространение на информация, която подхранва стереотипи или насажда омраза към определени групи.

Дезинформацията е особено опасна, защото може да влияе на общественото мнение, да разрушава социалната тъкан и да подкопава демократичните процеси. Тя често се разпространява чрез социални медии, платформи за новини и дори устно.

Дезинформацията е стара, колкото света

Дезинформацията присъства в комуникацията между хората още от зората на цивилизацията и от създаването на организирани общества, но новите технологии значително усилват нейното разпространение и въздействие. С развитието на интернет и социалните медии, информацията може да се разпространява мигновено и до огромна аудитория. Това улеснява разпространението на неверни или манипулирани данни. Освен това анонимност в онлайн пространството създава нови предизвикателства в борбата с дезинформацията.

Използването и манипулирането на информацията присъстват в историята много преди модерната журналистика да установи стандартите, определящи новините като жанр, съблюдаващ определени принципи и правила.

Както посочва папа Франциск в своето послание за Деня на социалните комуникации, първоначалната фалшива новина датира от библейските времена. В историята Ева е изкушена да откъсне ябълката от райската градина, манипулирана от дезинформацията на дявола, който приема формата на змия. (Димов, Иванов 2020, с. 12)

Ако не се съгласим, че змията е първият разпространител на фалшиви новини, можем да се върнем в древен Египет. Фараон Рамзес II (1279 – 1213 г. пр.н.е.) предприема хитра пиар стратегия след неуспеха си в битката с хетите. Когато се връща, той заповядва да се създадат триумфални изображения на „великата му победа“, които да украсят многобройните храмове. По този начин поданиците му остават в неведение за загубата му.

Римският император Октавиан Август (27 г. пр.н.е. – 14 г.) дължи възхода си до трона на политическа кампания, насочена срещу съперника си Марк Антоний. Октавиан го представя като пияница, развратник и марионетка на Клеопатра, дори фалшифицира документ, в който Антоний изразява желание да бъде погребан в Египет.

Още през VI век пр.н.е. древнокитайският стратег и философ Сун Дзъ в своя прочут трактат „Изкуството на войната“ подчертава значението на измамата и лъжата в конфликтите. Той акцентира на необходимостта от баланс между истината и лъжата, за да могат фалшивите новини да изглеждат максимално достоверни и ефективни.

Примерите за манипулиране на информацията в историята на човечеството изобилстват. През XVIII век с нарастването на печатните издания и публикуването на политически мнения и призови за промени, дезинформацията достига нови мащаби. Тя започва да се използва активно по време на революции и граждански конфликти с пропагандна цел. Това поражда конкуренция между журналистите, които се стремят да създадат повече памфлети и новини, често базирани на слухове и непроверени факти от улицата.

Постепенно се утвърждава и практиката за уронване на авторитета на публични фигури чрез компрометиране на тяхната репутация в обществото. Разпространява се принципът, че „щом слухът достигне до много хора, той се възприема като достоверна информация“. С ускореното развитие на печата това явление се засилва, особено в периоди на несигурност и икономически кризи. Така издателствата и техните собственици започват да получават значителни финансови приходи, придобивайки възможност за манипулиране на общественото мнение чрез натрупаните капитали. (Димов, Иванов 2020, с. 13)

През XXI век превръщането на информацията в оръжие достига безпрецедентни мащаби. Новите мощни технологии улесняват манипулирането и фабрикуването на съдържание, докато социалните мрежи раздухват драматично лъжите, разпространявани от държави, политици популисти и нечестни корпорации, понеже те биват споделяни от безкритична аудитория.

Онлайн платформите са благодатна почва за пропаганда, за действията на троловете („trolling“), «армията от тролове» „марионетните мрежи“ и „spoofers“ (узурпатори на електронна идентичност). По време на изборни кампании и важни политически събития се задействат дори „ферми за тролове“.

Видове фалшиви новини

Словосъчетанието „фалшиви новини“ (англ. fake news) е обявено за дума на 2017 г. от британския речник на английския език „Collins“⁴. Според изданието словосъчетанието започва да се използва в началото на новото хилядолетие в американската телевизия, за да опише „фалшива, често сензационна информация, разпространявана под прикритието на новинарски репортаж“.

⁴ Collins Online English Dictionary. <https://www.collinsdictionary.com/>

Едно от най-популярните определения на фалшивата новина е «форма на дезинформация, която съзнателно представя невярна или подвеждаща информация с цел манипулация на общественото мнение» (Lazeretal., 2018).

Съществуват различни видове фалшиви или подвеждащи новини. В обобщоевропейските проучвания за медийна грамотност EAVI.EU⁵, създадени от името на Европейската комисия, се разграничават следните видове:

Кликбейт (от англ. Clickbait, букв. примамка за кликания)

Това са нарочно изфабрикувани истории, които целят да спечелят повече посетители за даден уебсайт и да увеличат приходите му от реклама. Кликбейт историите използват сензационни заглавия, за да привлекат вниманието и да доведат „кликове“ до уебсайта на издателя, обикновено за сметка на истината и точността.

Пропаганда

Материали, създадени с идеята да подвеждат публиката, да промотират предубедена гледна точка или конкретна политическа кауза или дневен ред.

Сатира/пародия

Много уебсайтове и потребителски профили в социалните медии публикуват фалшиви новинарски истории за развлечение или пародия. Например: The Onion, Waterford Whispers, The Daily Mash, или He! Новините в България.

Лоша журналистика

Понякога репортерите или журналистите могат да публикуват новинарска история с непотвърдена информация или без да са проверили всички факти, което може да подведе аудиторията. Така например по време на Световното първенство по футбол през 2018 г. множество български медии разпространиха информацията, че националният отбор на Хърватия, който завърши на второ място, ще дари всичките си приходи от състезанието, на детска фондация. Впоследствие информацията се оказа невярна.

Подвеждащи заглавия

Новинарски истории, които не са напълно неверни, може да бъдат изопачени чрез използването на подвеждащи или тенденциозни заглавия. Този тип новини могат да се разпространят бързо в социалните мрежи, където единствено заглавията или малки откъси от пълната статия се показват на стените на публиката.

Тенденциозни новини

Много хора са привлечени към новини или истории, които потвърждават техните собствени вярвания и предразсъдъци, и фалшивите новини могат да се хранят от тези предразсъдъци. Потокът от информация в социалните мрежи обикновено показва новините и статиите, които алгоритъмът смята, че ще харесаме, базирано на личните ни търсения.

Какво можем да направим по въпроса с фалшивите новини?

⁵EAVI – Media Literacy for Citizenship. <https://eavi.eu/>

Google и Facebook обявиха нови мерки за справяне с фалшивите новини, като въведоха докладването и инструменти за отбелязването им. Медийни организации като BBC и Channel 4 също създадоха сайтове за проверка на фактите. Тези инициативи са похвални, но дигиталната медийна грамотност и развитието на умения за критичен прочит на информацията са от основно значение за всеки, който ползва интернет, и младите хора в частност.

Огромният обем от информация, която е достъпна онлайн, и възходът на фалшивите новини също подчертават необходимостта от медийна грамотност и критично мислене.

Специфики при разпространение на дезинформацията в дигитална среда

За това ще се позовавам на методологията за категоризиране на различните видове дезинформация, разработена от Клер Уардъл, директор на американския офис на водещата световна организация First Draft, специализирана в проверка на фактите.⁶ В своя „Основен гид за разбиране на дезинформационния хаос“ той разделя дезинформацията на три основни подтипа, които често се преплитат, а именно:

Мисинформация

Терминът обикновено се използва за обозначаване на подвеждаща информация, създадена или разпространена без умисъл да се манипулира публиката или да се причини вреда. В случаите на извънредни новини медиите и обикновените потребители на социалните медии често разпространяват невярна или подвеждаща информация, без да се опитват да заблудят обществеността умишлено

Пример: На 1 април 2020 г. на уебсайта на Българското национално радио беше публикувана невярна информация за над 5000 медицински сестри, починали от коронавирус в Италия. Малко по-късно информацията на уебсайта беше коригирана, а генералният директор публикува официално извинение. Дотук става дума за класически случай на журналистическа грешка. Но историята не свърши дотук. Само в рамките на няколко часа българските онлайн медии масово препубликуваха невярната информация, без да я проверят. Някои от тях впоследствие я изтриха, но в други новината все още може да бъде намерена. По този начин грешката се превърна в мисинформация, тъй като получи масово разпространение, макар и не организирано и не с цел умишлено заблуждаване на обществеността.

Дезинформация

Терминът обикновено се използва за изфабрикувано или умишлено манипулирано аудио- или видеосъдържание, умишлено разпространявани слухове и конспиративни теории.

⁶<https://firstdraftnews.org/long-form-article/understanding-information-disorder/>

Пример: През 2021 г. в България беше разпространено напълно измислено изявление на президента на Русия Владимир Путин: "Ако България излезе от НАТО, Русия ще я направи силна и защитена!". Това изявление беше публикувано в уебсайтове, някои от които нямат нищо общо с отразяването на международната политика или директно заявяват, че не носят отговорност, ако информацията не е вярна. Множество линкове към изфабрикуваното изказване се разпространиха във Facebook. Групите в социалната мрежа, които най-активно публикуваха несъществуващото изявление, имат едни и същи администратори, някои от които заемат постове в политически партии или държавни институции.

Проверка на Factcheck.bg установява, че при разпространението на дезинформация с геополитическо съдържание се очертава специфичен модел: Изфабрикувани съобщения или дезинформация, насочени срещу НАТО, често вървят ръка за ръка със съобщения в полза на Русия.

Малинформация

Умишено публикуване на лична информация в името на личен или корпоративен интерес. Умишлено изменение на контекста, датата или времето на публикуване на автентично съдържание.

Пример: През 2016 г. публикуването на части от личната кореспонденция на Хилъри Клинтън, кандидат за президент на САЩ, доведе до мащабна кампания срещу нея, включително и чрез специално създадени сайтове. В крайна сметка това допринесе за провала ѝ в полза на американския президент Доналд Тръмп.

Важно е да умеем да разпознаваме различните видове невярна и подвеждаща информация, защото техните особености и потенциал да навредят на обществото могат да ни помогнат да преценим дали си заслужава да обръщаме допълнително внимание на дадена информация и да инвестираме време и ресурси в проверката на истинността ѝ. В много случаи, ако дадена подвеждаща информация не е достигнала до широк кръг от хора и няма потенциал да се разпространи вирусно, по-разумно е да я подминем. Понякога, когато авторитетни медии и журналисти поставят някое абсурдно твърдение в светлината на прожекторите с най-доброто намерение да го оспорят, това има обратен ефект, защото дава желаната платформа на създателите му.

Как да се предпазим от дезинформация

Защитата от дезинформация изисква развитие на ключовите компетенции на 21 век, но най-вече медийна грамотност и критично мислене. Активна роля в тази посока изпълняват образователните институции, които е необходимо да работят не само за разширяване на знанията и уменията на обучаваните, но и да стимулират активното гражданско участие и технологична подкрепа.

Кои са основни правила, които е добре да спазваме, за да не станем жертва на невярна или подвеждаща информация?

1. Проверка на източниците

Да проверяваме източниците на информация – дали идва от надеждни и реномирани медии. Неизвестни или новосъздадени сайтове често разпространяват дезинформация. Да оценяваме експертизата на авторите и организацията, която предоставя информацията.

2. Проверка на фактите

Вече съществуват редица сайтове за проверка на факти. Добре е да използваме платформи, като Snopes, FactCheck.org или местни организации (например factcheck.bg) за проверка на факти, за да проверите твърденията.

3. Критично мислене

"Критичното мислене е способността да анализираме, оценяваме и синтезираме информация, за да вземем информирано решение. То включва умения като логическо разсъждение, аргументиране и самооценка" (Facione, 2011). Това означава да помислим дали информацията, с която се срещаме, е логична и дали е подкрепена от доказателства. Освен това е добре да обърнем внимание дали информацията е извадена от контекста или е манипулирана.

4. Образование и медийна грамотност

Медийната грамотност е ключово умение в XXI век, свързано със създаването на навик в аудиторията за задаване на въпроси, свързани с огромния медийен поток. Този навик трябва да бъде формиран както у най-малките, така и у най-възрастните ползватели на медийни продукти.

„Придобиването на медийна грамотност е образователен подход, чиято цел е да даде на потребителите на медии по-голяма свобода и избор, като ги учи как да получат достъп до медиите, да анализират, да оценяват и да създават медийни продукти. Под понятието „медийна грамотност“ се разбира комплекс от умения да се използват, да се оценяват, критически да се анализират, да се създават и да се предават съобщения /медийни текстове/ в различни форми с помощта на медийни средства с цел формиране на критично мислене у човека“ (Димитрова, 2022, с. 46)

Медийната грамотност се развива чрез целенасочени обучения, които могат да помогнат да формиране на умения за разпознаване на дезинформацията. Споделянето на информация и обсъждането на новини с приятели или колеги също може да помогне за критичен анализ на всяко медийно съобщение. Така можем взаимно да се обучаваме как да разпознаваме дезинформация и да я избягваме.

5. Разпознаване на манипулации

Добре е да избягваме сензационни заглавия, които целят да провокират емоции или страх и често съдържат дезинформация. Фалшивите новинарски съобщения съдържат два явни признака на измамен език – по-неясни изрази като цяло и повече думи за омекотяване или намаляване на въздействието на изявленията, например „малко“, „донякъде“ „може би“, „очевидно“, „нещо“.

Да бъдем внимателни към съдържание, което насажда предразсъдъци или стереотипи. Да разграним фактите от мнението. Дезинформацията често смесва двете.

Необходимо е да проверяваме изображенията и видеата за манипулации. Обратното търсене на изображения може да помогне за установяване на оригиналния контекст.

6. Извадена от контекста

Преди да се доверим на дадена информация, трябва да помислим дали не е представена в контекст, който променя нейното значение. Често дезинформацията изважда факти от контекста, за да манипулира възприятието.

7. Сравнение с други източници

Следващата стъпка е да сравним информацията с други надеждни източници. Ако същото твърдение се потвърди от множество реномирани медии, е по-вероятно да е вярно.

8. Използване на технологии

Чрез приложение на различни настройки в онлайн платформите и социалните медии може да се ограничи разпространението на фалшиви новини и дезинформация. Вече има приложения и разширения за браузъри, които помагат да се проверява истинността на информацията.

Следайки тези ключови стъпки, можем да се предпазим от дезинформация. Те ще ни помогнат да повишим своята способност да разпознаваме неверна и подвеждаща информация и да вземаме информирани решения, чрез което ще допринесем за създаването на по-информирано общество.

Фактите и само фактите

Даниъл Патрик Мойнихан (1927–2003), сенатор от щата Ню Йорк, посланик в Индия и в Организацията на обединените нации, стои зад известната фраза: „Всеки има право на собствено мнение, но не и на собствени факти“ (Moynihan, Weisman, 2010).

Понятието „факт чекинг“ (англ. fact-checking - проверка на факти) или верификация придоби популярност извън медийните среди в резултат на дигиталната революция и съпътстващата я вълна от дезинформация.

Определението на термина „fact-checking“ в речника на Кеймбридж гласи, че „проверката на факти е процесът на проверка дали всички факти в текст, новинарска статия, реч и т.н. са правилни.“⁷. Словосъчетанието става все по-актуално в медийното пространство, откъдето започва и използването му. Целта на проверката на фактите е да се премахнат противоречията, изкривяванията, ненадеждните материали и съмнителните ресурси.

⁷Factchecking. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/factchecking> (accessed 10 Jun 2022).

Живеем в парадоксална ситуация – от една страна, потребителите никога не са имали по-бърз достъп до разнообразна информация, а от друга – никога не е било по-лесно те да бъдат подвеждани и заблудени, умишлено или не.

Паралелно с многобройните авторитетни и независими информационни източници, които можем да открием онлайн, в мрежата „живее“ и сложна система от пропагандни страници, фалшиви профили, фабрики за „тролове“, последователи на конспиративни теории и други „замърсители“ на информационната среда, които използват микс от комуникационни канали, за да манипулират общественото мнение.

Фактът, че традиционните медии все повече разчитат на съдържание, създадено от потребители на социалните мрежи, особено при отразяването на „горещи“ събития, допълнително увеличава риска от това заблуждаваща и непроверена информация да достигне до огромна аудитория.

Затова паралелно с многобройните методи за манипулиране на информацията журналисти, технолози и онлайн ентусиасти създават дигитални инструменти за проверка на фактите, независимо дали се отнася до текст, снимки, видео, аудио или геолокация. *Но преди да се убедим в истинността на информацията, привлякла нашето внимание в медиите, в никакъв случай не бива да я споделяме, защото така самите ние ще се превърнем в разпространители на дезинформация.*

Първи стъпки в дигиталната верификация на факти

За оценяване на валидността на медийната информация има доказани процедури, надеждни инструменти и изпитани техники. Твърде често източниците, които стоят зад определена публикация, грешат, затова интервютата с тях следва да са придружени с документи. С навлизането на информационните технологии се промени и документацията. Наличието на мобилни телефони и охранителни камери увеличи количеството и значението на видеодокументацията. Технологиите промениха и начина, по който намираме и се справяме с източници на информация.

Можем да използваме новите инструменти ефективно, като ги съчетаваме със старите методи за задаване на въпроси и проверка на множество онлайн източници. (Айртън, Позети, 2021) За целта могат да се използват инструменти за проследяване на ключови думи, като Tweet Deck например, които помагат при търсенето на надеждни потребители (правоохранителни органи, първични източници). Не е необходимо да се свързваме с тях, за да потвърдим валидността на актуализациите в социалните медии, а да изградим система от доказателства. Информацията в социалните медии следва да е първата стъпка за проверка какво всъщност се е случило, а не последната и единствена дума по темата. Ключът е да се събере повече информация, след което да се сравнява с други източници за натрупване на доказателства.

Проверката е ключово умение, което става възможно чрез безплатни онлайн инструменти и старомодни техники. Но нито една технология не може своевременно да осигури достоверна информация и то във вид, който има информативна стойност.

Основни начини за проверка и потвърждение на факти

Наръчникът на най-важните правила в онлайн проверката на факти, част от инициативата Cross Check на First Draft, очертава пет основни стъпки, от които да се ръководим, когато проверяваме дадено видео, снимка, материал, профил в социалните мрежи или друга форма на дигитално съдържание. Всички те са от ключово значение за нашия анализ по оценяване на валидността и надеждността на доказателствата, представени в медиите.

1. Произход – Оригинално ли е съдържанието, което разглеждаме?

Голяма част от официални страници на известните личности в социалните мрежи са белязани като оригинални с икона под формата на щит. За да проверим дали даден акаунт действително е проверен, трябва да задръжим курсора на мишката над синята отметка и ще видим текст „Проверен акаунт“. Ако той липсва, акаунтът не е потвърден.

Но дори при наличието на официални програми, няма бърз начин за проверка дали източникът е реален, различен от ръчното анализиране на всички налични подробности за профила. Елементите за преглед включват свързани уебсайтове, местоположение, предишни снимки и видеоклипове, предишни актуализации на състоянието или туитовете.

2. Източник – Кой е публикувал разглежданото съдържание?

Търсенето в Google на отделни фрази от текста, който проверяваме, може да помогне да открием и други сайтове, в които публикацията се е появила, а оттам да разберем и коя е най-старата от тях.

Следващата стъпка е да разберем кой стои зад сайта и какви интереси се крият зад всеки сайт по веригата на разпространение на новината. Възможно е накрая да стигнем до сайт, чиято собственост е скрита. Търсачките WHOIS и register.bg могат да ни помогнат да намерим на чие име е регистриран сайтът, който ни интересува.

3. Дата – Кога е създадено и публикувано?

В епоха, в която информацията ни залива денонощно, снимките и видеоклиповете се оказват едно от най-силните оръжия за въздействие. Ето защо трябва да бъдем силно критични към изображения и клипове, които стигат до нас, без да имат ясен първоизточник.

Опцията за „обратно търсене“ на изображения е ключов инструмент при проверката на факти. Този инструмент позволява да проверим снимка в търсачка на изображения, за да намерим кога и как въпросната снимка е използвана преди това. Така можем да открием дали става дума за старо изображение, пришито към „новина“ - подход, който често се използва от медиите.

Следващата стъпка от проверката на изображения са техните метаданни – цялата техническа информация, която е останала във файла при неговото създаване.

Най-популярната платформа за обратно търсене на изображения е Google Images, но може да се използват и други сходни търсачки (Yandex, Baidu). Сайтът tineye.com е специално направен за „обратно търсене“ и откриване на източник.

4. Локация – Къде е създадено съдържанието – профил, сайт, снимка/видео и др.?

Въпросът къде и кога е направена една снимка или видео, може да се окаже ключов, когато се опитваме да проверим тяхната достоверност. Геолокацията – определяне на географското местоположение на даден потребител или на самото устройство, свързано с интернет, ни позволява чрез използването на общодостъпни платформи да намерим отговора именно на този въпрос.

При потвърждаване на местоположението е необходимо да знаем, че само малък процент от съдържанието автоматично се геолокализира, но платформите за картографиране (Google Street View, Google Maps, Google Earth и Wikimapia) могат да помогнат.

5. Мотивация – Защо е създадено дадено съдържание? Каква мотивация или интереси може да стоят зад сайта, профила или публикацията, които са привлекли интереса ни?

Колкото повече успеем да научим по всеки един от тези компоненти, толкова по-солидни ще са резултатите от проверката на фактите.

Информацията винаги има много страни и колкото по-ценна е, толкова по-голям обект на манипулации е тя. Независимо колко „автентична“ изглежда дадена новина, снимка или видеоклип, независимо колко души подкрепят политическите, естетическите или моралните ви разбирания, не се доверявайте изцяло на написаното или видяното, бъдете скептични. Бъдете внимателни към публикации, които изцяло съвпадат с вашите представи за живота – често те са твърде „перфектни“, за да са истински. Приложете поне част от описаните техники, за да се убедите, че някой не се опитва да ви дезинформира.

ТОП 7 на най-популярните митове за Европейския съюз в България

Дезинформацията е сериозен проблем за нашето общество, особено в контекста на членството на България в Европейския съюз (ЕС). В тази връзка разпространението на митове и неверни твърдения за ЕС е често срещано явление в България. Ето няколко примера за популярни митове, които могат да бъдат оборени с факти.

1. «ЕС налага високи данъци на гражданите»

Мит: Членството в ЕС води до значително увеличаване на данъците за гражданите.

Факт: Данъците в България се определят от националното законодателство. ЕС не налага данъци, а само предоставя рамка и насоки за икономическа политика. В България данъчната ставка е сравнително ниска в сравнение с други европейски държави.

2. "ЕС налага миграция на бежанци"

Мит: ЕС принуждава България да приема голям брой мигранти и бежанци.

Факт: Политиката за миграция и убежище в ЕС е предмет на съгласие между страните членки. В България, както и в други държави, се провеждат национални дебати относно миграцията, а страните имат правото да вземат решения за прием на бежанци в рамките на определени квоти.

3. "ЕС ни забранява да произвеждаме определени храни"

Мит: ЕС забранява на България да произвежда традиционни храни или напитки, като млечни продукти и ракия.

Факт: ЕС има регулации относно безопасността на храните и качество, но не забранява производството на традиционни храни. Всъщност, много български храни получават защита на ниво ЕС (например "Шопска салата" и "Горноряховски суджук").

4. "България плаща повече в ЕС, отколкото получава"

Мит: България е нетен платец в бюджета на ЕС и получава по-малко от това, което внася.

Факт: България получава значителни средства от ЕС чрез различни фондове, включително Структурни и Кохезионни фондове. Често страната получава повече, отколкото внася, особено в контекста на инвестиции в инфраструктура и социални програми.

5. "ЕС контролира нашето законодателство"

Мит: ЕС налага свои закони, които заместват българското законодателство.

Факт: България, като страна членка на ЕС, е задължена да транспонира европейското законодателство в националното си право. Процесът включва национални дебати и решение на българския парламент.

6. "ЕС е отговорен за корупцията в България"

Мит: Корупцията в България е резултат от членството в ЕС.

Факт: Корупцията е вътрешен проблем, който се дължи на множество фактори, включително история и местни институционални практики. ЕС всъщност насърчава реформи и мерки за борба с корупцията и подкрепя усилията за повишаване на прозрачността.

7. "ЕС забранява националните символи"

Мит: ЕС иска да забрани или минимизира използването на български национални символи и традиции.

Факт: ЕС уважава националните идентичности и култури. Страните членки имат свобода да използват свои национални символи и традиции, стига да не противоречат на общите принципи на Съюза.

Тези примери показват как дезинформацията може да повлияе на общественото мнение. Чрез информираност и проверка на фактите гражданите могат да се защитят от манипулации и да разберат истинската същност на членството в ЕС.

Институциите в ЕС и борбата с фалшивите новини

Институциите на Европейския съюз (ЕС) активно работят за справяне с фалшивите новини и дезинформация. Те осъзнават, че разпространението на неверна информация може да подкопае демократичните процеси и доверието в институциите. Ето какви мерки и инициативи са предприети:

Европейската комисия

Действия за справяне с дезинформацията: Комисията разработи план за действие, който включва мерки за укрепване на прозрачността в медиите и онлайн платформите. Това включва и споразумения със социалните медии за премахване на фалшиви новини.

Проверка на фактите: Комисията насърчава сътрудничеството с независими организации за проверка на фактите, за да се осигури точна информация.

Европейският парламент

Образование и осведоменост: Парламентът подкрепя инициативи за повишаване на обществената осведоменост относно дезинформацията и фалшивите новини. Чрез кампании и инициативи гражданите се обучават как да разпознават и реагират на дезинформация.

Дебати и резолюции: Членовете на Европейския парламент провеждат дебати относно предизвикателствата, свързани с дезинформацията, и приемат резолюции, които призовават за действия на ниво ЕС.

Европейската служба за външна дейност (EEAS)

Стратегия за дезинформация: EEAS разработва стратегии за мониторинг и оценка на дезинформацията, която засяга ЕС и неговите държави членки, особено по време на избори и важни политически събития.

Информационен център за дезинформация: EEAS създаде "Служба за справяне с дезинформацията", която наблюдава и анализира кампании за дезинформация и предлага решения на институциите.

Сътрудничество с платформи за социални медии

Споразумения за прозрачност: ЕС работи в партньорство с платформи за социални медии (като Facebook, Twitter и Google) за справяне с разпространението на дезинформация. Тези споразумения включват мерки за повишаване на прозрачността относно реклами и финансиране на медийни кампании.

Национални инициативи

Подкрепа на страните членки: ЕС насърчава страните членки да разработват свои собствени стратегии за справяне с дезинформацията. Това включва обучения за журналисти, кампании за повишаване на медийната грамотност и законодателни инициативи.

Медийна грамотност

Образователни програми: ЕС финансира програми за медийна грамотност, които помагат на гражданите да развият критично мислене и умения за оценка на информацията.

Проекти и инициативи: Разработват се проекти, които целят повишаване на осведомеността относно фалшивите новини, включително онлайн ресурси и курсове.

Научни изследвания и анализи

Подкрепа на изследвания: ЕС финансира изследвания, свързани с дезинформацията, за да разбере по-добре механизмите на разпространение и влиянието на фалшивите новини върху обществото.

Тези усилия на институциите на ЕС показват ангажимента на съюза да се бори с дезинформацията и да защитава демократичните ценности. Ключов момент е сътрудничеството между различни институции, медии и граждани, за да се постигне по-голяма прозрачност и доверие в информацията.

Инструменти и действия на ЕК за справяне с разпространението и отрицателното въздействие на дезинформацията

Европейската комисия разработи набор от инструменти и предприе редица действия за справяне с разпространението на дезинформация и нейното отрицателно въздействие. Кои са основните?

1. Стратегия за дезинформация

ЕК разработи стратегия, целяща да укрепи устойчивостта на обществото към дезинформацията. Тази стратегия включва мерки за мониторинг, анализ и отговор на дезинформацията.

2. Кодекс за поведение срещу дезинформацията

ЕК разработи кодекс за практики, в който онлайн платформите и рекламните компании се ангажират да предприемат действия срещу разпространението на дезинформация. Това включва мерки за увеличаване на прозрачността на рекламите и финансирането на съдържание. Саморегулацията на платформите изисква и разработването на по-добри системи за откриване и обозначаване на дезинформация, включително фактическа проверка на съдържанието.

3. Подкрепа за проверка на фактите

ЕК работи с независими организации за проверка на фактите, които анализират и опровергават дезинформацията, свързана с Европейския съюз и неговите политики.

4. Информационен център за дезинформация

Европейската служба за външна дейност (EEAS) създаде информационен център за мониторинг на дезинформацията, който анализира кампании, насочени срещу ЕС и страните членки, особено по време на избори.

5. Програми за медийна грамотност

ЕК финансира програми и кампании, които обучават гражданите как да разпознават дезинформацията и да развиват критично мислене. Целта е да се увеличи медийната грамотност сред населението.

6. Финансова подкрепа за проекти

ЕК предоставя средства за проекти, насочени към справяне с дезинформацията, включително изследвания, образователни програми и иновации в медиите.

7. Комуникационни стратегии

ЕК активно комуникира с гражданите по важни теми и инициативи, за да предостави точна и достоверна информация, като противодейства на фалшивите новини.

8. Сътрудничество на международно ниво

ЕК работи с международни организации и съюзи за справяне с глобалните предизвикателства на дезинформацията, обменяйки добри практики и ресурси.

9. Анализ на данни и научни изследвания

ЕК финансира научни изследвания за дезинформация, за да разбере по-добре механизмите на разпространение и да разработи ефективни стратегии за противодействие.

Тези инструменти и действия на Европейската комисия показват ангажимента на ЕС да се бори с дезинформацията и да защитава демократичните ценности, като укрепва доверието в институциите и медиите.

Вместо заключение

Експлозията от фалшиви новини през последните години показва, че не сме станали по-умни от собствените си смартфони. Непознаването на законите на човешката психика и най-вече неумението да разпознаваме емоциите си и да ги управляваме правилно ни прави податливи на манипулация – предоставяме властта над нашите емоции на някой друг, който е наясно, че това е най-краткият и лесен път за въздействие върху човешкото съзнание.

Пропагандата винаги е съществувала, но разликата днес е, че общественото мнение се манипулира доста по-лесно с помощта на психологически атаки над човешкото съзнание. И всичко това процъфтява в динамичната онлайн среда.

Фалшивите новини са социален проблем, който няма да бъде решен с няколко бързи клика. От нас зависи да опитаме да се предпазим от дезинформацията, като поддържаме критичен ума си, активно избираме информационните източници и ги проверяваме чрез доказани медии.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **АЙРТЪН**, Ч., Позети, Дж., 2021, *Журналистика, «фалшиви новини» и дезинформация*. Наръчник за академична и професионална подготовка по журналистика. Фондация „Медии 21“, България. UNESCO ISBN: 978-92-3-000137-7. Достъпна <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377660> [Viewed 2024-11-05].
2. **АУАД**, Г., М. Черешева, П. Галев, Р. Босев, 2020, *Пътеводител за проверка на фактите в дигитална среда*, София. Available from: <https://factcheck.bg/resources/> [Viewed 2024-11-05].
3. **ДИМИТРОВА**, Зл., 2022, *Медийна грамотност в началното училище*, Гаяна – Русе. с. 392, ISBN 978-619-7604-26-9.
4. **ДИМОВ**, П., Е. Иванов, 2020. *Фалшивите новини*. София. ISBN 978-619-7478-39-6.
5. **FACIONE**, P. A., 2011, "Critical Thinking: What It Is and Why It Counts." Insight Assessment.
6. **JAMIESON**, K. H., 2016, *Cyberwar: How Russian Hackers and Trolls Helped Elect a President - What We Don't, Can't, and Do Know*. Oxford University Press.
7. **KAHNEMAN**, D., & Tversky, A., 1974, Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, 185(4157), 1124-1131. doi:10.1126/science.185.4157.1124
8. **LAZER**, D. J., et al., 2018, The science of fake news, *Science*, 359(6380), 1094-1096. doi:10.1126/science.aao2998.
9. **MOYNIHAN**, D. & Weisman, S., 2010, *Daniel Patrick Moynihan*. New York: Public Affairs.
10. **SINGER**, P. W., & Brooking, E. T., 2018, *LikeWar: The Weaponization of Social Media*. Houghton Mifflin Harcourt.
11. **VOSOUGHI**, Soroush, Deb Roy, Sinan Aral., 2018, The spread of true and false news online. *Science*, 9 Mar 2018, Vol. 359, Issue 6380, pp. 1146-1151. DOI. 10.1126/science.aap9559

Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D.

ORCID ID: 0000-0002-6998-8745

Faculty of Humanities

Burgas Free University

Burgas, Bulgaria

Email: zl.dimitrova@bfu.bg

ШЕСТА ЧАСТ.
КРИТИЧНО МИСЛЕНЕ И МЕДИЙНА ГРАМОТНОСТ В ДИГИТАЛНАТА ЕПОХА -
ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОЕКТА CTIS

*проф. д-р Мария Алексиева, проф. д-р Милен Балтов,
доц.д –р Красимира Минева, доц. д-р Златина Димитрова,
доц. д-р Веселина Жечева, ас. Камелия Станева, преп. Гергана Кирова*

Резюме

В един все по-дигитален свят способността за критична оценка и взаимодействие с медиите е станала основен набор от умения, които играят жизненоважна роля за личното, професионалното и гражданското развитие на хората. Проектът CTIS (Critical Thinking and Information Skills), реализиран по програма „Еразъм+“, има за цел да проучи и разработи ефективни стратегии и инструменти за култивиране на критическото мислене и медийната грамотност сред различни целеви групи. В контекста на динамичната и сложна информационна среда, проектът подчертава важността на тези умения като ключови за справянето с предизвикателствата, породени от дезинформацията, фалшивите новини и дигиталната манипулация.

Централно място в дейностите на CTIS заема разработването на практически инструменти и образователни стратегии, които могат да помогнат на учащите и преподавателите да се ориентират в сложния дигитален пейзаж с по-голяма проникателност и увереност. Чрез насърчаване на критичния анализ на информацията проектът има за цел да създаде обучителни модули, които развиват умения за идентифициране на пристрастия и разпознаване на дезинформация в различни източници. Това включва преподавателски техники за анализ на медийни текстове, разкриване на скрити послания и разпознаване на пропаганда. Успешното приложение на тези стратегии може да подготви учащите да разбират медийния контекст, да вземат информирани решения и да бъдат активни участници в дигиталното общество.

Сътрудничеството между изследователски екипи и институции в рамките на проекта CTIS е от решаващо значение за по-задълбоченото разбиране на текущото състояние на медийната грамотност и критическото мислене в различни европейски държави. Това взаимодействие позволява обмен на добри практики, изследване на успешни методологии и създаване на съвместни образователни инициативи, които да отговорят на специфичните предизвикателства в различни страни и култури. Проектът се фокусира върху анализирането на разнообразни образователни контексти, като взема предвид културните, социалните и икономическите фактори, които влияят на развитието на тези ключови умения.

Една от основните цели на проекта е създаването на структуриран и адаптивен подход, който да отчита специфичните нужди и предизвикателства пред учениците и учителите. За тази цел се разработват образователни програми и инструменти, които улесняват интеграцията на критическото мислене и медийната грамотност в основните учебни програми, а не ги оставят като

допълнителни или периферни дейности. Тази интеграция осигурява възможността тези умения да станат основополагащи за учениците, като им помагат да анализират, оценяват и взаимодействат с информацията в ежедневието си.

Констатациите от проекта подчертават необходимостта от систематично обучение и създаване на устойчива култура на критическо мислене и медийна грамотност в образователната среда. Чрез прилагането на систематични подходи към преподаването и ангажирането на учениците с практически задачи, които насърчават анализ и критичен диалог, се полагат основите за изграждането на поколение, способно да разпознава манипулации, да идентифицира пристрастия и да взема обосновани решения. Това не само има дългосрочни и устойчиви ефекти върху образователната среда, но също така създава активни и осъзнати граждани, готови да участват пълноценно в обществения живот и да се справят с предизвикателствата на цифровата епоха.

Докато сме изправени пред нарастващи предизвикателства като „фалшиви новини“ и целенасочена дигитална манипулация, CTIS подчертава неотложната необходимост от овластяване на гражданите с инструментите, необходими за критическо взаимодействие с медиите. Тези умения са жизненоважни за гарантиране на значимо и отговорно участие в цифровото общество, което е все по-зависимо от сложни и понякога подвеждащи информационни потоци. За да се справят ефективно с тези предизвикателства, учащите и преподавателите трябва да бъдат подкрепяни със съвременни технологии, методи и ресурси, които насърчават критическото мислене и медийната грамотност. Например, иновативни платформи като Renderforest могат да бъдат използвани за създаване на интерактивно медийно съдържание, което стимулира творческото мислене и критичния анализ, като същевременно предлага практическо приложение на уменията в реални сценарии.

Проектът CTIS ясно подчертава необходимостта бъдещите изследвания и образователни стратегии да поставят акцент върху иновациите, културната адаптация и дългосрочната устойчивост на инициативите, свързани с развитието на критическо мислене и медийна грамотност. Въвеждането на новаторски методи и използването на съвременни технологии в обучението са от съществено значение за създаването на динамична и ангажираща учебна среда, която да отговаря на бързо променящите се изисквания на цифровата епоха. Културната адаптация на тези инициативи изисква внимателно съобразяване със специфичните нужди и предизвикателства на различни групи учащи, като се отчита местният контекст, културните особености и социалната реалност.

Дългосрочната устойчивост на програмите за критическо мислене и медийна грамотност може да бъде постигната само чрез координирани усилия на международно ниво. Това включва обмен на добри практики, сътрудничество между изследователи, преподаватели и институции и съвместно разработване на образователни политики и инструменти. Успешното практическо приложение в класните стаи изисква гъвкавост и готовност за адаптация на подходите, за да се осигури пълноценна ангажираност на учениците и тяхното активно участие в учебния процес.

Чрез подобни координирани усилия и устойчиви стратегии могат да се формират поколения, способни да разпознават манипулации, да задават критични въпроси и да правят обосновани и информирани решения в една все по-комплексна медийна и информационна среда на 21-ви век. Само чрез развиването на тези умения ще бъде възможно да се осигури устойчиво и отговорно участие на гражданите в обществения и цифровия живот, като се изгради култура на информираност, критичност и ангажираност.

Ключови думи: Критично мислене, медийна грамотност, дигитална ера, дезинформация, проект Еразъм+, CTIS, информационно общество, дигитални умения, образователни стратегии, медиен анализ, бъдещи умения, фалшиви новини, дигитална манипулация, медийно образование.

PART SIX

CRITICAL THINKING AND MEDIA LITERACY IN THE DIGITAL ERA - RESEARCH FINDINGS FROM THE CTIS PROJECT

*Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D., Prof. Milen Baltov, Ph.D.
Assoc. Prof. Krasimira Mineva, Ph.D., Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D.
Assoc. Prof. Veselina Zhecheva, Ph.D., Assist. Prof. Kameliya Staneva, Assist.
Prof. Gergana Kirova*

Abstract

In an increasingly digital world, the ability to critically evaluate and engage with media has become a fundamental skill set, playing a vital role in the personal, professional, and civic development of individuals. The CTIS (Critical Thinking and Information Skills) project, implemented under the Erasmus+ program, aims to explore and develop effective strategies and tools for cultivating critical thinking and media literacy among various target groups. In the context of a dynamic and complex information environment, the project underscores the importance of these skills as key to tackling challenges posed by disinformation, fake news, and digital manipulation.

A central focus of CTIS activities is the development of practical tools and educational strategies that can assist learners and educators in navigating the complex digital landscape with greater discernment and confidence. By fostering critical analysis of information, the project seeks to create educational modules that enhance skills for identifying biases and recognizing disinformation from various sources. This involves teaching techniques for analyzing media texts, uncovering hidden messages, and identifying propaganda. The successful application of these strategies can prepare learners to understand media contexts, make informed decisions, and become active participants in the digital society.

Collaboration among research teams and institutions within the CTIS project is essential for gaining a deeper understanding of the current state of media literacy and critical thinking in various European countries. This interaction facilitates the exchange of best practices, the study of successful methodologies, and the creation of joint educational initiatives that address specific challenges in different countries

and cultures. The project focuses on analyzing diverse educational contexts while taking into account the cultural, social, and economic factors that influence the development of these key skills.

One of the project's main objectives is to create a structured and adaptable approach that addresses the specific needs and challenges faced by students and teachers. To achieve this, educational programs and tools are developed to facilitate the integration of critical thinking and media literacy into core curricula rather than leaving them as supplementary or peripheral activities. This integration ensures that these skills become foundational for students, helping them to analyze, evaluate, and engage with information in their everyday lives.

The project's findings highlight the necessity of systematic training and the creation of a sustainable culture of critical thinking and media literacy within the educational environment. By implementing systematic approaches to teaching and engaging students with practical tasks that encourage analysis and critical dialogue, the foundation is laid for building a generation capable of recognizing manipulations, identifying biases, and making well-reasoned decisions. This not only has long-term and sustainable effects on the educational environment but also fosters active and informed citizens ready to participate fully in society and navigate the challenges of the digital age.

As we face growing challenges such as “fake news” and targeted digital manipulation, CTIS emphasizes the urgent need to empower citizens with the tools necessary for critical engagement with media. These skills are vital for ensuring meaningful and responsible participation in a digital society increasingly reliant on complex and sometimes misleading information flows. To effectively address these challenges, learners and educators must be supported with modern technologies, methods, and resources that promote critical thinking and media literacy. For example, innovative platforms such as Renderforest can be used to create interactive media content that stimulates creative thinking and critical analysis while offering practical application of skills in real-world scenarios.

The CTIS project clearly demonstrates that future research and educational strategies must emphasize innovation, cultural adaptation, and the long-term sustainability of initiatives related to developing critical thinking and media literacy. Introducing innovative methods and using modern technologies in education are essential for creating a dynamic and engaging learning environment that meets the rapidly changing demands of the digital era. The cultural adaptation of these initiatives requires careful consideration of the specific needs and challenges of different groups of learners, taking into account the local context, cultural particularities, and social realities.

The long-term sustainability of critical thinking and media literacy programs can only be achieved through coordinated international efforts. This includes the exchange of best practices, collaboration among researchers, educators, and institutions, and the joint development of educational policies and tools. Successful practical application in classrooms requires flexibility and a willingness to adapt approaches to ensure students' full engagement and active participation in the learning process.

Through such coordinated efforts and sustainable strategies, it is possible to cultivate generations capable of recognizing manipulation, asking critical questions, and making informed and well-founded decisions in an increasingly complex media and information environment of the 21st century. Only by developing these skills can we ensure sustainable and responsible citizen participation in both society and the digital world, building a culture of awareness, critical thinking, and engagement.

Keywords: Critical thinking, media literacy, digital era, disinformation, Erasmus+ project, CTIS, information society, digital skills, educational strategies, media analysis, future skills, fake news, digital manipulation, media education.

Въведение

В контекста на бързо развиващата се цифрова епоха, обществото е изправено пред предизвикателството да адаптира своите образователни системи, за да развива у хората така наречените "умения за бъдещето". Тези умения включват способността за критическо мислене, оценяване на достоверността на информацията и ефективно използване на медийни платформи. Те са не само от съществено значение за индивидуалния успех на младите хора в професионалната им реализация, но и за формирането на осъзнати и информирани граждани, които са способни да вземат обосновани решения и да участват активно в обществения живот (Facione, 2011; Hobbs, 2010).

Значение на критическото мислене и медийната грамотност за съвременното общество и образователната система

Критическото мислене и медийната грамотност са сред водещите умения, които позволяват на индивидите да разбират, анализират и оценяват информацията, с която се сблъскват в ежедневието си. В условията на увеличена медийна експозиция и лесен достъп до информация, способността за критическо мислене предоставя основа за разграничаване на факти от манипулативни твърдения и фалшиви новини, като помага на индивидите да изграждат обосновани гледни точки (Potter, 2013). Медийната грамотност, от друга страна, обхваща уменията за работа с разнообразни медийни формати и платформи, което е от значение за комуникацията и обмяната на знания в дигиталната епоха (Livingstone, 2004).

За образователната система това изисква адаптиране на традиционните методи на обучение и насърчаване на интерактивни и практически насочени подходи, които да подготвят студентите за предизвикателствата на цифровото общество. Възпитаването на умения за критическо мислене и медийна грамотност е от основна важност за изграждането на ново поколение информирани и ангажирани граждани, които не само усвояват информация, но и активно я анализират и синтезират (Ennis, 1996).

Цели на проекта CTIS и неговата роля в развитието на критическо мислене и медийна грамотност

Проектът "Critical Thinking in the Information Society" (CTIS) е създаден с цел да подкрепи развитието на критическо мислене и медийна грамотност в

академичната и социалната среда. Основната му цел е да предостави иновативни методи за преподаване, които да подпомогнат студентите и преподавателите в усвояването на тези ключови умения. Проектът интегрира подходи като метода на обърнатата класна стая и интерактивни задачи, които насърчават активното участие, самостоятелността и задълбоченото разбиране на учебния материал.

Чрез CTIS студентите се обучават не само да възприемат знания, но и да анализират информацията, като правят обосновани изводи и развиват аналитично мислене, което е ключово за адаптацията им към съвременните изисквания на информационното общество. По този начин проектът предлага подходи, които могат да се интегрират успешно в образователната система, насърчавайки интелектуално активно, осъзнато и критично ангажирано младо поколение.

1. Теоретична рамка

Критическото мислене и медийната грамотност се разглеждат като основополагащи умения за съвременното образование, които подготвят индивидите да се справят с предизвикателствата на дигиталната епоха. В условията на постоянен информационен поток и глобализирани комуникации тези умения са от съществено значение за формирането на информирани, критично мислещи и активно ангажирани граждани.

Критическото мислене е дефинирано от Ennis (1996) като целенасочен, самостоятелен и аналитичен процес на разсъждение, който изисква обективност, преценка и способност за вземане на информирани решения. Според Facione (2011) критическото мислене представлява комплекс от когнитивни умения като анализ, оценка и извод, които са от решаващо значение за справянето със сложни проблеми и ситуации. Тези умения са особено важни в контекста на съвременното информационно общество, където дезинформацията, фалшивите новини и манипулативните медийни кампании представляват сериозна заплаха за общественото мнение и демократичните процеси.

Развитието на критическото мислене позволява на индивидите да оценяват информацията, с която се сблъскват ежедневно, и да вземат обосновани решения. Това умение става особено важно в дигиталната ера, където информацията е достъпна, но нейното качество често варира. Facione (2011) подчертава значението на критическото мислене за разпознаване на манипулации и пристрастия, което е от изключително значение за гражданите, за да могат да участват активно и информирано в социалните и политическите процеси.

Медийната грамотност е способност за осъзнато взаимодействие с медийната среда, включително разпознаване на манипулативни или пристрастни медийни съобщения, критичен анализ на съдържанието и активна роля в създаването на медийно съдържание (Hobbs, 2010). Според Potter (2013), медийната грамотност не е просто умение за консумиране на информация, а

процес на критична интерпретация и активно участие, който позволява на индивидите да разпознават и анализират различни форми на медийни послания. В условията на засилен медиен натиск и дигитализация, това е особено необходимо, за да се формира информирано и критично настроено общество.

С разширяването на цифровите технологии и непрекъснато нарастващия обем информация, образователните системи са изправени пред сериозни предизвикателства. Учениците са ежедневно изложени на огромно количество информация от различни медийни източници, което увеличава риска от дезинформация и затруднява разпознаването на достоверни източници. Според Livingstone (2004) образованието трябва да развива критическо мислене и медийна грамотност, за да подготви младите хора да се ориентират в сложния медиен пейзаж. Ключовата роля на учителите в този процес изисква иновативни подходи и интеграция на дигитални технологии в обучението.

Едно от най-ефективните решения е използването на иновативни образователни подходи, които комбинират традиционното обучение с новите технологии. Методи като „обърната класна стая“ позволяват на студентите да се запознават с основната информация предварително, а в часовете се фокусират върху практическо приложение, анализ и дискусии (Strayer, 2012). Това насърчава самостоятелното мислене и задълбоченото разбиране на учебния материал. Съвременните технологии и платформи, като Renderforest, предлагат възможности за създаване на интерактивно съдържание и творчески проекти, които стимулират критическия анализ и ангажираността на учениците.

Значението на критическото мислене и медийната грамотност за съвременното общество е от първостепенна важност, тъй като тези умения формират информирани граждани, които могат да участват активно в демократичните процеси и да правят обосновани решения. Според Kellner и Share (2007) медийната грамотност учи индивидите как да разпознават и оценяват различни видове медийно съдържание, което помага да се избегнат рисковете от дезинформация и пропаганда. Тази съвкупност от умения подготвя гражданите да се противопоставят на манипулации и да участват в социалния диалог с критичен поглед и информираност.

Образователните системи носят отговорност да формират граждани с високо ниво на критическо мислене и медийна грамотност, които не само да притежават знания, но и умения за критичен анализ на информацията. Само чрез систематично и устойчиво обучение можем да създадем общество, което да се справи с предизвикателствата на съвременния медиен свят и да осигури значимо и отговорно участие в демократичните процеси.

2. Методология на изследването

Изследването включва участници от различни академични направления в Бургаския свободен университет (БСУ), които бяха избрани от специалности като социални науки, педагогически и психологически дисциплини. Тази хетерогенна група от студенти осигурява разнообразие от гледни точки и опит, което обогатява анализа на резултатите и ефективността на проекта. Включените

студенти участват в практическите сесии и обучителни дейности на проекта CTIS, насочени към развитие на критическо мислене и медийна грамотност в контекста на съвременното информационно общество.

Проектът CTIS използва метода на обърнатата класна стая като основен за осигуряване на активност и ангажираност в учебния процес. За предварителна подготовка участниците получават достъп до учебно съдържание, представено чрез видеоуроци, които са разработени с помощта на софтуера Renderforest. Този софтуер е избран заради неговата гъвкавост и лесно приложение, което позволява създаване на интерактивни и персонализирани материали. Видеоуроците обхващат теми, свързани с оценка на надеждността на медийна информация, дигитални умения и гражданска активност, като всеки урок е съобразен със специфични компетенции и умения, насочени към критическо мислене и медийна грамотност.

След самостоятелната подготовка на студентите, която включва изучаване на предоставените видеоуроци и материали, учебните сесии в университетските аудитории преминават към задълбочено анализиране и практическо приложение на знанията. Тези сесии са структурирани с акцент върху интерактивността и активното участие на студентите, като основните методи на работа включват дискусии, казуси и практически задачи, адаптирани към всяка отделна тема. Това позволява на студентите не само да демонстрират разбиране на материала, но и да развият способност за неговото критично и аналитично прилагане в реални ситуации.

За всяка тема в проекта се разработват специфични интерактивни дейности, които проверяват способността на студентите да мислят самостоятелно и критично. Темата „Оценка на надеждността на информацията“ например изисква от студентите да анализират реални медийни публикации, да използват онлайн инструменти за проверка на факти и да дискутират достоверността на източници. Чрез анализ и обсъждане на конкретни примери студентите усвояват методи за разграничаване на факти от манипулации и усъвършенстват уменията си за критическа преценка.

Темата „Дигитални умения и креативност“ е насочена към насърчаване на иновативното мислене и технологичната грамотност. Студентите участват в работилници за създаване на дигитално съдържание, в които разработват свои проекти, използвайки софтуерни инструменти и платформи за обработка на мултимедийни материали. Тези дейности целят не само да подобрят техническите умения на участниците, но и да стимулират тяхната креативност и предприемаческо мислене.

В темата „Активно гражданство чрез социални мрежи“ студентите изследват ролята на социалните мрежи в съвременното общество, като оценяват как тези платформи могат да влияят на гражданската активност и обществения диалог. За целта се организират задачи, които изискват от участниците да създадат собствени медийни съобщения и кампании, насочени към решаване на социални проблеми. Чрез тази практика студентите развиват умения за създаване на ефективно съдържание и за критична оценка на

информацията в социалните медии, както и разбират по-добре как да използват мрежите за създаване на позитивни обществени промени.

Тези интерактивни дейности подпомагат студентите в изграждането на конкретни умения за работа с информация, креативно мислене и социална отговорност, като подчертават значимостта на критическия подход и медийната грамотност в съвременното дигитално общество.

За оценка на напредъка и ефективността на проекта CTIS са използвани няколко метода за събиране на данни. Сред тях са тестове преди и след видеоурока, наблюдения и анкети, насочени към открояване на качествени и количествени аспекти от процеса на обучение. Тестовите, проведени преди и след всеки видеоурок, дават възможност за количествена оценка на постигнатите резултати и демонстрират нивото на усвояване на знанията.

Наблюденията са извършвани по време на учебните сесии в университетски аудитории, като те отчитат ангажираността на студентите, тяхната способност да разсъждават критично и да участват в конструктивни дискусии. Този метод позволява на изследователите да проследят динамиката на групата и качеството на взаимодействието между участниците. Анкетите за удовлетвореност и общи впечатления от програмата дават допълнителна информация за студентите и техния опит с метода на обърнатата класна стая, като резултатите показват високо ниво на ангажираност и интерес към иновативните методи.

Тази многостранна методология осигурява надеждна база за анализ на ефективността на обучителния процес в проекта CTIS и подпомага извеждането на препоръки за бъдещо подобряване на учебните материали и методи на обучение.

3. Резултати

Изследването установи съществени подобрения в способността на участниците да прилагат критическо мислене и медийна грамотност в различни ситуации, благодарение на обучителните сесии, базирани на метода на обърнатата класна стая. След работа по теми като оценка на надеждността на информацията, критическо четене и използване на цифрови инструменти за проверка на медийно съдържание, участниците демонстрираха по-голяма способност за аналитичен подход към информацията и повишена медийна грамотност.

Количествените данни показват активното участие на студентите в процеса на обучение и демонстрират значителни подобрения в техните резултати след завършване на обучителните сесии. От общо 780 студенти, които са попълнили тестовите преди провеждането на видеоуроците, 533 (около 68%) са участвали в последващите тестове след уроците. Това съотношение показва високо ниво на ангажираност с учебното съдържание и демонстрира, че методът на обърнатата класна стая стимулира участието на студентите и повишава тяхната мотивация за активно учене.

Схема 1. Основни фази на изследването

Схемата „Основни фази на изследването“ илюстрира поетапния и структуриран процес, следван в рамките на проекта CTIS (Critical Thinking and Information Skills), който се фокусира върху развитието на критическо мислене и медийна грамотност. Чрез ясно очертани етапи, схемата демонстрира логиката и координацията в създаването и прилагането на обучителни програми, насочени към придобиване на ключови умения за справяне с предизвикателствата на цифровата епоха.

1. Подготовка на учебните материали

На този етап акцентът е върху разработването на образователни ресурси, които да осигурят основна информация по съответните теми. Видеоуроците са основен елемент и са създадени с помощта на софтуера Renderforest, избран заради неговата достъпност и възможности за генериране на интерактивно и визуално привлекателно съдържание. Използването на интерактивни видеа спомага за по-добро ангажиране на учащите и осигурява разнообразие в представянето на материала. В този етап се акцентира върху теоретичната подготовка на участниците, което е основополагащ елемент за изграждането на дълбоко разбиране на темата. Създаването на качествени и обосновани ресурси е от съществено значение, тъй като предоставя необходимата база за последващото практическо приложение.

2. Предварителна самостоятелна подготовка

След разработването на учебните материали, участниците получават достъп до видеоуроците и допълнителните ресурси, които трябва да разгледат самостоятелно. Тази фаза поставя акцент върху индивидуалната подготовка на учащите, като предоставя възможност за самостоятелно изучаване на материала. Според съвременни педагогически изследвания, самостоятелната подготовка е критичен етап, който насърчава развитието на самостоятелно

мислене и автономност в обучението (Zimmerman, 2002). Участниците, които имат предварителна подготовка, са по-активни и ангажирани по време на учебните сесии, тъй като вече са запознати с основната информация и са готови да задълбочат разбирането си чрез дискусии и практическа работа.

3. Провеждане на учебни сесии в аудиторията

Учебните сесии в аудиторията са структурирани около интерактивни дейности като дискусии, казуси и практически задачи, които насърчават прилагането на наученото в реални ситуации. Този етап има за цел да премине отвъд пасивното обучение и да насърчи активно участие и критическо мислене. Участниците прилагат придобитите знания върху реални примери, като развиват умения за анализ, оценка и разпознаване на дезинформация и манипулативни медийни практики. Сесии, които се основават на интерактивност и сътрудничество, са доказано ефективни за развитието на критическо мислене, тъй като стимулират аргументираното обсъждане, създаването на различни гледни точки и разширяването на познанията (Brookfield, 2012).

4. Оценка на напредъка

Фазата на оценка е съществена за измерване на ефективността на обучителния процес и за определяне на нивото на постигнатите резултати. За целта се използват различни инструменти, включително тестове преди и след видеоуроците, анкети за удовлетвореност на участниците и наблюдения по време на учебните сесии. Оценката служи за количествен и качествен анализ на постигнатите резултати, като предоставя ценна информация за необходимостта от допълнителни подобрения или промени в методологията. По този начин се гарантира постоянен цикъл на оптимизация и адаптация на обучителните практики в съответствие с нуждите на учащите и с променящите се реалности на медийната и информационната среда.

Схемата „Основни фази на изследването“ обединява етапите на подготовка, самостоятелно учене, активно участие и оценка в една цялостна рамка, която цели ефективното развитие на критическо мислене и медийна грамотност. Това систематично и структурирано обучение има за цел не само да предаде знания, но и да формира критично настроени и информирани граждани, способни да се ориентират и анализират медийните послания в съвременната информационна среда. Съчетаването на иновативни технологии и педагогически подходи в тази рамка подчертава необходимостта от адаптивно и устойчиво образование, което да подготви младите хора за активна и отговорна роля в обществото.

Проектът CTIS изследва развитието на ключови умения като критическо мислене, медийна грамотност и дигитални компетенции, използвайки систематизиран подход към обучението. Например, в рамките на темата „Дигитални умения и креативност“, която е част от изследователската програма по проекта, над 70% от студентите, които са направили предварителния тест, са участвали и в последващия тест. Това показва, че обучаемите проявяват продължителен интерес към съдържанието и се възползват от възможността да прилагат самостоятелно придобитите знания в интерактивни учебни сесии. Този резултат подкрепя научното заключение, че целенасоченото ангажиране на

обучаемите води до по-устойчиви и значими образователни резултати (Zimmerman, 2002).

Развитие на критическо мислене и медийна грамотност

Участието в обучителните сесии, основани на дискусии, казуси и практически задачи, позволява на студентите да усвоят специфични умения, свързани както с критическото мислене, така и с медийната грамотност. В темата „Оценка на надеждността на информацията“ студентите се научават да различават факти от измислици, както и да разграничават достоверни източници от манипулативни медийни съдържания. Тези умения се усвояват чрез анализ на реални примери, работа със социални медии и разглеждане на актуални новини. Разработването на тези умения подкрепя способността на обучаемите за обективна оценка на информацията и критичен анализ на медийните съобщения, което е от ключово значение за формирането на информирано гражданско общество (Hobbs, 2010).

Дигитални умения и креативност

Темата „Дигитални умения и креативност“ акцентира върху развитието на креативното мислене и уменията за създаване на дигитални ресурси. Участниците работят с дигитални инструменти, като Renderforest, за да създават свои собствени проекти и да развиват технически и творчески умения. Това не само обогатява техните дигитални компетенции, но и насърчава иновативния подход към учебния процес. Проектирането на дигитално съдържание от обучаемите ги подготвя за активна роля в информационното общество и стимулира иновации, които имат реална приложимост в различни социални и професионални контексти (Livingstone, 2004).

Активно гражданство чрез социални мрежи

Друг ключов аспект на обучението е темата „Активно гражданство чрез социални мрежи“, която подготвя студентите да оценяват информацията, циркулираща в социалните мрежи. Чрез анализ на реални примери и разработване на собствени медийни съобщения и кампании, участниците се учат да разпознават фалшиви новини и манипулативни послания. Те също така практикуват използването на социалните медии за обществена полза, като създават въздействащи кампании, които подчертават социалните и гражданските им ангажименти. Това упражнение подпомага изграждането на умения за критично оценяване на информацията и за създаване на съдържание, което информира и вдъхновява (Kellner & Share, 2007).

Поетапният подход на CTIS демонстрира значението на ангажирането на студентите чрез практически дейности, които развиват критическо мислене и медийна грамотност. Успешното усвояване на тези умения е от съществено значение за справянето с предизвикателствата на цифровата епоха и за формирането на информирани, критично настроени и социално отговорни граждани.

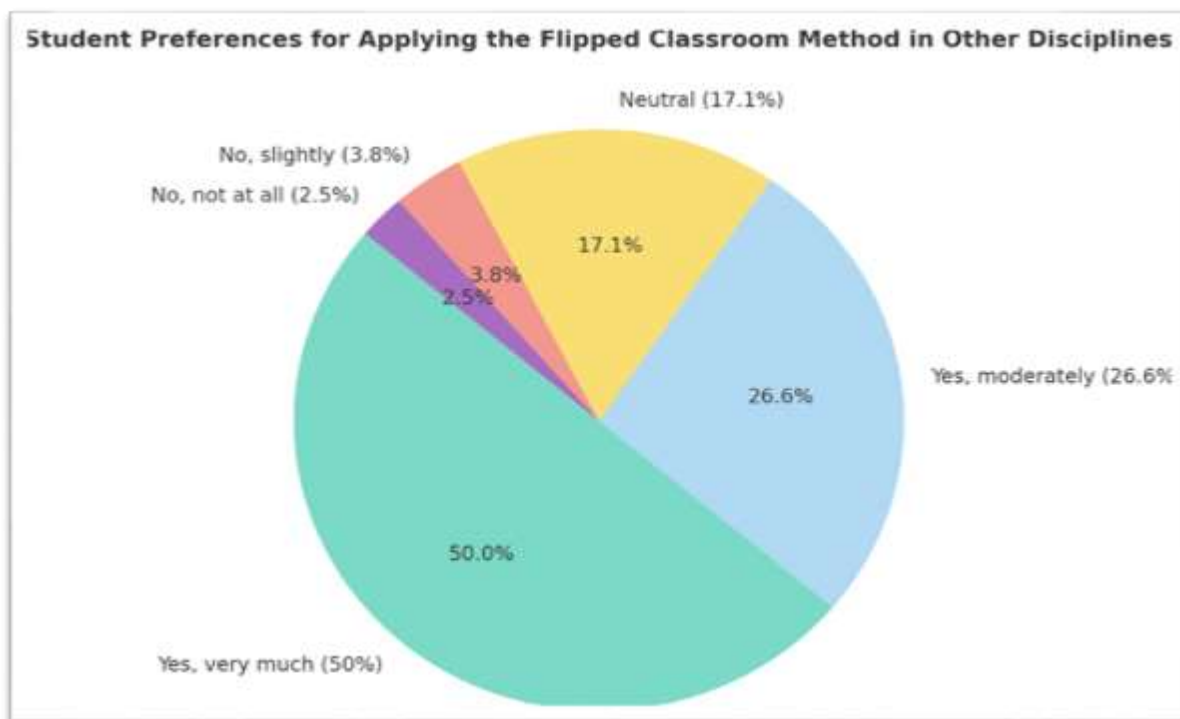
Наблюденията и количествените данни от изследването ясно показват, че използването на метода на обърнатата класна стая допринася значително за подобряването на критическото мислене и медийната грамотност на студентите, като същевременно повишава техния интерес и мотивация към образователния

процес. Това предполага, че този подход може да има дълготраен ефект върху способността на студентите да анализират и критично оценяват информацията, с която се сблъскват в съвременното дигитално общество.

4. Изследване и дискусия

Данните от изследването показват, че методът на обърнатата класна стая значително повишава критическото мислене и медийната грамотност сред студентите. Отговорите в анкетата показват, че 91.1% от участниците виждат разлика между традиционния метод на обучение и обърнатата класна стая, подчертавайки ангажираността и мотивацията като основни предимства на метода. Участниците отбелязват, че този подход им предоставя възможност за самостоятелна подготовка, задълбочено разглеждане на темите и активност в класната стая, които са важни за тяхното академично развитие.

На въпрос дали биха желали този метод да се приложи и в други дисциплини, студентите дадоха своите оценки чрез петстепенна скала. Резултатите от анализа разкриват разнообразие в предпочитанията (Диаграма 1).

Фигура №1 Предпочитания на студентите за прилагане на метода на обърнатата класна стая в други академични дисциплини

– **50% от студентите** са дали максималната оценка "да, много", което отразява тяхното силно желание и положително отношение към метода на обърнатата класна стая. Този резултат ясно показва висока мотивация за участие в обучения, базирани на този подход.

– **26.6%** са избрали оценка 4, което показва готовност за експериментиране и интерес към комбиниране на този метод с други образователни стратегии.

– **17.1%** са посочили средна оценка (3), което предполага умерено желание за използване на метода. Причините за това могат да включват предпочитания

към други методи на обучение или ограничена информираност за ползите на обвърнатата класна стая.

- **3.8%** са оценили с 2, което отразява по-умерен интерес.

- **2.5%** са дали най-ниска оценка (1), което може да се обясни с предпочитание към традиционния подход или липса на предишен положителен опит с подобен метод.

Тази статистика показва разнообразие от мнения и същевременно демонстрира солидна основа за възприемане на метода като ефективен подход в образователния процес.

В отворените отговори студентите споделят преобладаващо положителни впечатления от курса, като описват метода на обвърнатата класна стая като „интерактивен“, „мотивиращ“ и „лесен за разбиране“. Мнозина оценяват възможността за самостоятелна подготовка, която им позволява да разберат материала по-задълбочено. Коментари като „позволява ни да излезем от зоната на комфорт“ и „насърчава креативното мислене“ подчертават, че методът стимулира активно участие и развитие на самостоятелни умения. Тези впечатления се подкрепят от конкретни примери от проекта, които демонстрират как обвърнатата класна стая съдейства за развитието на ключови умения като критическо мислене, медийна грамотност и дигитални компетенции.

Например, в темата „Оценка на надеждността на информацията“ студентите се запознават чрез видеоматериали с техники за проверка на факти и анализ на медийни източници. След самостоятелната подготовка, в клас се провеждат дискусии, в които студентите анализират различни новинарски публикации, като се учат да разпознават манипулативни техники. Този подход помага на студентите не само да идентифицират манипулации, но и да развиват критическо четене и умения за задаване на въпроси, които са от ключово значение за тяхното разбиране на медийните контексти.

Друг пример за въздействието на метода е модулът „Дигитални умения, културно сътрудничество и предприемачество“, в който студентите се учат да създават дигитално съдържание чрез онлайн инструменти и приложения. В резултат на обучението те разработват собствени видеа и презентации на социално значими теми и ги представят пред аудиторията. Това не само развива техните технически умения, но и ги насърчава към креативно мислене и експериментиране с нови техники, което ще бъде полезно за тяхната професионална реализация.

Темата „Активно гражданство чрез социални мрежи“ също допринася за разширяване на социалната осведоменост и гражданска активност на студентите. След видеолекциите и дискусиите в клас студентите създават проекти за социални кампании и участват в симулирани ситуации, в които защитават своите идеи и аргументират позициите си. Тази активност насърчава осъзнаването на социалната отговорност и възможностите за позитивно въздействие в обществото.

И накрая, модулът „Развитие на активни умения за учене и критично четене“ поставя акцент върху самостоятелното учене и системното мислене.

Студентите проучват допълнителни материали по избрани теми и ги представят пред групата, като развиват умения за разбиране на взаимовръзките между социални и културни аспекти на различни проблеми. Един от студентите споделя, че този модул му е помогнал да развие нова перспектива за комплексността на съвременните проблеми и е допълнил знанията му от други дисциплини.

Тези примери ясно илюстрират ефективността на метода на обърнатата класна стая за изграждане на самостоятелност, критическо мислене и креативност у студентите. Обратната връзка от участниците показва, че този метод предоставя реални и приложими умения, които ги подготвят за активна роля в академичния, професионалния и социалния контекст.

Преподавателите също така отбелязват, че методът на обърнатата класна стая насърчава активно участие, ефективно усвояване на знания и устойчивост на наученото. Според тях учениците проявяват интерес и креативност при работа в екип и показват по-висока ангажираност при практическите задачи. Те също така споделят, че методът позволява на студентите да развият аналитични умения и критическо мислене.

Резултатите от изследването показват, че методът на обърнатата класна стая има значителен потенциал за подобряване на ангажираността и академичната мотивация сред студентите. За постигане на оптимални резултати е важно методът да се съчетава с адекватна подготовка и подкрепа от страна на преподавателите, които могат да насочат студентите и да подпомогнат тези, които срещат затруднения.

5. Обобщение на резултатите и тяхната значимост за процеса на обучение

Изследването на метода на обърнатата класна стая показва значителен потенциал за развитие на критическото мислене и медийната грамотност у студентите, като резултатите подчертават положителния ефект от този подход върху академичната им ангажираност и уменията за самостоятелно учене. Основният извод от проекта е, че обърнатата класна стая насърчава активното участие на студентите, като им предоставя възможност за задълбочено разбиране на темите и практическо приложение на наученото. Тези резултати демонстрират, че методът може успешно да бъде внедрен в образователната система, за да отговори на съвременните изисквания за образованието в цифровата епоха.

Значението на уменията за бъдещето, като критическото мислене и медийната грамотност, е особено голямо в контекста на формирането на осъзнати и информирани граждани. В свят, в който информацията е на една ръка разстояние, способността на младите хора да оценяват и анализират съдържание е не само образователна цел, но и социална необходимост. Проектът CTIS допринася за развитието на тези умения, като подготвя студентите да бъдат активни участници в обществото, способни да разбират и оценяват значимостта на информацията и ролята на медиите. Тази подготовка за бъдещето е ключова за създаване на критично и отговорно гражданско

общество, което умее да се адаптира и реагира адекватно на съвременните предизвикателства.

7. Препоръки за практика и перспективи за бъдещи изследвания

Препоръки за практика в образованието

За да се интегрират успешно критическото мислене и медийната грамотност в съвременното образование, е необходимо да се разработят модулни програми, адаптирани към различните образователни етапи и нуждите на обучаемите. Тези модули следва да включват интерактивни задачи и реалистични казуси, базирани на актуални примери, които да подтикват студентите към самостоятелна оценка и критичен анализ на информацията. Образователните задачи трябва да са практически ориентирани, за да насърчават учениците да разпознават и интерпретират различни източници на информация, като същевременно идентифицират потенциални манипулации и неточности в медийното съдържание.

Подкрепа и обучение за преподавателите

Ефективното прилагане на метода на обрънатата класна стая и другите интерактивни подходи изисква целенасочена подготовка на преподавателите в областта на дигиталните инструменти и онлайн педагогическите методи. Необходимо е да се създадат и поддържат обучителни програми, които да улеснят преподавателите в създаването и управлението на съдържание, подходящо за самостоятелна работа на учениците. Обратната връзка играе важна роля за успеха на този модел, затова се препоръчва да се използват редовно въпросници, отворени дискусии и текущи оценки на напредъка, които да улеснят комуникацията между преподавателите и студентите. За образователните институции е препоръчително да подкрепят преподавателите не само чрез технически ресурси, но и чрез насърчаване на обмен на добри практики, което би спомогнало за по-ефективно прилагане на метода в различни академични дисциплини.

Перспективи за бъдещи изследвания

Предвид значимостта на критическото мислене и медийната грамотност за развитието на съвременните социални умения, бъдещите изследвания могат да се съсредоточат върху разширено проучване на ефективността на интерактивните методи в разнообразни академични и културни контексти. Специфични направления за изследвания включват изследване на влиянието на критическото мислене върху социалното поведение и обществената ангажираност, както и на медийната грамотност при формирането на социална отговорност и активно гражданско участие. Освен това, изследванията биха могли да проучат ефективността на обрънатата класна стая в развитието на когнитивни умения като аргументация и саморефлексия, които имат ключова роля в критическото мислене.

Разширяване и приложение на проекта CTIS

Резултатите от проекта CTIS разкриват възможности за разширяване на методологията и приложението ѝ в разнообразни образователни и социални

контексти. Перспективи за развитие включват разширяване на сътрудничеството с международни образователни институции, което би допринесло за обогатяване на методологичния подход чрез споделяне на глобални практики и интегриране на културни особености. Допълнително, адаптацията на проекта към неформални образователни среди, като семинари за възрастни и обществени работилници, би могла да насърчи по-широкото възприемане на критическото мислене и медийната грамотност извън академичните среди. Това разширение би могло да окаже значителен принос към създаването на по-осъзнато и отговорно общество, което е способно да оценява информацията критично и да действа информирано в разнообразни социални ситуации.

Заклучение

Проектът CTIS ясно показва, че критическото мислене и медийната грамотност са основополагащи умения за съвременното образование, които подготвят младите хора да се ориентират уверено в динамичния и сложен цифров свят. Възможността за критичен анализ и обективно оценяване на информация е от съществено значение за младите хора, които са изправени пред нарастващия поток от дигитално съдържание, фалшиви новини и манипулативни медийни съобщения. В този контекст CTIS предлага систематичен и иновативен подход към преподаването на тези умения чрез интеграция на съвременни технологии и педагогически практики.

Методът на обърнатата класна стая, който насърчава самостоятелното учене чрез предварително изучаване на видеоуроци и допълнителни ресурси, доказва своята ефективност в ангажиране на учениците. Този подход премества фокуса от пасивното усвояване на информация в клас към активното приложение и критичен анализ на материала. Учащите се подготвят предварително, което им позволява да участват по-цялостно и задълбочено в дискусиите, анализите и практическите задачи по време на учебните сесии. Този процес не само обогатява академичния им опит, но и формира млади граждани, които са способни да разпознават и анализират информацията критично, да задават въпроси и да правят информирани решения.

Критическото мислене и медийната грамотност насърчават учениците да осмислят информацията, която консумират, и да осъзнават влиянието на медиите върху обществените нагласи и поведения. Обучението, което се базира на критичен анализ на медийното съдържание, предоставя на младите хора инструменти за справяне с манипулации и дезинформация, което е особено важно в контекста на съвременния глобализиран свят. В този смисъл CTIS подчертава значението на медийната грамотност като умение, което изгражда устойчивост към манипулативни послания и насърчава социалната отговорност и гражданска активност.

В бъдеще, разширяването на иновативни образователни методи, като обърнатата класна стая и използването на съвременни дигитални инструменти, ще бъде ключово за създаването на общество, основано на знания, критично мислене и социална отговорност. Разработването на програми, които насърчават съвместното учене, технологичните иновации и адаптацията към

културните и социалните специфики на различните общности, е съществено за осигуряване на дългосрочна устойчивост и успех на тези инициативи. Така можем да подготвим поколения, които са не само компетентни и информирани, но и ангажирани граждани, готови да допринасят активно за по-добро общество, справедливо, осъзнато и устойчиво.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **BROOKFIELD, S. D. (2012).** Teaching for Critical Thinking: Tools and Techniques to Help Students Question Their Assumptions. Jossey-Bass.
2. **ENNIS, R. H. (1996).** Critical Thinking. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
3. **FACIONE, P. A. (2011).** *Critical Thinking: What It Is and Why It Counts*. Insight Assessment.
4. **HOBBS, R. (2010).** *Digital and Media Literacy: A Plan of Action*. The Aspen Institute.
5. **KELLNER, D., & Share, J. (2007).** *Critical Media Literacy, Democracy, and the Reconstruction of Education*. In D. Macedo & S. R. Steinberg (Eds.), *Media Literacy: A Reader*. Peter Lang Publishing.
6. **LIVINGSTONE, S. (2004).** Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies. *The Communication Review*, 7(1), 3-14.
7. **LIVINGSTONE, S. (2004).** *What is media literacy?* *Intermedia*, 32(3), 18-20.
8. **POTTER, W. J. (2013).** *Media Literacy*. Sage.
9. **POTTER, W. J. (2013).** *Media Literacy*. Thousand Oaks, CA: Sage.
10. **RENDERFOREST. (n.d.).** Online Video, Animation, Logo, and Website Maker. Retrieved from [Renderforest website](#).
11. **STRAYER, J. F. (2012).** *How learning in an inverted classroom influences cooperation, innovation, and task orientation*. *Learning Environments Research*, 15(2), 171-193.
12. **ZIMMERMAN, B. J. (2002).** Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. *Theory into Practice*, 41(2), 64-70.

Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D.

ORCID iD: 0000-0003-1469-3891

Faculty of Humanities

Burgas Free University

Burgas, Bulgaria

E-mail: malex@bfu.bg

Assoc. Prof. Krasimira Mineva, Ph.D.

ORCID ID: 0009-0008-8059-844X

Faculty of Humanities

Burgas Free University

Burgas, Bulgaria

Email: kmineva@bfu.bg

Prof. Milen Baltov, Ph.D.

ORCID iD: 0000-0002-1195-7479

Burgas Free University

Burgas, Bulgaria

E-mail: mbaltov@bfu.bg

Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D.

ORCID ID: 0000-0002-6998-8745

Faculty of Humanities

Burgas Free University

Burgas, Bulgaria

Email: zl.dimitrova@bfu.bg

Assoc.Prof.Veselina Zhecheva, Ph.D.
ORCID ID: 0000-0002-3431-9269
Faculty of Computer Science and
Engineering
Burgas Free University
Burgas, Bulgaria
Email: vessi@bfu.bg

Assist. Prof. Kamelia Staneva
ORCID ID: 0009-0009-4221-7607
Faculty of Humanities
Burgas Free University
Burgas, Bulgaria
Email: kstaneva@bfu.bg

Assist. Prof.Gergana Kirova
Faculty of Humanities
Burgas Free University
Burgas, Bulgaria
Email: gkirova@bfu.bg

СЕДМА ЧАСТ.
ПРОУЧВАНЕ НА КРИТИЧЕСКОТО МИСЛЕНЕ И МЕДИЙНАТА ГРАМОТНОСТ
НА СТУДЕНТИТЕ ЧРЕЗ МЕТОДА НА ОБЪРНАТА КЛАСНА СТАЯ:
ВЪЗМОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА В ИНФОРМАЦИОННОТО
ОБЩЕСТВО

*проф. д-р Мария Алексиева, проф. д-р Милен Балтов,
доц. д-р Красимира Минева, доц. д-р Златина Димитрова,
доц. д-р Веселина Жечева, ас. Камелия Станева, преп.Гергана Кирова*

Резюме

Изследването на критическото мислене и медийната грамотност сред студентите, осъществено чрез метода на обрънатата класна стая, беше реализирано като част от проекта „Критическо мислене и медийна грамотност в информационното общество“, ръководен от Бургаския свободен университет с подкрепата на Програмата „Еразъм+“ в партньорство с различни образователни институции. Проектът цели да отговори на съвременните изисквания на информационното общество, като предоставя на младите хора умения за критичен анализ и информирано взаимодействие с медийното съдържание.

Методът на обрънатата класна стая е иновативен подход в обучението, който предлага възможности за развитие на критическо мислене, аналитични умения и активно участие в учебния процес. Чрез предоставяне на предварително подготвени материали, студентите се запознават с основните концепции и тематични области, което подготвя почвата за интерактивни дискусии и съвместна работа в класната стая. Този подход позволява на студентите да прилагат наученото в контекста на практически задачи и да развиват умения за критична оценка на медийно съдържание. По този начин обучението се трансформира от пасивно възприемане на информация към активен и задълбочен процес на учене.

Проучването обхваща студенти от различни специалности, които участват в серия от обучителни сесии, посветени на разпознаването и анализа на медийни послания, както и на разграничаването на факти от манипулации и дезинформация. Специално внимание се отделя на анализа на медийни текстове и разпознаването на манипулативни тактики в новинарски и социални платформи. Участниците развиват умения за критично мислене чрез аргументирани дискусии, анализ на казуси и работа по практически задачи.

Резултатите от проекта показват значителни подобрения в нивото на критическо мислене и медийната грамотност на участниците. Конкретни примери включват по-добро разпознаване на манипулативни медийни стратегии и способност за формулиране на обосновани мнения по актуални обществени въпроси. Участниците демонстрират умения за разграничаване

на достоверна информация от фалшиви новини, както и за аргументирано противопоставяне на дезинформация.

Въпреки положителните резултати, изследването подчертава и предизвикателствата, свързани с прилагането на метода на обърнатата класна стая. Основни пречки включват нуждата от адаптация на образователната среда към новите технологии и осигуряване на подходящи ресурси за самостоятелна подготовка. Преподавателите също трябва да бъдат подкрепени с целенасочени програми за професионално развитие, които да ги подготвят за прилагане на иновативни методи на преподаване.

В заключение, проектът подчертава важноста на методи като обърнатата класна стая за развитието на критическо мислене и медийна грамотност в условията на информационното общество. За по-ефективно прилагане на тези методи се препоръчва интеграция на подходящи технологии, адаптиране на учебните програми и подкрепа за преподавателите, с цел създаване на устойчива образователна среда, която да отговори на съвременните изисквания за медийна и информационна компетентност.

Ключови думи: критическо мислене, медийна грамотност, обърнатата класна стая, информационно общество, иновативни образователни методи, медийна компетентност, обучение на студенти, проект Еразъм+.

PART SEVEN

RESEARCHING CRITICAL THINKING AND MEDIA LITERACY AMONG STUDENTS THROUGH THE FLIPPED CLASSROOM METHOD: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN THE INFORMATION SOCIETY

***Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D., Prof. Milen Baltov, Ph.D.,
Assoc. Prof. Krasimira Mineva, Ph.D., Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D.,
Assoc. Prof. Veselina Zhecheva, Ph.D. , Assist. Prof. Kameliya Staneva, Assist.
Prof. Gergana Kirova***

Abstract

The study of critical thinking and media literacy among students, conducted through the flipped classroom method, was carried out as part of the project “Critical Thinking and Media Literacy in the Information Society,” led by Burgas Free University with the support of the Erasmus+ Program in partnership with various educational institutions. The project aims to meet the modern requirements of the information society by equipping young people with skills for critical analysis and informed interaction with media content.

The flipped classroom method is an innovative approach to education that offers opportunities for the development of critical thinking, analytical skills, and active engagement in the learning process. By providing pre-prepared materials, students are introduced to fundamental concepts and thematic areas, laying the

groundwork for interactive discussions and collaborative work in the classroom. This approach allows students to apply what they have learned within the context of practical tasks, developing skills for critical evaluation of media content. In this way, learning is transformed from passive reception of information into an active and in-depth learning process.

The study includes students from various disciplines who participate in a series of training sessions focused on recognizing and analyzing media messages, as well as distinguishing facts from manipulation and disinformation. Special attention is given to the analysis of media texts and the identification of manipulative tactics in news and social platforms. Participants develop critical thinking skills through structured discussions, case analysis, and practical assignments.

The project results indicate significant improvements in the participants' levels of critical thinking and media literacy. Specific examples include improved recognition of manipulative media strategies and the ability to formulate well-founded opinions on current social issues. Participants demonstrate skills in distinguishing credible information from fake news, as well as in formulating reasoned responses to disinformation.

Despite the positive outcomes, the study also highlights challenges related to the implementation of the flipped classroom method. Key obstacles include the need to adapt the educational environment to new technologies and to ensure suitable resources for independent study. Teachers must also be supported with targeted professional development programs to prepare them for applying innovative teaching methods.

In conclusion, the project emphasizes the importance of methods such as the flipped classroom for the development of critical thinking and media literacy in the context of the information society. For more effective implementation of these methods, the integration of appropriate technologies, adaptation of curricula, and support for teachers are recommended to create a sustainable educational environment that meets contemporary requirements for media and information competence.

Keywords: critical thinking, media literacy, flipped classroom, information society, innovative educational methods, media competence, student training, Erasmus+ project.

Въведение

В съвременното информационно общество достъпът до информация е практически неограничен, като се наблюдава бързо нарастване на информационните потоци и повишаване на медийната експозиция на индивидите. Това създава както възможности, така и предизвикателства, свързани с начина, по който индивидите обработват и анализират информацията. Критическото мислене и медийната грамотност стават ключови компетенции за гражданите на XXI век, тъй като те не само

подпомагат осъзнатото потребление на информация, но и стимулират способността за различаване на надеждни източници от дезинформация и пропаганда (Pérez Tornero & Varis, 2010).

Критическото мислене се определя като способността за обективен анализ и оценка на информация, за да се направят обосновани заключения. Медийната грамотност, от своя страна, включва познания и умения за разбиране, интерпретиране и критично анализиране на медийни съдържания, което е особено необходимо в условия на динамично променяща се медийна среда (Potter, 2013). Липсата на тези умения води до податливост на манипулация и затруднява формирането на информирано мнение, което е основополагащо за демократичното участие и социалната ангажираност (Livingstone, 2004).

Настоящото изследване цели да проучи ефекта от прилагането на метода на обърнатата класна стая за развитие на критическо мислене и медийна грамотност сред студентите. В традиционната учебна среда преподавателят обикновено е основен източник на информация, докато в обърнатата класна стая този модел се променя. Студентите се запознават с учебните материали самостоятелно, а в университетската аудитория участват в дискусии и практически упражнения, което стимулира по-дълбокото усвояване на знанията и развива аналитични умения (Bergmann & Sams, 2012). Методът е особено подходящ за развиване на критическо мислене, тъй като предоставя повече време за дискусии и активно участие на студентите в процеса на обучение (Chen et al., 2014).

Обърнатата класна стая предлага и множество възможности за развиване на медийна грамотност. Чрез анализ и обсъждане на различни медийни съдържания студентите се учат да разпознават манипулациите и предубежденията в медиите. Тази образователна стратегия е значима заради ефективността си в развиване на когнитивни умения и заради способността ѝ да подготвя учащите за критичен подход към информационното съдържание в условията на масова дигитализация (Strayer, 2012).

Проектът „Критическо мислене и медийна грамотност в информационното общество“ е разработен с цел да подпомогне развитието на ключови компетенции за съвременното общество чрез интегриране на метода на обърнатата класна стая в университетската образователна програма. Проектът се реализира с подкрепата на програма „Еразъм+“, която насърчава иновациите в образованието и стимулира обмена на добри практики между образователните институции в Европа (European Commission, 2020).

Програмата „Еразъм+“ има значима роля в подкрепата на този тип образователни инициативи, тъй като подпомага развитието на иновативни образователни методи, които отговарят на съвременните потребности на младите хора и ги подготвят за успешна интеграция в динамично

променящата се информационна среда (European Union, 2021). Проектът предвижда поредица от обучителни сесии и семинари, в които студентите развиват своите критически и аналитични умения чрез практически занимания с акцент върху анализа на медийни материали.

1. Теоретична рамка

Критическото мислене и медийната грамотност се определят като основни умения в съвременния образователен контекст, които позволяват на студентите да се ориентират в сложния информационен поток и да развиват умения за анализ и синтез на информация. Ennis (1996) описва критическото мислене като *“обмислено и целенасочено мислене, насочено към вземане на обосновани решения,”* което изисква аналитичност, обективност и независимост на мисълта. В подобна насока, медийната грамотност се разглежда като умение за осъзнато и критично взаимодействие с медийното съдържание (Hobbs, 2010), включващо идентифициране на източниците, проверка на достоверността и разпознаване на предубежденията в медиите.

В последните десетилетия медийната грамотност се превръща във водещ приоритет на образователната политика в много страни, като се подчертава важността от обучаване на студентите за разпознаване на фалшиви новини и медийни манипулации (Kellner & Share, 2007). В същото време критическото мислене допринася не само за умението на студентите да оценяват информацията, но и за тяхното социално включване и способността им да участват в демократичното общество (Facione, 2011). Образователните системи, които успешно интегрират тези умения, насърчават самостоятелното учене и дълбокото разбиране, което е необходимо за справяне с глобалните предизвикателства в ерата на информацията.

Методът на обърнатата класна стая представлява иновативен подход, при който студентите самостоятелно изучават основния учебен материал преди часовете, а времето в клас се използва за обсъждане, анализ и практически задачи, които подпомагат по-задълбоченото разбиране и прилагане на знанията (Bergmann & Sams, 2012). Този подход оспорва традиционния модел на преподаване, при който предаването на знанията се случва в класната стая, а домашната работа се оставя за след това.

Основно предимство на обърнатата класна стая е, че студентите имат възможност да учат със собствено темпо и да развиват по-голяма самостоятелност в усвояването на нови знания (Chen et al., 2014). По този начин времето за обучение в класната стая се използва за решаване на реални проблеми и осмисляне на материала в интерактивна среда, което е от съществено значение за развиването на критическо мислене и други когнитивни умения (Herreid & Schiller, 2013). Въпреки че методът предлага многобройни ползи, предизвикателствата също не липсват. Някои

изследвания отбелязват, че ефективността на обрънатата класна стая зависи от мотивацията и активното участие на студентите, което може да бъде трудност в контекста на традиционната образователна култура (Strayer, 2012).

Интерактивното обучение е подход, който поставя акцент върху ангажираността на студентите в процеса на обучение чрез методи като дискусии, ролеви игри, симулации и анализ на случаи. В контекста на критическото мислене, интерактивните методи са ценни, тъй като стимулират студентите да изразяват собствено мнение, да анализират различни гледни точки и да изграждат аргументи, основани на обективна оценка на информацията (Bonwell & Eison, 1991). Чрез включване на медийни анализи и обсъждане на актуални събития, интерактивното обучение подпомага развиването на медийна грамотност, като учи студентите как да разпознават и интерпретират манипулативни или предубедени медийни съобщения (Hobbs, 2010).

Въвеждането на интерактивни техники в обрънатата класна стая създава условия за съвместно решаване на проблеми, което е основополагащо за изграждане на аналитични и критически умения у студентите (Lo & New, 2017). Този модел на обучение подготвя студентите за условията на информационното общество, където умението за критическо възприемане и осмисляне на информацията е от изключително значение. Интерактивното обучение не само мотивира учащите, но и подпомага социалното им развитие чрез сътрудничество и комуникация (Freeman et al., 2014).

2. Методология на изследването

Изследването включва студенти от различни специалности в Бургаския свободен университет (БСУ), които участват в проект, насочен към развиване на критическо мислене и медийна грамотност чрез метода на обрънатата класна стая. Участниците са избрани от направления като социални науки и педагогически науки, за да се осигури разнообразие в опита и уменията, които могат да обогатят интерпретацията на резултатите от проучването. С тази цел студентите преминават през поредица от практически занимания и обучителни сесии, които обхващат различни аспекти на критическото мислене и анализа на медийно съдържание.

Методът на обрънатата класна стая в това изследване е приложен чрез предварителна самостоятелна подготовка на студентите, като основният учебен материал е представен под формата на видеоуроци.

Видеоуроците са създадени с помощта на софтуера Renderforest, който е избран поради лесната му употреба и възможността за създаване на персонализирани видеа с помощта на шаблони. Renderforest позволява както улавяне на важни моменти, така и професионално редактиране, което улеснява възприемането на учебното съдържание от студентите.

Основните параметри на съдържанието са синтезирани и подробно описани в Таблица 1, като всеки видеоурок отразява теми, свързани с медийна грамотност и критическо мислене.

Таблица 1. Темы, разработени от екипа на Бургаския свободен университет

Темы, разработени от екипа на БСУ	Кратко описание на съдържанието	Придобивани умения/компетенции
Тема 1: Оценка на надеждността и достоверността на доказателства, представени в медиите	Обхваща използването на бази данни, дигитални инструменти и онлайн ресурси за проверка на текст, изображения и видео в медиите. Фокусира се върху оценката на точността и достоверността на информацията, разграничаването на факти от фикция и разбирането на различни медийни контексти.	КМ: Критично четене, анализ на медийни текстове, използване на бази данни и онлайн ресурси за проверка. МГ: Разграничаване между факти, фикция и реклама, критичен анализ на медийно съдържание.
Тема 2: Дигитални умения, културно сътрудничество, креативност и предприемачество	Акцентира върху дигиталната грамотност, културното сътрудничество, креативността и предприемачеството като ключови компетенции. Подчертава ролята на тези умения в насърчаването на глобалното гражданство и устойчивото развитие.	КМ: Дизайн мислене – иновативна стратегия за решаване на проблеми, акцентираща върху емпатия, сътрудничество и експериментиране. МГ: Създаване и споделяне на дигитални ресурси за обогатяване на знанията, насърчаване на отворен достъп и стимулиране на иновациите.
Тема 3: Активно гражданство чрез социални мрежи	Изследва влиянието на социалните мрежи върху гражданската активност и	СТ: Оценка на достоверността на информацията в

	участие. Обсъжда как тези платформи улесняват диалога, повишават информираността и дават възможност на гражданите да влияят върху социални и политически промени	социалните мрежи чрез инструменти за разпознаване на фалшиви новини и манипулации. МГ: Създаване на собствени медийни съобщения с помощта на различни медийни инструменти.
Тема 4: Развитие на активни умения за учене и критично четене	Представя стратегии за подобряване на уменията за учене и критично четене. Акцентира върху активното учене, което включва ангажираност, взаимодействие и прилагане на знания в различни контексти.	СТ: Системно мислене – холистичен подход за разбиране на взаимовръзките и взаимодействията между елементите на система. МГ: Разбиране и критичен анализ на текстове, което подпомага развитието на критическо мислене и усвояване на сложни концепции.

За всяка тема са създадени тестове (общо осем), които са предвидени за попълване преди и след гледане на видеоурока. Това позволява на изследователския екип да оцени напредъка на студентите и да анализира ефективността на обучителния материал.

Тестването на разработените учебни материали се проведе в периода октомври - края на ноември 2023 година.

В процеса на тестване участват четирима изследователи от БСУ, които приложиха общо осем от планираните теми - четири, разработени от българския екип, и четири, предоставени от партньорските екипи от Румъния, Литва и Гърция (Таблица 2).

Таблица 2. Разпределение на темите за валидация образователни програми, в които са приложени

№	Тема за тестване	Изследователски екип, разработил темата	Образователна програма, в която е тествана темата
---	------------------	---	---

1.	Етика на информацията	Румъния	Психология
2.	Стереотипи и медийна грамотност	Литва	Психология
3.	Въведение в медийната грамотност чрез критическо мислене	Гърция	Психология
4.	Оценка на надеждността и достоверността на доказателства, представени в медиите	България	Педагогика
5.	Развитие на активни умения за учене и критично четене	България	Педагогика
6.	Критическо мислене и използването на интернет	Гърция	Педагогика
7.	Дигитални умения, културно сътрудничество, креативност и предприемачество	България	Педагогика
8.	Активно гражданство чрез социални мрежи	България	Педагогика

За събиране на данни в изследването бяха използвани три основни метода: тестове, наблюдения и оценка на резултатите от тестовете преди и след обучението.

Наблюденията бяха проведени по време на дискусиите в класната стая, което позволи на изследователите да наблюдават ангажираността на студентите, способността им да аргументират своите виждания и активното участие в аналитични задачи.

Тестовете, създадени за всяка тема, бяха използвани за оценка на знанията преди и след обучението, което предостави количествени данни за постигнатия напредък.

Тази методология позволява надежден и обективен анализ на ефективността на обучителния процес, като резултатите са използвани за изготвяне на препоръки за бъдещо подобряване на програмата и оптимизация на учебните материали.

3. Резултати

Изследването показва значителни подобрения в критическото мислене и медийната грамотност на студентите, които участваха в

обучителните сесии, организирани чрез метода на обрънатата класна стая. След преминаване през темите, свързани с оценка на надеждността на информацията, критическо четене и използване на интернет за проверка на достоверността на медийни материали, участниците демонстрираха повишена способност за критичен анализ и по-добро разбиране на медийните контексти.

Данните от таблица 3 ясно илюстрират значителното участие и активност на студентите в процеса на обучение.

Таблица 3. Обобщение на участниците в тестването по тема

№	Тема за тестване	Образователна програма, в която е тествана темата	Общо брой студенти, които са направили теста преди видеоурока	Общо брой студенти, които са направили теста след видеоурока
1	Етика на информацията	Психология	41	17
2	Стереотипи и медийна грамотност	Психология	76	61
3	Въведение в медийната грамотност чрез критическо мислене	Психология	27	23
4	Оценка на надеждността и достоверността на доказателства в медиите	Педагогика	27	18
5	Развитие на активни умения за учене и критично четене	Педагогика	124	90
6	Критическо мислене и използване на интернет	Педагогика	136	121
7	Дигитални умения, културно сътрудничество, креативност и предприемачество	Педагогика	223	162
8	Активно гражданство чрез социални мрежи	Педагогика	126	41

	Общо	780	533
--	------	-----	-----

Общият брой участници, направили теста преди видеоуроците, беше 780, докато 533 от тях попълниха тестовете след видеоуроците. Тази разлика в броя на участниците отразява активното ангажиране и предварителната подготовка на студентите, като демонстрира, че методът на обрънатата класна стая стимулира тяхното участие в учебния процес.

Например, темата „Етика на информацията,“ разработена от румънския екип и тествана в програмата по психология, показва, че 41 студенти са попълнили теста преди урока, а 17 след урока.

Темата „Дигитални умения, културно сътрудничество, креативност и предприемачество“ в програмата по педагогика събра 223 участници преди видеоурока и 162 след него, което демонстрира траен интерес и ангажираност с учебното съдържание.

Общите резултати, отразяващи обема на участие по всички теми, подчертават, че значителен брой обучаеми са изразили желание за предварително запознаване с материала и активно участие в последващите дискусии.

Примери за конкретни умения, развивани чрез обучителните сесии и методологията на обрънатата класна стая

Чрез метода на обрънатата класна стая студентите усвояват и прилагат редица специфични умения, свързани с критическото мислене и медийната грамотност, включително:

Критическо четене и оценка на информацията: Умения за разграничаване на факти от измислица и идентифициране на манипулации в медийното съдържание. Чрез теми като „Оценка на надеждността и достоверността на доказателства, представени в медиите,“ студентите развиха способност за обективно оценяване на информация и различаване на надеждни източници от съмнителни.

Дигитални умения и креативност: Темата „Дигитални умения, културно сътрудничество, креативност и предприемачество“ позволи на студентите да овладеят умения за създаване и споделяне на дигитално съдържание, което подпомага тяхната креативност и критическо мислене. Те се научиха да работят с дигитални инструменти и да създават дигитални материали за обмен на знания и идеи.

Оценка на информацията в социалните мрежи: Темата „Активно гражданство чрез социални мрежи“ даде възможност на студентите да развият умения за оценка на достоверността на информация в социалните мрежи, както и методи за разпознаване на фалшиви новини и манипулативни съобщения.

Системно мислене и критическо четене: Темата „Развитие на активни умения за учене и критично четене“ допринесе за развитието на системно мислене, което позволява на студентите да разглеждат проблемите в

тяхната взаимосвързаност и цялостен контекст, както и да изграждат собствена аргументирана гледна точка по различни въпроси.

Обобщените данни и качествените резултати показват, че методът на обърнатата класна стая е успешен за развитие на критическото мислене и медийната грамотност на студентите, както и за повишаване на тяхната ангажираност и мотивация за обучение.

Въз основа на тестването на интелектуалните материали, използвани в работата по темите, можем да отбележим значителен интерес и участие от страна на обучаемите. Анализът на данните показва, че общо 780 участници са попълнили теста преди предоставянето на съответния видеоурок, а след гледането на видеоуроците броят на участниците в последващите тестове е достигнал до 533.

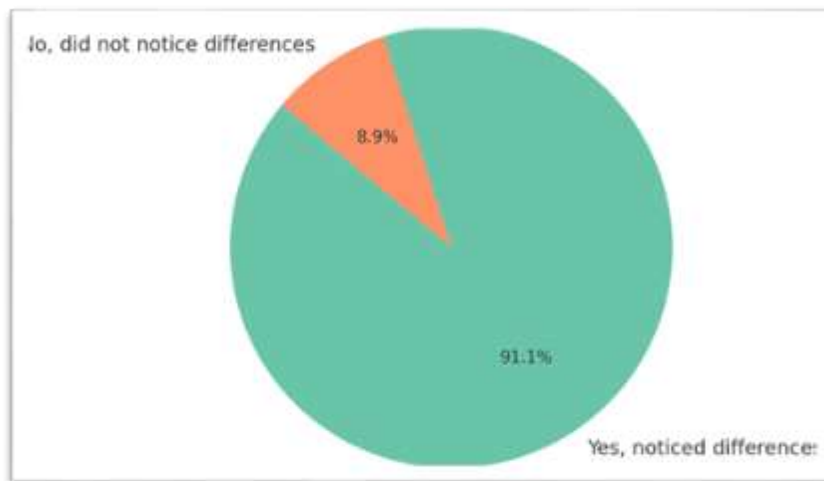
Този голям брой участници е доказателство за активното ангажиране на образователната аудитория в процеса на обучение. Фактът, че значителен процент от обучаемите са изявили интерес да попълнят предварителния тест преди предоставянето на видеоурока, може да се интерпретира като знак за желание за предварително запознаване с темата и активна ангажираност в образователния процес.

Тези статистики предоставят основа за по-нататъшни изследвания и анализи, насочени към по-добро разбиране на обучаемите и техните нужди. Подобни тестове и техните резултати имат потенциала да насърчат по-широко въвеждане на иновативни методи и материали в образователния процес, насочвайки го към по-ефективни и ангажиращи форми на обучение.

4. Изследване и дискусия

Анализ на резултатите и възможностите на метода на обърнатата класна стая за развитие на критическо мислене и медийна грамотност

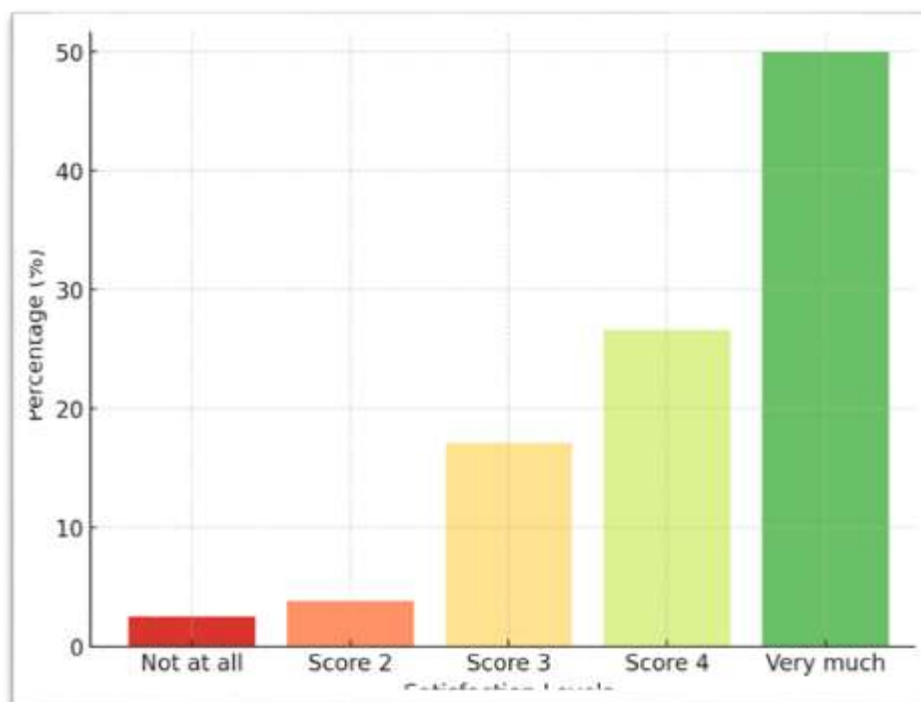
Резултатите от проучването показват, че методът на обърнатата класна стая значително повишава нивата на критическо мислене и медийна грамотност сред студентите. Според проведената анкета, голям процент от студентите (91,1%) забелязват разлика между този метод и традиционния подход, като основните предимства, които посочват, са свързани с ангажираността и мотивацията им за учене. В анкетата за удовлетвореност студентите оценяват способността на метода да предостави възможности за самостоятелна подготовка, задълбочено разглеждане на темите и активност в класната стая.

Фигура №1 Оценка на различията между методите

Диаграмата показва относителния дял на студентите, които забелязват разлики в ангажираността и ефективността при използването на метода на обрънатата класна стая спрямо традиционните дисциплини.

Независимо от положителните отзиви, някои студенти (2,5%) проявяват несигурност относно метода, като вероятните причини включват липса на опит или познания за ползите от обрънатата класна стая. Същевременно 17,1% от участниците оценяват метода умерено, което може да се дължи на нуждата от адаптация и допълнителна подкрепа от преподавателите. Тези резултати подчертават необходимостта от повече информираност и насоки за успешното прилагане на метода, както и от подкрепа за студентите, които могат да се сблъскат с трудности при самостоятелната подготовка.

Фигура №2 Скалата на удовлетвореност от метода

Резултатите визуализират различните нива на удовлетвореност от метода, като се включват всички пет категории на оценка от „съвсем не“ до „много“.

Методът на обърнатата класна стая изисква както преподаватели, така и студенти да се адаптират към нов начин на учене. Студентите оценяват метода положително, особено заради възможността за самостоятелна подготовка и обсъждане на темите в клас, като над 40% от тях посочват, че са направили допълнителни проучвания преди часовете. Това подчертава активния им интерес и ангажираност, както и потенциала на метода да насърчи умения за самообучение и критично мислене.

Преподавателите също така посочват, че методът подпомага устойчивото усвояване на знания чрез активното участие на студентите в дискусии и съвместни задачи. Тези предимства са подкрепени от отговорите на въпросника за удовлетвореност на преподавателите, които са отбелязали, че учениците проявяват интерес и креативност при работа в екип, както и че са по-ангажирани при практическите задачи.

5. Обобщение на основните открития и тяхната значимост за процеса на обучение

Изследването показва, че методът на обърнатата класна стая допринася за развитието на критическото мислене и медийната грамотност на студентите, като същевременно увеличава тяхната мотивация и ангажираност в учебния процес. Около 91.1% от студентите съобщават, че

усещат разлика в ангажираността при прилагането на този метод в сравнение с традиционните методи на обучение, а 50% изразяват силно предпочитание за прилагането му и в други дисциплини. Тези данни подчертават значимостта на обрънатата класна стая като ефективен и актуален инструмент, който съответства на нуждите на съвременното информационно общество, където уменията за анализ и критическо мислене са от ключово значение.

За оптимално използване на метода е важно преподавателите да преминат през допълнителни обучения, които да ги запознаят с най-добрите практики и стратегии за ефективно прилагане на метода на обрънатата класна стая. Обучението на преподавателите е необходимо да се фокусира върху създаване на подходящи материали, организиране на аудиторните занимания така, че те да се базират на сътрудничество и активни методи на обучение, както и върху управление на времето в рамките на часовете. Това гарантира, че преподавателите са подготвени за справяне с евентуални предизвикателства и могат да използват метода по начин, който максимално да ангажира студентите и да стимулира тяхната мотивация.

Получените резултати разкриват и потенциал за бъдещи изследвания, които да доразвият концепцията за обръната класна стая и нейните ефекти върху развитието на критическо мислене и медийна грамотност. Особено внимание може да се отдели на комбинирането на този метод с други интерактивни образователни подходи и изследването на дългосрочния ефект върху критическото мислене на студентите. Допълнителни изследвания могат също така да се фокусират върху въздействието на обрънатата класна стая върху различни академични дисциплини и възможностите за адаптиране на метода към индивидуалните нужди на студентите.

Тези препоръки и потенциални направления за бъдещи изследвания могат да подпомогнат по-широкото прилагане на обрънатата класна стая в съвременната образователна система и да засилят способността на студентите за осъзнато участие в информационното общество.

6. Препоръки за практика

Препоръки за преподаватели и образователни институции за прилагане на метода на обрънатата класна стая

1. За успешното прилагане на метода на обрънатата класна стая е необходимо образователните институции да подкрепят изграждането на дигитална инфраструктура и учебна среда, която стимулира интерактивността и сътрудничеството. Платформи за онлайн обучение, ресурси за видеозаписи и системи за управление на курсове (като Moodle и Google Classroom) улесняват достъпа на студентите до материалите извън класната стая и подкрепят самостоятелната им подготовка.

2. Преподавателите имат ключова роля в успешното прилагане на метода „обърната класна стая“. Затова е препоръчително институциите да предоставят обучение на преподавателите за работа с дигитални инструменти и за планиране на интерактивни часове. Специални семинари и курсове за професионално развитие могат да помогнат на преподавателите да усвоят ефективни методи за организиране на дискусии, групови задачи и проекти, които стимулират критическото мислене.

3. Образователните институции могат да подкрепят практическото прилагане на метода, като предоставят повече гъвкавост в процеса на обучение – например чрез промяна на учебния график или включване на самостоятелни проекти, които позволяват на студентите да задълбочат знанията си по време на класовете.

Практически насоки за създаване на материали, които да ангажират и мотивират студентите в интерактивното обучение

1. За ефективно самостоятелно обучение видеоматериалите трябва да бъдат структурирани кратко и ясно фокусирани върху основните концепции. Препоръчително е видеата да са с продължителност не повече от 10-15 минути и да съдържат визуални примери и практическа информация, която улеснява разбирането на материала.

2. Създаването на материали, които включват въпроси за размисъл, мини-тестове и практически задачи, позволява на студентите да проверяват и задълбочават своите знания още по време на подготовката си. Интерактивните задания насърчават ангажираността и предоставят на студентите възможност да се уверят в разбирането на материала преди час.

3. Интегрирането на различни мултимедийни ресурси като инфографики, анимации и кратки статии може да направи учебния материал по-ангажиращ и интересен за студентите. Мултимедийните ресурси допринасят за разнообразие в ученето и подкрепят различните стилове на учене на студентите.

4. Времето в университетската аудитория е особено ценно в обрънатата класна стая и трябва да бъде използвано за дискусии, решаване на казуси и групови задачи. Преподавателите могат да подготвят практическа работа, като симулации, дискусии в малки групи или проекти, които стимулират критическото мислене и насърчават сътрудничеството между студентите.

5. За да бъде успешен методът на обрънатата класна стая, студентите трябва да се насърчават да поемат отговорност за собственото си обучение. Това може да се постигне чрез ясни насоки за самостоятелна подготовка и чрез създаване на култура на подкрепа и взаимодействие, при която студентите активно участват в дискусии и оценяват собствените си знания и прогрес.

Тези препоръки за практическо прилагане и създаване на ангажиращи материали могат да допринесат за успешното въвеждане на

метода на обърнатата класна стая, като направят обучението по-ефективно и мотивиращо за студентите.

БЕЛЕЖКИ

EUROPEAN COMMISSION. (2020).*Erasmus+ Programme Guide*. European Commission.

EUROPEAN UNION. (2021).*Erasmus+ in Action: Innovative Education*. Publications Office of the European Union.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **BERGMANN, J., & Sams, A. (2012).***Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day*. International Society for Technology in Education.
2. **BONWELL, C. C., & Eison, J. A. (1991).***Active Learning: Creating Excitement in the Classroom*. ASHE-ERIC Higher Education Report No. 1.
3. **CHEN, Y., Wang, Y., Kinshuk, & Chen, N. S. (2014).***Is FLIP enough? Or should we use the FLIPPED model instead?* Computers & Education, 79, 16-27.
4. **ENNIS, R. H. (1996).***Critical Thinking*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
5. **FACIONE, P. A. (2011).***Critical Thinking: What It Is and Why It Counts*. Insight Assessment.
6. **FREEMAN, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Jordt, H., & Wenderoth, M. P. (2014).***Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics*. Proceedings of the National Academy of Sciences, 111(23), 8410–8415.
7. **HERREID, C. F., & Schiller, N. A. (2013).***Case studies and the flipped classroom*. Journal of College Science Teaching, 42(5), 62-66.
8. **HOBBS, R. (2010).***Digital and Media Literacy: A Plan of Action*. The Aspen Institute.
9. **KELLNER, D., & Share, J. (2007).***Critical Media Literacy, Democracy, and the Reconstruction of Education*. In D. Macedo & S. R. Steinberg (Eds.), *Media Literacy: A Reader*. Peter Lang Publishing.
10. **LIVINGSTONE, S. (2004).***What is media literacy?* Intermedia, 32(3), 18-20.
11. **LO, C. K., & Hew, K. F. (2017).***A critical review of flipped classroom challenges in K-12 education: Possible solutions and future directions*. Research and Practice in Technology Enhanced Learning, 12(1), 1-22.
12. **PÉREZ TORNERO, J. M., & Varis, T. (2010).***Media Literacy and New Humanism*. UNESCO.
13. **POTTER, W. J. (2013).***Media Literacy*. Sage.
14. **STRAYER, J. F. (2012).***How learning in an inverted classroom influences cooperation, innovation, and task orientation*. Learning Environments Research, 15(2), 171-193.

БИБЛИОГРАФСКА СПРАВКА

1. **АЙРТЪН**, Ч., Позети, Дж., 2021, *Журналистика, «фалшиви новини» и дезинформация*. Наръчник за академична и професионална подготовка по журналистика. Фондация „Медии 21“, България. UNESCO ISBN: 978-92-3-000137-7. Достъпна <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377660> [Viewed 2024-11-05].
2. **АЛЕКСИЕВА**, М., 2017, Активизиране на внимание към четенето и формиране на четивна грамотност на деца от подготвителни групи за училище и към четивната грамотност на ученици в начален етап на обучение чрез включване в електронни форми на обучение, изд. Екслибрис студио, ВТ, ISBN 978-619-90391-6-8
3. **АЛЕКСИЕВА**, М., 2014, Релацията "медийна култура - медийно образование - медийна грамотност", сп. "Съвременна хуманитаристика", бр.2
4. **АУАД**, Г., М. Черешева, П. Галев, Р. Босев, 2020, *Пътеводител за проверка на фактите в дигитална среда*, София. Available from: <https://factcheck.bg/resources/> [Viewed 2024-11-05].
5. **БОЙД**, Д. М., & Елисън, Н. Б. (2007). "Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship." *Journal of Computer-Mediated Communication*.
6. **ДИМИТРОВА**, Зл., 2022, *Медийна грамотност в началното училище*, Гаяна – Русе. с. 392, ISBN 978-619-7604-26-9.
7. **ДИМОВ**, П., Е. Иванов, 2020. *Фалшивите новини*. София. ISBN 978-619-7478-39-6.
8. **КЕЛИ**, Джералд (2013). "Twitter and Real-Time Information: The Power of Social Media in Modern Communication." *Digital Communication Review*.
9. **ХАУЪРД**, Ф. М., & Хусейн, М. М. (2013). "Democracy's Fourth Wave? Digital Media and the Arab Spring." Oxford University Press.
10. **ALEKSIEVA**, М. 2012, The sociocultural role of the media and school in transferring information and forming value, *GESJ: Education Science and Psychology* 2012 | No.1(20)
11. **ALLCOTT**, Н., & Gentzkow, М. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211-236.
12. **BARFIELD**, J. (2020). The Role of Fact-Checking Applications in the Fight Against Misinformation. *Journal of Media Literacy*, 12(3), 135-148.

13. **BARON, N.** (2018). *Checking the Facts in a Digital World: Tools for Media Literacy*. Oxford University Press.
14. **BENNETT, W. L., & Livingston, S.** (2013). *The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics*. Cambridge University Press.
15. **BERGMANN, J., & Sams, A.** (2012). *Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day*. International Society for Technology in Education.
16. **BONWELL, C. C., & Eison, J. A.** (1991). *Active Learning: Creating Excitement in the Classroom*. ASHE-ERIC Higher Education Report No. 1.
17. **BOWERMAN, J.** (2016). *Validity and Reliability in Media Evidence*. London: Academic Press.
18. **BROOKFIELD, S. D.** (2012). *Teaching for Critical Thinking: Tools and Techniques to Help Students Question Their Assumptions*. Jossey-Bass.
19. **BUCKINGHAM, D.** (2015). *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*. Polity Press. ISBN 978-0745628304.
20. **BUCKINGHAM, D.** (2015). *Media Literacy: New Directions and Emerging Issues*. London: Polity Press.
21. **CAIN, K., & Oakhill, J.** (2007). *Children's Comprehension Problems in Oral and Written Language: A Cognitive Perspective*. Guilford Press.
22. **CHEN, Y., Wang, Y., Kinshuk, & Chen, N. S.** (2014). *Is FLIP enough? Or should we use the FLIPPED model instead?* *Computers & Education*, 79, 16-27.
23. **CIALDINI, R. B.** (1984). *Influence: The Psychology of Persuasion*. HarperCollins.
24. **CTIS PROJECT** (2022). *Final Report on Critical Thinking and Media Literacy Development*. Erasmus+ Programme.
25. **DAHLGREN, P.** (2013). *The Political Web: Media, Participation and Alternative Democracy*. Palgrave Macmillan.
26. **DECI, E. L., & Ryan, R. M.** (2000). *The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior*. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.
27. **DEWEY, J.** (1933). *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. Boston: D.C. Heath & Co Publishers.
28. **DOW, J.** (2019). *The Evolution of Digital Fact-Checking Tools: Challenges and Opportunities*. *Media Studies Review*, 24(4), 198-215.
29. **DUKE, N. K., & Pearson, P. D.** (2002). *Effective Practices for Developing Reading Comprehension*. In A. Farstrup & S. Samuels (Eds.), *What Research Has to Say About Reading Instruction* (pp. 205-242). International Reading Association.

30. **ELKIN-KOREN, N., & Salzberger, E. M. (2012).** *The Law and Economics of Intellectual Property in the Digital Age: The Limits of Analysis*. Routledge.
31. **ENNIS, R. H. (1985).** *A Logical Basis for Measuring Critical Thinking Skills*. Educational Leadership.
32. **ENNIS, R. H. (1996).** *Critical Thinking*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
33. **ENNIS, R. H. (1996).** *Critical Thinking*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
34. **ENNIS, R. H. (2011).** "The Nature of Critical Thinking: An Outline of Critical Thinking Dispositions and Abilities". *Proceedings of the 5th International Conference on Critical Thinking*. ISSN 0891-5245.
35. **ENRIQUES, R. (2014).** *Media Manipulation and Public Perception*. New York: Media Insights Publishing.
36. **ENTIENNE, R. (1990).** *The Readability of Texts in Media and Society*. Paris: Media Studies Press.
37. **EUROPEAN COMMISSION (2018).** "Media Literacy and the Fight Against Disinformation". European Union. ISBN 978-9279813857.
38. **EUROPEAN COMMISSION. (2018).** *A Multi-Dimensional Approach to Disinformation: Report of the Independent High-Level Group on Fake News and Online Disinformation*. Brussels.
39. **FACIONE, P. A. (2011).** *Critical Thinking: What It Is and Why It Counts*. Insight Assessment.
40. **FELKER, D. (2018).** *The Visual Communication Book: Using Words, Pictures and Symbols to Make Meaning*. Wiley.
41. **FESTINGER, L. (1957).** *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford University Press.
42. **FISHER, D. R. (2019).** The broader importance of #FridaysForFuture. *Nature Climate Change*, 9, 430-431.
43. **FISHER, L. (2018).** *Media Myths and Realities: The Role of Data Interpretation*. Cambridge: Information Studies.
44. **FLAVELL, J. H. (1979).** Metacognition and Cognitive Monitoring: A New Area of Cognitive–Developmental Inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906-911.
45. **FREDRICKSON, B. L. (2001).** The Role of Positive Emotions in Positive Psychology: The Broaden-and-Build Theory of Positive Emotions. *American Psychologist*, 56(3), 218-226.
46. **FREEMAN, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Jordt, H., & Wenderoth, M. P. (2014).** *Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics*. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(23), 8410–8415.
47. **GEIGER, A., & Millis, K. (2004).** The Role of Reading Comprehension in the Learning Process. *Journal of Educational Psychology*.
48. **GOFFMAN, E. (1974).** *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Harvard University Press.

- 49.**GOLEMAN**, D. (1995). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. Bantam Books.
- 50.**GRAVES**, L. (2018). Boundaries Not Drawn: Mapping the Institutional Roots of the Global Fact-Checking Movement. *Journalism Studies*, 19(5), 613-631.
- 51.**HATTIE**, J., & Timperley, H. (2007). The Power of Feedback. Review of Educational Research, 77(1), 81-112.
- 52.**HERMAN**, E., & Chomsky, N. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. Pantheon Books.
- 53.**HERMIDA**, A. (2012). Tweets and Truth: Journalism as a Discipline of Collaborative Verification. *Journalism Practice*, 6(5-6), 659-668.
- 54.**HERREID**, C. F., & Schiller, N. A. (2013). *Case studies and the flipped classroom*. Journal of College Science Teaching, 42(5), 62-66.
- 55.**HIRSCH**, E. D. (2003). The Knowledge Deficit: Closing the Shocking Education Gap for American Children. Houghton Mifflin Harcourt.
- 56.**HOBBS**, R. (1998). *The Seven Great Debates in the Media Literacy Movement*. Journal of Communication, 48(1), 16-32.
- 57.**HOBBS**, R. (2010). *Digital and Media Literacy: A Plan of Action*. Aspen Institute. ISBN 978-0898435260.
- 58.**HOBBS**, R. (2010). *Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom*. Corwin Press.
- 59.**HOVLAND**, C. I., & Weiss, W. (1951). "The Influence of Source Credibility on Communication Effectiveness." Public Opinion Quarterly, 15(4), 635-650.
- 60.**HOWARD**, P. N., & Hussain, M. M. (2013). *Democracy's Fourth Wave? Digital Media and the Arab Spring*. Oxford University Press.
- 61.**JAMIESON**, K. H., 2016, *Cyberwar: How Russian Hackers and Trolls Helped Elect a President - What We Don't, Can't, and Do Know*. Oxford University Press.
- 62.**JOHNSON**, S., & Bost, R. (2019). "Media Manipulation and the Role of Critical Analysis in Modern Society." *Journal of Media Studies*, 45(3), 245-267.
- 63.**JOLLS**, T., & Wilson, C. (2014). The Core Concepts: Fundamental Elements of a Media Literacy Education. *Journal of Media Literacy Education*, 6(2), 5-16.
- 64.**KAHNEMAN**, D., & Tversky, A., 1974, Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, 185(4157), 1124-1131. doi:10.1126/science.185.4157.1124
- 65.**KAPLAN**, M. (2010). *Visual Persuasion: The Role of Images in Media*. Oxford University Press.

66. **KARLSSON, M.** (2011). The immediacy of online news, the visibility of journalistic processes, and a rethinking of transparency in journalism. *Journalism Studies*, 12(3), 279-295.
67. **KELLNER, D., & Share, J. (2007).** *Critical Media Literacy, Democracy, and the Reconstruction of Education*. In D. Macedo & S. R. Steinberg (Eds.), *Media Literacy: A Reader*. Peter Lang Publishing.
68. **KOLB, D. A.** (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Prentice Hall.
69. **KOTILAINEN, S., Arnolds-Granlund, S.** (2010). "Media Literacy Education: Nordic Perspectives". *Nordicom Review*. ISSN 1403-1108.
70. **KOTLER, P., & Armstrong, G.** (2017). *Principles of Marketing*. Pearson Education.
71. **KOVACH, B., & Rosenstiel, T.** (2014). *The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*. Three Rivers Press.
72. **KRUM, R.** (2013). *Cool Infographics: Effective Communication with Data Visualization and Design*. Wiley.
73. **LAKOFF, G.** (2004). *Don't Think of an Elephant! Know Your Values and Frame the Debate*. Chelsea Green Publishing.
74. **LAKOFF, G.** (2008). *The Political Mind: Why You Can't Understand 21st-Century American Politics with an 18th-Century Brain*. Viking Penguin.
75. **LASSWELL, H. D.** (1936). *Politics: Who Gets What, When, How*. McGraw-Hill.
76. **LAZARSELD, P. F., & Merton, R. K.** (1948). Mass Communication, Popular Taste, and Organized Social Action. *Communication Research*, 3, 95-118.
77. **LAZARUS, R. S.** (1991). *Emotion and Adaptation*. Oxford University Press.
78. **LAZER, D. J., et al.,** 2018, The science of fake news, *Science*, 359(6380), 1094-1096. doi:10.1126/science.aao2998.
79. **LESSIG, L.** (2004). *Free Culture: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity*. Penguin Press.
80. **LIPMAN, M.** (2003). *Thinking in Education*. Cambridge University Press.
81. **LIVINGSTON, S.** (2018). *Disinformation and Democracy: The Role of Social Media Platforms in Spreading False Narratives*. Cambridge University Press.
82. **LIVINGSTONE, S. (2004).** Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies. *The Communication Review*, 7(1), 3-14.
83. **LIVINGSTONE, S. (2004).** *What is media literacy?* *Intermedia*, 32(3), 18-20.
84. **LIVINGSTONE, S. (2004).** *What is media literacy?* *Intermedia*, 32(3), 18-20.
85. **LIVINGSTONE, S.** (2012). "Critical Reflections on the Benefits of ICT in Education". *Oxford Review of Education*. ISSN 0305-4985.

- 86.**LO, C. K., & Hew, K. F. (2017).***A critical review of flipped classroom challenges in K-12 education: Possible solutions and future directions.* Research and Practice in Technology Enhanced Learning, 12(1), 1-22.
- 87.**MCLUHAN, M. (1964).** *Understanding Media: The Extensions of Man.* McGraw-Hill. ISBN 978-0262631594.
- 88.**MEADOWS, D. H. (2008).** Thinking in Systems: A Primer. Chelsea Green Publishing.
- 89.**MIHAILIDIS, P., & Thevenin, B. (2013).** *Media Literacy as a Core Competency for Engaged Citizenship in Participatory Democracy.* American Behavioral Scientist.
- 90.**MOROZOV, E. (2011).** *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom.* PublicAffairs.
- 91.**MOYNIHAN, D. & Weisman, S., 2010,***Daniel Patrick Moynihan.* New York: Public Affairs.
- 92.**NOTLEY, T., Dezuanni, M. (2019).** "Advancing Children's Media Literacy in the Digital Age: A Case for Australia's Schools". *Media International Australia.* ISSN 1329-878X.
- 93.**NYHAN, B., & Reifler, J. (2015).** Displacing misinformation about events: An experimental test of causal corrections. *Journal of Experimental Political Science*, 2(1), 81-93.
- 94.**OFCOM (2019).** "Children and Parents: Media Use and Attitudes Report 2019".
- 95.**PAUL, R., & Elder, L. (2013).** *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life.* Pearson Education.
- 96.**PAUL, R., & Elder, L. (2014).** Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life. Pearson.
- 97.**PAUL, R., & Elder, L. (2019).** Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life (4th ed.). Pearson Education.
- 98.**PAUL, R., Elder, L. (2013).** *Critical Thinking: Concepts and Tools.* Foundation for Critical Thinking Press. ISBN 978-0944583319.
- 99.**PEKRUN, R. (2006).** The Control-Value Theory of Achievement Emotions: Assumptions, Corollaries, and Implications for Educational Research and Practice. *Educational Psychology Review*, 18(4), 315-341.
100. **PÉREZ TORNERO, J. M., & Varis, T. (2010).***Media Literacy and New Humanism.* UNESCO.
101. **PIAGET, J. (1952).** *The Origins of Intelligence in Children.* International Universities Press. ISBN 978-0823659497.
102. **PIAGET, J. (1964).** *Development and Learning.* In R. E. Ripple & V. N. Rockcastle (Eds.), *Piaget Rediscovered.* Cornell University Press.
103. **POTTER, W. J. (2013).** *Media Literacy.* SAGE Publications.

104. **REES, M., & James, P.** (2016). "Comparative Media Analysis: Bias, Representation, and Perception." *Media Studies Review*, 23(2), 210-228.
105. **RENDERFOREST.** (n.d.). Online Video, Animation, Logo, and Website Maker. Retrieved from [Renderforest website](#).
106. **SENGE, P. M.** (1990). *The Fifth Discipline: The Art & Practice of The Learning Organization*. Doubleday.
107. **SHIRKY, C.** (2011). *Cognitive Surplus: How Technology Makes Consumers into Collaborators*. Penguin Books.
108. **SILVERMAN, C.** (2015). *Lies, Damn Lies, and Viral Content: How News Websites Spread (and Debunk) Online Rumors, Unverified Claims, and Misinformation*. Tow Center for Digital Journalism.
109. **SINGER, P. W., & Brooking, E. T.,** 2018, *LikeWar: The Weaponization of Social Media*. Houghton Mifflin Harcourt.
110. **SNOW, C. E.** (2002). *Reading for Understanding: Toward an R&D Program in Reading Comprehension*. RAND Corporation.
111. **STANLEY, J., & Coleman, M.** (2020). *The Power of Critical Thinking: Effective Reasoning About Ordinary and Extraordinary Claims* (7th ed.). Oxford University Press.
112. **STERMAN, J. D.** (2000). *Business Dynamics: Systems Thinking and Modeling for a Complex World*. McGraw-Hill.
113. **STERN, R.** (2007). *The Gaslight Effect: How to Spot and Survive the Hidden Manipulation Others Use to Control Your Life*. Morgan Road Books.
114. **STRAYER, J. F. (2012).** *How learning in an inverted classroom influences cooperation, innovation, and task orientation*. *Learning Environments Research*, 15(2), 171-193.
115. **SUNSTEIN, C. R.** (2007). *Republic.com 2.0*. Princeton University Press.
116. **SWELLER, J.** (1988). *Cognitive load during problem solving: Effects on learning*. *Cognitive Science*, 12(2), 257-285.
117. **VOSOUGHI, Soroush, Deb Roy, Sinan Aral.,**2018, The spread of true and false news online. *Science*, 9 Mar 2018, Vol. 359, Issue 6380, pp. 1146-1151. DOI. 10.1126/science.aap9559
118. **VYGOTSKY, L. S.** (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
119. **WARDLE, C.** (2017). Fake news. It's complicated. *First Draft*.
120. **WARDLE, C., & Derakhshan, H.** (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe.

121. **WARDLE, C.**, Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe. ISBN 978-9287185214.
122. **WORLD ECONOMIC FORUM** (2020). *The Future of Jobs Report 2020*. ISBN 978-2-940631-02-5.
123. **ZIMMERMAN, B. J.** (2002). Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. *Theory into Practice*, 41(2), 64-70

ОТДЕЛНИТЕ ЧАСТИ НА МОНОГРАФИЯТА СА РАЗРАБОТЕНИ КАКТО СЛЕДВА

- **проф. д-р Мария Алексиева**- Първа част. КРИТИЧЕСКО МИСЛЕНЕ И МЕДИЙНА ГРАМОТНОСТ В ЦИФРОВАТА ЕПОХА
- **проф. д-р Мария Алексиева, доц. д-р Златина Димитрова, ас. Камелия Станева** - Втора част.ОЦЕНЯВАНЕ НА НАДЕЖДНОСТТА И ВАЛИДНОСТТА НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА, ПРЕДСТАВЕНИ В МЕДИИТЕ
- **доц. д-р Веселина Жечева, преп. Гергана Кирова** - Трета част.АКТИВНО ГРАЖДАНСТВО ЧРЕЗ СОЦИАЛНИТЕ МРЕЖИ
- **проф. д-р Мария Алексиева, проф. д-р Милен Балтов, доц. д-р Златина Димитрова** - Четвърта част.АКТИВНО УЧЕНЕ И ЧЕТЕНЕ С РАЗБИРАНЕ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА РАЗВИВАНЕ НА УМЕНИЯ ЗА УСТОЙЧИВО МИСЛЕНЕ И ЗАДЪЛБОЧЕНО ОСМИСЛЯНЕ
- В СЪВРЕМЕННАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА
- **доц. д-р Златина Димитрова** - Пета част.ФАКТ ИЛИ ФИКЦИЯ - КАК ДА ОЦЕНИМ НАДЕЖДНОСТТАИ ВАЛИДНОСТТА НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА, ПРЕДСТАВЕНИ В МЕДИИТЕ
- **Мария Алексиева, Милен Балтов, Красимира Минева, Златина Димитрова, Веселина Жечева, Камелия Станева, Гергана Кирова** - Шеста част.КРИТИЧНО МИСЛЕНЕ И МЕДИЙНА ГРАМОТНОСТ В ДИГИТАЛНАТА ЕПОХА - ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОЕКТА CTIS
- **Мария Алексиева, Милен Балтов, Красимира Минева, Златина Димитрова, Веселина Жечева, Камелия Станева, Гергана Кирова** - Седма част. ПРОУЧВАНЕ НА КРИТИЧЕСКОТО МИСЛЕНЕ И МЕДИЙНАТА ГРАМОТНОСТ НА СТУДЕНТИТЕ ЧРЕЗ МЕТОДА НА ОБЪРНАТАТА КЛАСНА СТАЯ: ВЪЗМОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА В ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО

Монографията се издава по проект „Критическо мислене и медийна грамотност в ерата на информационното общество (CTIS)“, договор № 2022-1-RO01-KA220-HED-000090207, Програма “Еразъм+“, „Партньорства за сътрудничество между организации и институции“, сектор „Висше образование“ (KA220-HED).

THE SECTIONS OF THE MONOGRAPH WERE DEVELOPED AS FOLLOWS

- **Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D** - Part One: CRITICAL THINKING AND MEDIA LITERACY IN THE DIGITAL ERA

- **Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D., Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D., Assist. Prof. Kameliya Staneva** - Part Two: ASSESSING THE RELIABILITY AND VALIDITY OF EVIDENCE PRESENTED IN THE MEDIA

- **Assoc. Prof. Veselina Zhecheva, Ph.D., Assist. Prof. Gergana Kirova** - Part Three: ACTIVE CITIZENSHIP THROUGH SOCIAL MEDIA

- **Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D., Prof. Milen Baltov, Ph.D., Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D.** - Part Four: ACTIVE LEARNING AND READING COMPREHENSION AS A BASIS FOR DEVELOPING SUSTAINABLE THINKING SKILLS AND IN-DEPTH UNDERSTANDING IN THE CONTEMPORARY EDUCATIONAL ENVIRONMENT

- **Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D.** - Part Five: FACT OR FICTION - HOW TO ASSESS THE RELIABILITY AND VALIDITY OF EVIDENCE PRESENTED IN THE MEDIA

- **Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D., Prof. Milen Baltov, Ph.D., Assoc. Prof. Krasimira Mineva, Ph.D., Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D., Assoc. Prof. Veselina Zhecheva, Ph.D., assist. Prof. Kameliya Staneva, Assist. Prof. Gergana Kirova** - Part Six: CRITICAL THINKING AND MEDIA LITERACY IN THE DIGITAL ERA - RESEARCH RESULTS FROM THE CTIS PROJECT

- **Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D., Prof. Milen Baltov, Ph.D., Assoc. Prof. Krasimira Mineva, Ph.D., Assoc. Prof. Zlatina Dimitrova, Ph.D., Assoc. Prof. Veselina Zhecheva, Ph.D., Assist. Prof. Kameliya Staneva, Assist. Prof. Gergana Kirova** - Part Seven: STUDYING CRITICAL THINKING AND MEDIA LITERACY OF STUDENTS THROUGH THE FLIPPED CLASSROOM METHOD: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN THE INFORMATION SOCIETY

The monograph is published as part of the project "Critical Thinking and Media Literacy in the Information Society (CTIS)," contract No. 2022-1-RO01-KA220-HED-000090207, Programme Erasmus+, "Cooperation Partnerships in Higher Education" (KA220-HED).

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Даниела Йорданова

на колективната монография „Критическо мислене и медийна грамотност в ерата на информационното общество“ (проект № 2022-1-RO01-KA220-HED-000090207)

Колективната монография „Критическо мислене и медийна грамотност в ерата на информационното общество“, разработена в рамките на проект CTIS с участието на екипа на Бургаския свободен университет, представлява научно изследване, което разглежда важни теми за съвременното общество, наситено с дигитална информация и медийни потоци. Това изследване се отличава с иновативен и интердисциплинарен подход и обхваща анализ на теоретични концепции и разработване на практически образователни стратегии, насочени към формиране на критическо мислене и медийна грамотност.

Монографията впечатлява със своята систематичност и методологична дълбочина, като разглежда различни аспекти на критическото мислене – от оценката на достоверността на информацията и разпознаването на манипулативни стратегии до развиването на аналитични и когнитивни умения за осмисляне на медийните послания.

Авторският колектив прави ясен преглед на развитието на тези концепции в контекста на дигиталната ера и поставя акцент върху важността на медийната грамотност като средство за демократично участие и активно гражданство.

Особено значим е анализът на методите за преподаване и усвояване на тези умения в образователната среда, като се акцентира върху приложението на интерактивни подходи като „обърнатата класна стая“, проектното учене и съвременни цифрови инструменти за анализ на медийно съдържание. Тези методи стимулират ангажираност и критическо мислене и създават предпоставки за активна обществена и гражданска позиция, което е от съществено значение в условията на динамична и често манипулирана информационна среда.

Трудът изследва и предизвикателствата, свързани с феномена на „фалшивите новини“ и дезинформацията, които подкопават доверието към традиционните медийни канали и институции. С особено внимание се разглежда влиянието на социалните медии върху формирането на обществените нагласи и начините, по които те могат да бъдат използвани за манипулация на общественото мнение. Авторите предлагат ефективни стратегии и инструменти за разпознаване и справяне с подобни явления,

като подчертават значението на медийната грамотност за насърчаване на информирано и отговорно поведение в дигиталния свят.

Монографията също така интегрира преглед на ключови изследвания и източници, като обединява класически теории на критическото мислене с най-новите постижения в областта на медийната грамотност и социалната комуникация. Впечатляващи са и предложенията за интердисциплинарно сътрудничество между образователните институции, изследователските екипи и заинтересованите страни с цел по-ефективна интеграция на тези умения в образователните програми и в обществените дебати.

В заключение, монографията „Критическо мислене и медийна грамотност в ерата на информационното общество“ представлява цялостно и иновативно изследване, което предлага практически приложими модели за образование и обществена осведоменост в контекста на съвременното цифрово общество. Тя е от значение за научната общност и практиците в сферата на образованието, медиите и социалната комуникация и допринася за развитието на критическото мислене и медийната грамотност като основополагащи умения за 21-ви век.

С уважение,
проф. д-р Даниела Йорданова

REVIEW

by Prof. Daniela Yordanova, Ph.D.

on the Collective Monograph “Critical Thinking and Media Literacy in the Information Society” (Project № 2022-1-RO01-KA220-HED-000090207)

The collective monograph “Critical Thinking and Media Literacy in the Information Society,” developed within the framework of the CTIS project involving the team from Burgas Free University, presents a profound scientific study addressing critical issues in today’s digitally saturated society. This study stands out for its innovative and interdisciplinary approach, covering both theoretical concept analyses and the development of practical educational strategies aimed at fostering critical thinking and media literacy.

The monograph impresses with its systematic organization and methodological depth, exploring various aspects of critical thinking – from evaluating the reliability of information and recognizing manipulative strategies to developing analytical and cognitive skills for interpreting media messages. The authors

provide a clear overview of the development of these concepts within the context of the digital era, emphasizing the importance of media literacy as a tool for democratic engagement and active citizenship.

Particularly noteworthy is the analysis of methods for teaching and mastering these skills within educational settings, highlighting the application of interactive approaches such as the “flipped classroom,” project-based learning, and modern digital tools for analyzing media content. These methods not only stimulate engagement and critical thinking but also create conditions for active social and civic participation, which is of paramount importance in a dynamic and often manipulated information environment.

The work also delves into the challenges posed by the phenomenon of “fake news” and misinformation, which undermine trust in traditional media channels and institutions. Special attention is given to the influence of social media on shaping public attitudes and the ways they can be utilized to manipulate public opinion. The authors propose effective strategies and tools for recognizing and combating such phenomena, emphasizing the significance of media literacy in fostering informed and responsible behavior in the digital world.

The monograph integrates a review of key studies and sources, uniting classical theories of critical thinking with the latest advancements in media literacy and social communication. Equally impressive are the proposals for interdisciplinary cooperation among educational institutions, research teams, and stakeholders to effectively integrate these skills into educational programs and public discourse.

In conclusion, “Critical Thinking and Media Literacy in the Information Society” is a comprehensive and innovative study that offers practical, applicable models for education and social awareness in the context of the modern digital society. It holds significant value for the scientific community and practitioners in the fields of education, media, and social communication, contributing to the development of critical thinking and media literacy as essential 21st-century skills.

Yours faithfully,
Prof. Daniela Yordanova, Ph.D.

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Ищван Зигмунд

на колективната монография „Критическо мислене и медийна грамотност в ерата на информационното общество“ (проект № 2022-1-RO01-KA220-HED-000090207)

Монографията „Критическо мислене и медийна грамотност в ерата на информационното общество“, разработена от екипа на Бургаския свободен университет по проект № 2022-1-RO01-KA220-HED-000090207 (CTIS), е актуално и значимо научно изследване, насочено към ключови теми, които обуславят съвременното информационно общество. Със своето многостранно и задълбочено разглеждане на критическото мислене и медийната грамотност, трудът предоставя анализ и практически насоки, които са от значение за справяне с предизвикателствата на съвременната дигитална епоха.

Монографията е систематично структурирана и обхваща широк спектър от теми, свързани с методите за развиване на критическо мислене, разпознаване на дезинформация и медийни манипулации, както и ангажираността чрез социалните медии. Особено впечатляващи са приносите в областта на интерактивното и проектно-базираното обучение, които предлагат практически подходи за развитие на тези компетенции.

Авторският колектив демонстрира дълбока теоретична осведоменост и ангажираност към приложимостта на научните изследвания в реални образователни практики.

Проектът CTIS, като основа на това изследване, разкрива необходимостта от изграждане на устойчиви механизми за критическо осмисляне и медийна грамотност. Представените изследвания и изводи имат важен принос за разширяване на методологиите за обучение и предоставят цялостен поглед върху ролята на медийното образование за формиране на активни и осъзнати граждани.

Монографията е насочена както към научната общност, така и към практики в образователната и в социалната сфера. Езикът, използван в нея, е прецизен, ясен и добре структуриран, което позволява лесното възприемане на информацията. В допълнение, авторите съчетават традиционните методи за анализ с иновативни подходи и изследователски резултати, което прави работата им значим принос в сферата на социалните науки и образованието.

Колективната монография „Критическо мислене и медийна грамотност в ерата на информационното общество“ представлява пример

за качествена научна работа, която успешно обединява теоретични концепции с практически приложения.

Считам, че този труд ще окаже положително влияние върху научните среди и ще бъде от полза за професионалисти и изследователи, ангажирани с теми, свързани с медийната грамотност и с критическото мислене.

С уважение,
доц. д-р Ищван Зигмунд

REVIEW

by Assoc. Prof. István Zsigmond, Ph.D.

on the Collective Monograph “Critical Thinking and Media Literacy in the Information Society” (Project № 2022-1-RO01-KA220-HED-000090207)

The monograph “Critical Thinking and Media Literacy in the Information Society,” developed by the team at Burgas Free University under Project № 2022-1-RO01-KA220-HED-000090207 (CTIS), is a timely and significant scientific study that addresses key issues shaping the modern information society. Through its multifaceted and in-depth exploration of critical thinking and media literacy, the work offers analysis and practical guidelines essential for navigating the challenges of the digital era.

The monograph is systematically structured and covers a broad range of topics, including methods for fostering critical thinking, identifying misinformation and media manipulation, as well as social media engagement. Particularly impressive are the contributions in the areas of interactive and project-based learning, which provide practical approaches for developing these competencies. The authors exhibit deep theoretical awareness and a commitment to the practical applicability of scientific research in educational practices.

The CTIS project, as the basis for this research, underscores the need for sustainable mechanisms for critical reflection and media literacy. The presented studies and findings offer a comprehensive view on the role of media education in shaping active and conscious citizens.

The monograph targets both the scientific community and practitioners in education and social fields. The language used is precise, clear, and well-structured, facilitating easy comprehension. Additionally, the authors effectively

combine traditional analytical methods with innovative approaches and research findings, making their work a valuable contribution to the fields of social sciences and education.

The collective monograph “Critical Thinking and Media Literacy in the Information Society” exemplifies high-quality scientific work that successfully merges theoretical concepts with practical applications. I believe this work will have a positive impact on the academic community and will greatly benefit professionals and researchers engaged with media literacy and critical thinking topics.

Yours faithfully,

Assoc. Prof. István Zsigmond, Ph.D.